

A. JAARNA

LINN

TEI LINNIG

LINN TELLINGUIS

A L E K S A N D E R S A A R N A

LINN TELLINGUIS

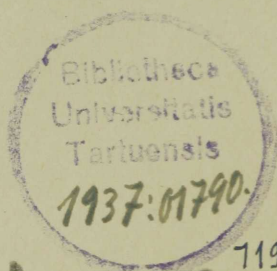
ROMAAN

4649

O.-Ü. „NOOR-EESTI KIRJASTUS“ TARTUS

1937

Korrektor M. Kindlam

A-10597⁷¹⁹⁴

„Külvaja“ trükk, Tallinn, Rataskaevu 6, tel. 450-67, 1937.

I

SUIGULINN

asetseb orusopis, elamuid varjava roheluse rüpes. Lin-nulennult vaadatuna — kõrgemad hooned kerkivad nagu pehmest samblast ja ainult kesklinn näib hõre-dam rohelistest laikudest, kus majad kõigis värvitoo-nides on kleepunud üksteise külge.

Suigulinnal pole ajalugu. Pole isegi teada selle linna täpset asutamisaastat. Kroonikasse tekib ta järsku, nagu kellegi mälu sepitsusena, ja sealt on lu-geda, et linna olevat vallutanud mitmel korral vaen-laste väed.

Tõepoolest, kõrglinnas leidubki varemeid, mis jäta-vad mulje, nagu tekkinuksid need tabavast kahuri-tulest, kuid tegelikult olnud vanasti varemete asemel toomkirik, mis süttinud ühel munkade jaanipäeval trallingul ja põlenud tuldvõtivate osadega maani maha.

Vallikraavis, mis linna territoriaalse ala laienedes on jäänud aja jooksul linna südamesse, seisab tellis-kiividest sammas, mille külgedel leiduvad mustad raudplaadid kullatooniliseks pronksitud kirjadega mitmes keeles ja arhailises sõnastuses:

„SIIN HENGAWA MITME MAIJE RAHWA LUID,
MIS SIIA OMMAWA KOGUTU XIII-NEST SAAST
XVIII SAA AASTADE SADIK. SUIGULINN MATT

NEID JA SEDA KOTUST ANTI NEIL LUJEDEL
WIIMATSES HENGAMISSES. NEIDE HAWWADE
PÄÄL EHHIT ALEKSANDER SELLE WASTSE
TARKUSSE TEMPLI.“

Needki kirjad viitavad, nagu võiks siin tegemist olla lahingus langenud sõjameeste ühishauaga.

Seitsmendik penikoormat Tarkusetemplist asetseb väljak kuulsa väepealiku Taktikalise Taganeja ausambaga, mis kujutab pealiku büsti kõrgel graniidist alusel, ümbritsetud muistsete relvade kujundeist.

Sambal leidub aastaarv 1812.

Sel väljakul käivad lapsed liivaga mängimas ja erus maakaitseväelased pinkidel tukatuste vahel unistamas, kuidas nad nende surma puhul peaks maetama sõjaväeliste auavaldustega leinamarsi helide saatel, puusärk rahvuslikus trikolooris... Ja nii mõnigi mehine meeleliigutuspisar veereb üle karmi palge...

Linna poolitab Sorrjõgi. Raamituna tsementpallistusse ja mullavallide vahele on surutud see veejuga voolama kitsa koguna, mille üle kaardub linna piirides kolm silda. Jõe pervedes leiavad aset paadisaamad, parved ja laevad. Ülavoolu on ehitatud sportivale noorsoole Paldiski kruusast supelrand. Veealused vindid vastaskaldal tekitavad lainetust, mis loob nagu kujutluse ehtsast mererannast.

Varahommikuti mängivad siin lahusuvennad Ristijat Johannest, õnnistades patutundmisele ärganud õdesid, sest siis ei tea ilmlikud inimesed nende pühalikku talitust pealtvaatajaina eksitada.

Kuid siiski poputab tihti just säärasel hetkel jõeäärü tagant nähtavale mõni päramootoriga küna, tekitades mehaanilist lärmi, või mõni mootorpaat,

koormaks jõuk üliõpilasi, kes tantsivad kitsal põrandal grammofonimuusika saatel. Küllap leidub nende hulgas õnnelikke õpingute lõpetajaid, kes saabuvad vähekeese kaua kestnud meelelahutuselt jälle linna — kohustuste ja ülesannete randa.

Päeval kubisevad jõekaldad õngitsejaist. Õhtuti jalutavad bulvareil paarikesed ja mõni joobnud kavaler sukeldub riietes karjatusega vette, et karastada keha ning jahutada temperamenti, ja ujub siis nagu mõni üleookeanilendur aplodismentide saatel sangerina kaldale...

Kesklinnast kerkib seitse torni. Vaimulike rohkuse tõttu oma patus veendunud või veendumusele sugeereeritud kodanikud käivad tihti kirikus, kus kuulevad pudemeid juuda rahva ajaloost ja armuõpetusest lähimese vastu. Mõni ekstaasis pastor võrdleb inimhinge tulipunase roosiga ja jutlustab isegi lunastatud albatrossidest...

Linnaservalt tõusevad ringhäälingu kõrged mastid. Saatejaama olulisim otstarve on soovida lugupeetud Suigulinna kodanikele õhtuti kella kümne paiku head und ja veel kord head und, kuigi lugupeetud kuulajaskond magab sellal juba ammugi. Ärkvel on vaid mõni üksik norskav nina...

SOOLAPUHUJATE

tänavas vastu Kiisapurutiiki asetseb madal majalogu, mille tänavapoolne sein lainetab nagu Peipsi tuulise ilmaga. Niisama tujukad on elamu teisedki küljed, aga nende meeleolukust varjab kõrguselt mõõdukas plankaed. Hoone alusmüür, mis selle rajamisel ker-

kis oletatavasti kuni jala kõrguseni, on vajunud nüüd pinnalt olematuks, kuigi ehitust moodustav materjalirisu ei võiks raskuselasuna arvesse tulla. Pigemini koormab majakest väline kehvus ja selle laialivajunud aknaluugid on kui abitud tiivad, mis pole suutelised seda hoonekükkitist ära lennutama.

Idülliliselt peegeldub see kõik Kiisapurutiigis hämarail suveõil, kui taevas on sünkjalt pilvis ja tuul sahistab enne äikest tüsedatüvelistes hõbepajudes ning sumbunud õhus kõmiseb kauge mürin. Siis muutub majakese aken õlilambist valgeks ja aknal viirastub piitspeenikese vanapiiga siluett, kes jälgib kõue käiku.

Äike möödunud, ta kustutab tule ja ühtaegu kustub ka helkiv virvendus tiigi pehmes sängis. Veeutorude alla soriseb kuivanud anumaisse pehmet peapesuvett, janunev maa on saanud karastava sõõmu ja tuul pühib peagi oma pehme lapiga kõik taevast valatud niiskuse.

Säärane kujutus võib kajastuda mõne tiigist raudkiisku püüdnud poisikesest meheks sirgunud isiku mälestuses, aga kirjeldatud majakese omanik, piitspeenike vanapiiga, oli surnud juba ammu ja ta nimi oli ununenud elavate meelest, seda enam, et ta oli kinkinud oma kinnisvara Suigulinna omavalitsusele, eelistamata testamendis heategevaid seltse, usuühinguid või sugulasi.

Linnavalitsus oli võtnud küll kohe selle ilmseid lõdunemistunnuseid kandva majakese lammutamise eelarvesse ühes Kiisapurutiigi kinniajamise kavaga, et asutada väheldast parki ja anda õgvemat joont Soolapuhujate tänavale, aga millegipärast oli jäänud

see kavatsus teostamata ja oli lükatud ikka aasta-aastalt edasi.

Selle majakese valitsejaks, kojameheks ja linna käsundusametnikuks koha peal oli Vana-Paigaline, nagu ümbruskonna inimesed olid harjunud teda hüüdma, kes sai palgaks prii kütte, valgustuse, vähese rahalise tasu ja röske ulualuse oma perele.

Juba kolmkümmend pikka aastat oli Vana-Paigaline seda kohta pidanud, sest ta ei sallinud teenistuskochtade vahetamist ega võtnud tõsiselt vaevaks otsida soodsamaid elutingimusi. Teinuks ta seda millalgi varem — iseasi! Oma eluõhtul tahtis ta paigale jääda ega lasknud end selles mõttes oma perekonna liikmete poolt mõjutada.

Emand Paigaline ja pojad isekeskis arutades kahtlustasidki vanameest, kas ta polnud käinud hädasüdamelisi raehärrasid palumas. Sellepärast vahest ei lõhutudki maha seda elamuhurtsikut ega antud neile paremat peavarju, kuigi linnal oli küllalt maju, kuhu oleks võidud nad ümber paigutada.

Muide, abielupaar Paigaliste läbisaamine oli hea ja seda hoidis alal nende ühine ja ülim soov, et nende poegadest saaksid tähtsad õpetlased. Poegi oli Paigalisil kolm ja need, taevale tänu, nagu väljenduvad taoti hajameelsuses ka uskmatud inimesed, ilmutasid kõik suurt õpihimu ja püsivust, nii et vane-mail polnud põhjust poiste võimeis kahelda.

Naabrid tundsid Paigalisi vähenõudlikena, sest nad käisid peaaegu kehvalt riides ja käitusid lihtsalt. Nad olid siirad kõnes, kaastundlikud ligimeste hädade vastu ja teadusejanulised tööotsinguis. Paigaliste poiste pärast võinuksid olematud olla moevooludki,

sest riituse alal valitses vaid kaks nõuet: terve ja puhas! Pükstesse pressitud viigid tundusid neile labasusena, seevastu erivärviline paik ühetoonilises riides oli tervitatud nähtus.

Paigaliste vähearenenud omandamistung väljendus nende tubade sisustuseski. See, mis teistele varanduseks, polnud neile mitte-millekski. Seevõrd leidunuks neil ju alati raha, et soetada mõnd tooli, riulit või muud hädavajalist, aga esemed kuulusid nimistusse, „mis meil on“. Nad nimetasid aga omaks seda, mida nad teadsid.

Veidravõitu oli veel Paigaliste põlvest põlve säilinud legend, nagu rännanuksid välja nende meessoos kauged esivanemad suurest Rooma keisririigist ja hulkade ning kogemusrikaste aastate järele peatunuksid viimaks Balti rannikul. Kui palju oli sel vagajutul tõepõhja, polnud Paigalisist küll mitte keegi uurinud. Pigemini teisendas iga perekonnaliige oma päritoloversiooni vastavalt isiklikule maitsele, et ilustada harilikku olevikku kaugel ja salapärase minevikuga, millele ei saadud läheneda labastavate paljastustega.

Ka pidavat olema mingisugune paber, mis tõendavat Paigaliste siin maal ainupärast liignime, aga ei võinud kiidelda nende lähimad tuttavadki, et nad näinuksid seda kuulsat päritolu ja nende liignime algkujul kinnitavat algupärandit.

Seegi asjaolu ei andnud küll kellelegi põhjust kahelda säärase tõenduse olemasolus; pigemini tiivustus nii mõnegi fantaasia kujutlema seda dokumenti papüüruserullina punase lakkpitsseriga. Ja võttes asja tõsiselt — kui palju lugupidamist väärivaid kaalutlusi võis olla Paigalisil selle paberi varjamiseks, mis kin-

nitas vahest nende veresugulust muistsete Rooma võimukandjatega! Viimast tõika polnud aga ei sobiva elutarkki avaldada üldsusele teadmiseks.

Paigalised ise kinnitasid end rõõmutsevat, et „võõra“ rahva keskel ja võõrastele keelepärasemaks muutmise tarvidusest tingituna oli nende liignimi läbi teinud mitmed arengud ja moondumised, sattunud aja jooksul ka ametikirjadesse ja nii saanud neile omaks pooleldi sunnitult.

Ainult emand Paigaline, kuigi ta oli sündinud tol romantilisel ajastul, millal tütarlapsi ristiti Otilieks, suhtus sellesse päritolu- ja nimeteooriasse kõhklevalt. Tema küll oli lihtne Suigulinna kodanik, sündinud siin ja lootis siin ka surra.

Kui aga võõrad tikkusid neid pilkama, tegid nalja nende salapärase mineviku arvel või norivalt ühteist pärisid, siis vaikis emand Paigalinegi üksmeelselt ja väarikalt või vastas lihtsalt, et teatavaist üksikasjust nende perekonnaajalugu vaikib...

II

SUURE

Maailmasõja puhkedes laastas surm Paigaliste ennegi juba lühikest rivi. Rindelt saabus kiri, mis teadustas vanemaile nende kahe vallaspõlves poja langemisest lahingus. Noormeestel olnud au isamaa eest surra, olgugi et eriliste teeneteta.

Viimasest lisatähendusest oli emand Paigaline küll solvunud, kuid lugenud ajalehtedest kaotusi kõigil rinnetel, kus oli langenud nii omi kui ka vaenlasi tuhandeina, ta nõustus. Kõigil hukkunuil ei saanud ju erilisi teeneid ollagi.

Vana-Paigaline kukkus tänavat pühkides rents-lisse, luud peos, ja suri südamerabandusse. See juhtum andis jututädidele hulgaks ajaks sõelumist, sest ega Kõigevägevam poleks lasknud mehikesel nii viletsal kombel surra, kui tal poleks olnud lunastamata mõni ajaliku elu patuke...

Nii jäi Paigalistest järele ainult lesk kooliealise noorima poja Ruudoga. Riik tahtis viia selle viimse ja ainukesegi sõja koledale tapalavale, aga poisile õigel ajal ja parajas annuses sisseantud kofeiin ja vahest ka tilluke altkäemaks arstidele päästsid ta jäädavalt sõjaväeteenistusest, kuigi üldiselt seda soodustas ta tõesti kõhnavõitu kehaehitus.

Lõpetanud keskkooli, näis puuduvat Ruudo Paigalisel oma kindel eesmärk. Ümbritsetud laialdase huviringkonnaga sõpradest, ei tahtnud ta ise sobida mitte millekski. Ta kaaslased olid saanud ametnikeks, mõni üksik ajakirjanikuks, töölisliikumise juhiks ja vabakunstnikuks, mis, arvestades üldisi olusid, tähendas rahva silmis ikkagi haljale oksale jõudmist. Kuid teiste saavutused tundusid Paigalisele nii tühiseina, nagu poleks need püüdemist väärinudki. Ta uskus enesel eeldusi olevat teadlase karjääriks, aga puudusid ju tingimused, millistes ta leppinuks õppima ja töötama. Kindel oma võimeis, ei tiivustanud teda ka teiste edu, ja kadedus jäi talle tundmatuks.

Juba koolieas oli ta endale tulusid hankinud mitmel viisil: oli kirjutanud vanapiigade ülesandel armastuskirju, müütanud alleedel ubinaid, pumbanud saunades vett ja ajanud laatadel karusselle ringi, põlgamata võimalust mistahes kehalise tööga raha teenida.

Igavail talveõhtuil ta oli kuulanud rahvaülikoolis loenguid ja oli kogunud sealt süsteemitult pudemeid ihu-, hinge- ja mõtteteadusest ning sattunud viimaks süütule küsimusele, et milles seisab siis tema enese elusiht, kuid vastuse leidmine ei osutunudki nii lihtsaks...

Kui oli lõppenud Maailmasõda, mille arvutud ja kohutavad ohvrid naeruvääristasid usku Jumalasse, võõrdusid inimesed kirikust. Idast levis õpetus, mis lubas rahvast toita materialismist ning kaotada kõik viletsused ja hädad. Kristlik kirik polnud küllalt küps mõistma seda ohtu, tõsist ja võimast vastast, ega osanud juhtida ka intensiivset võitlust ründava maa-

ilmavaate vastu. Vaimulikud kisklesid isekeskis maise hüvangu pärast, hoolisid vähe oma koguduse hingetoidusest ja rebisid usu pühaduselt viimsedki katted, nii et rahvas pidi nägema alasti ahnust ja omakasu, mida usujüngrid teenisid nagu puuslikku.

Kui kogudused olid liikmete arvu poolest kahane-
nud ja kassadesse ei laekunud enam küllalt raha, millest saanuks palka, hülgasid ka vaimulikud kiriku ja siirdusid tulusamaile teenistusalaadele. Nii jäid jumalakojad ajahamba ning ilmastiku pureda ja omavalitsused olid sunnitud mahajäetud templid oma hoole alla võtma.

Säärase saatuse osaliseks sai ka Jaanikeste kirik, mis asetses liiklemise poolest elavate tänavate sõlmes. See polnud ehituslik haruldus, vaid kohmakas, suurtest, tavalisi mõõteid ületavaist telliskividest hoone laia ja kõrge torniga, mis varjas enese taga jumalakoda ja oli ühtlasi ka kiriku fassaadiks. Tornis esikülj jaotus kahest rohelisest läikkivivöödist kolmeks ebavõrdseks pinnaks. Alumises oli soklik portaal, keskmisel leidis terve rida aknataolisi lohkseid muljutusi, millede ülalt kaares küljjoonte vahele olid mahutatud samasugused muljutud sõõrid, ülemisel kõrgusid peaaegu räästani kolm aknatühemikku, keskmine luugiga. Kandiline tornikoonus oli kaetud vaskplaadiga. Tipust tõusev varras läbis metallkera ja lõppes kullatud kikkaga, mis asendas tuulelippu.

Vastu kirikut asetses maakonna vangla. See oli hall maja, mille aknad olid kaetud puust kastidega, et vahialused ei näeks tänavale. Raudkarraga löödud ukse ees seisis alati relvastatud valvur. Hommiku vara ja õhtuti kella kuue paiku kuuldus vanglast

aknatrellide tagumist vasaraga. Need olid valvurid, kes pidid kõla järele veenduma, kas vahialused polnud põgenemiskatseks trelle läbi saaginud.

Piki kiriku hüvakut tiiba laiutas end meestegümnaasium, kust poole päeva kestel iga viiekümne minuti takka puhkesid häälitsema noored kisakõrid. Kiriku vasaku tiiva vastas olid rivistunud segakasvulised vaiksed ja hämarad elamud, varjutatud ja varjatud suure hoone kogust; nende ja kirikuvahelist kitsast teed kasutati niihästi sõiduks kui ka jalakäimiseks harva.

Kiriku tagukülg ja selle ees ahtake mururiba ilupuude, pöösaste ja lillepeenardega, mis inimeste ja neljajalgsete eest oli kõnniteest eraldavalt kaitstud madala raudaiaga, oli meeldivaks vahelduseks majade igavavõitu ahelikus.

Et suure hoone järelevalve ja jooksva remondi kulused vähegi katta, olid taibukad raehärrad tulnud õnnelikule mõttele kuulutada kirik vaatamisväärsete muinsuste hulka ja avada turistidele imetlemiseks.

Kummalgi pool tornijalamit oli tõllakuur, kus hoiti koguduse matusevankreid. Vasakus tiivas asetseva tõllakuuri väikesed aknaavaused lõhuti suuremaks, lai värav müüriti kitsaks ukseks, ühte nurka püstitati midagi pliidi- või ahjutaolist, seinad lubjati valgeks, ja peavari oligi valmis nii vähenõudlikule isikule, nagu seda tohtis olla tulevane kirikuvalvur.

Kiriku vasakus tiivas leidis küll väike ja mugav kortergi, kuid selles elas puruvana kellamees Massakas oma naise Kadri ja tütre Selmaga, kelle oli Jumal paarrahvale kinkinud nende võrdlemisi kõrges eas,

nagu uskused lihtsameelsed ja jumalakartlikud vanakesed. Enne nende ajalikku surma ei tohtinud mitte keegi nende eluruumidest unistadagi, sest ka nemad kuulusid kiriku raudvara hulka...

Jaanikeste kiriku vahikoha kandidaatidest osutus õnnelikuks valituks Ruudo Paigaline. Tavalised kadedad nägid küll selleski linnavalitsuse onupojalikku suhtumist ega teadnud või tahtnud arvestada neid teeneid, mis Paigalistel oli linnaomavalitsuse ees. Et aga Ruudo Paigalise toita oli jäänud ta vana ema, siis oluaks ju isegi ülekohtune teda selle koha andmisel mitte eelistada.

Sellal kui Ruudo Paigaline emaga murdsid nii kaua peetud traditsiooni ja kolisid saksemasse linnossa uuele teenistuskohale, oli emand Paigaline viiekümneviie- ja ta poeg Ruudo kahekümneviieaastane.

Kuigi Ruudo ametitiitel oli teinud nüüd hüppe kojamehe kohustetäitjast kirikuvahiks, ei vähendanud see nimeline muudatus ta hoolt ja vaeva, vaid enne mini suurendas seda. Kiriku küljeesised kõnniteed ja ka pool sõidutee siledat katet tuli hoida piinlikult puhtad, et vältida vastuollu sattumist linnavalitsuse sundmäärusega tänavate korrashoiu kohta.

Uus keskus meeldis Paigalistele. Nad olid teenistuskohaga rahul ja tundsid oma tähtsust nagu tõusvatki, sest neile näis, et siitpeale külastasid neid tuttavad sagedamini ja kohtlesid neid kuidagi tähtsamaina kui varemalt.

Emand Paigalist külastasid tavalised jututädid, kes kandsid kerge südamega oma rasket kohustust levitada laimu ja keelepeksu ning olla kroonikasensatsiooni poolest ajakirjandusele tõsiseks võistle-

jaks. Ruudol oli aga hulk sõpru, kes, kasutades ta kõigiga kohaneda püüdvat ja rahu eelistavat iseloomu, valisid oma vägagi tühiste väljendite märklauaks just Ruudo, kellele ei jäänud muud kui heatahtlikult naeratada iseenese arvel. Mindi aga nõõgetes tõesti liiale, siis teeskles ta peavalu, et leida ettekäänet teda tüüdanud isikuist vabanemiseks.

Ruudol oli hea mälu. Ta mäletas juhtumeid aastate takka pisimaiski varjundeis, ainult oma sõpradest ei teadnud ta ütelda, millistes oludes ta oli nendega tutvunud. Kaks olulisimat liigitust — ühed koolipõlvest, teised lihtsalt elust. Ja tal polnud aegagi mõtelda teistest, sest ta tundis eneses mingisuguste salapärase jõudude võitlust, millele pidi tundlikult kaasa elama ja olema nagu millegi võõra tallermaaks. Ta ei kartnud kedagi ega midagi, kuid ta ei teadnud ka, mida ta julgeb...

Aga aeg tallas oma kavalat rada...

III

EMAND

Paigaline istus ahju kõrval ja kodus sokki. Elatud aastad olid vajutanud ta palgele kortsude-mustri, kuid ta hambutu ja lohkuvajunud suu kummaski nurgas mõnulesid ometi eluga rahulolemise kurrud. Ta sõrmed tegelesid eksimatult ja kärmesti varrastega, milledest mõni kadus viivuks kõrva taha sitsrāti alla pead sügama... Ta prillid olid vajunud sügavalt ninale.

Oh neid põgusaid hetki vanaduspäevilt, kui meenub ikka midagi minevikust, midagi helgemat ja südant soojendavat, ja oh neid paratamatuid ohkeid, kui pead mõtlema, tahtmatult mõtlema paratamatusele siit ilusast hädaorust lahkuda! Taoti on ju hetki, kus tunned midagi säärast suure väsimuse taolist, kui oled tüdinenud kõigest ja peaaegu usud, et tahaksid surra. Kuid samal silmapilgul ei tule surm ju millalgi ja, kogunud jälle elujõudu, ripud nagu veelgi kramplikumalt oma viletsa elu küljes.

Kuid ükskord ta saabub ometi, too vikatimees, ja seks puhuks on hea, kui kõik on ette valmistatud. Südamel on kergem, kui tead kõik korraldused teinud olevat, kui tead, et kõik sinuga veel kuidagi ühenduses olev areneb oma loomulikku rada. Ja selles mõttes kandis emand Paigaline üht suurt muret südamel. Mis

saab Ruudost, kui tema kaob? Kes hoolitseb ta eest, kes on talle selleks kavatsetavate mõtlematute tegude tagasitõrjajaks neis elujätkudes, kus isegi mehised mehed osutuvad üksinda nõrkadeks?

Ta poeg oli nii üksik ega sõbrutsenud naistega, või ei sõbrutsetud temaga, või ei tundnud ta naiste vastu huvi. Oma seisukohti polnud ta poeg neis küsimustes avaldanud, kuigi teda pahatihti oli ahvateldud nendelaadiliste küsimuste arutlemisele...

Teravad, tuulest käiatud vihmapiisad peksid vastu akent, väljas ulus, tornist kuuldus hakkide kisa. See kõik tekitas mingisuguse tühjusetunde, mis uidanuks nagu toas, kiskudes meeltesse kujutluse, nagu poleks väljaspool neid seinu mitte midagi reaalselt — ei maju ega inimesi... Ning säärane tühjusest koormatud õhtu, kas polnud see kohane teatavate mõtete sisendamiseks?...

„Ju sa tead,“ kõnetas emand Paigaline oma poega, „et olen vana ja et oleme jäänud kahekesi. Minu ja sinuga lõpeb meie sugukond. Minuga lõpeb see paratamatult, kuid sina võiksid veel hoolt kanda, et meil oleks järeltulijaid... Ma mõtlen, sa peaksid võtma naiseks mõne korraliku tütarlapse! Kes teab, paljuse veel minulgi neid elupäevi on järele jäänud. Aitaksin teil lapsi kasvatada, kuni juba ise kõigega harjute...“

Ruudo, kes istus akna juures laua taga, lahtine raamat ees, ja näis lugevat, tõstis pea, aga ei vastanud esialgu sõnagi. Oi, ta mutike oli kaval, kaval! Ta oskas valida alati oma sisendavaks jutuks meeleolulise aja. See tüütav tühjus toas ja säärane pahur ilm väljas — eks äratanud see tuhandeid uinuvaid

pilte. Ja eks olnud Ruudo juba ealine mees, kes tohtis kõigest unistada ja kõike saadagi, mis surelikule saadav.

„Muidugi võtaksin ma naise,“ vastas nüüd Ruudo, „kuid ütle, kuhu ma ta panen. Ja kes siia urkasse tulekski? . . .“

„Küllap juba tuldaks,“ julgustas ema. „Elatakse veel kitsamaltki. Ruumi poolest meil ju ummik vahest näibki, aga või siis mina, vana inimene, teid eksitan. Tõmbun vaikselt nurka ja olen omaette.“

„Tuldaks,“ osatas Ruudo, „aga kas ka säärane, kes mindki huvitab? Või oled sa mulle mõne juba valmis valinud?“

„Kes võtab, eks see valib! . . . Olen ma nii vanaks ära elanud ja pole kellelegi tikkunud selles küsimuses nõu andma, ei ise ega mangumiste peale, ei omadele ega võõrastele, sest seda nõu ei usutagi, kui kedagi tõsiselt ihaldatakse või põlatakse. Ikka talitatakse oma südame järele.“

Ja emand Paigaline ei riivanud enam seda küsimust. Elutargana ta teadis, et teatava mõttega ei tohi liialt peale käia. Jatkub mõtte istutamisest soodsasse pinda. Küll see tärkab ja kasvab isegi.

Naine otsib meest, nõrgemana ta vajab tugevamat poolt, mõtles Ruudo, kuid milleks vajab tema naist? Ta otsib ju hinge ja usub veelgi selle ime olemasollu. Jah, ja oleks nõustanud talle seda naisevõtmist mõni kahjurõõmutsev sõber, ta saaks sellest vähemasti aru, aga tasandab selleks teed su enda ema — eks tundu see märksa võõristavam, sest abielu on ikkagi koorem, mida annab sikutada terve eluaeg!

Kas polnud päriselt õnn, et naised olid hoidunud temast eemale ta riietusliku välimuse pärast? Kas ei tundunud ta neile kõneski liiga targana, mis takistas tutvusel arenemast kaugemaleulatuvaks sõpruseks?

Muidugi, oli ka haruldaselt tarku naisi — seda pidas ta oma praeguses nooruses naiivselt võimalikuks —, aga need ei hoolinud ju Ruudost, sest nad ei teadnud aimatagi, et ta lapitud kestas peitub nii vaimne isik, nagu ta seda enesest uskus...

Uksele koputati.

Tulija oli Elias Vinkel, majaomanik ja vürtspoodnik, kelle teine silm vahtis pisut kõõrdi. Kui ta tänaval liikus, siis vigasest silmast tingituna ja et paremini enese ette näha, pidi ta teine kehakülg kuidagi ees käima, mis tekitas tast mulje, nagu liiguks ta serviti.

Kuid nii oli tundunud talle elust läbimurdminegi hõlpsam, nii oli ta endale raha kogunud, maja ostnud ja viimaks poegi avanud — ikka üks külg ees. Tööd oli selleks ju kulunud, aga oli ka saavutatud edasijõudmist ja edu. Iga elatud nädal oli toonud teda lähemale ta sihtidele ning oli suurendanud ta jõukust.

Muide räägiti, et Vinkel oli pehme südamega vana-poiss, kelle rahakogumiskirg polnud veel lausa ahnuseks muutunud, olgugi et teda peeti koiks ja koonerdajaks. Ja nagu kiuste säärasele iseloomule polnud ta ometi mitte kirjutamist ja arvutamist selgeks õppinud ja ta muidu nii äriiline meel ei suutnud tungida arvude tehingulisse saladusse.

Sellepärast ta vajaski usaldatavat sõpra, asjatundjat ärikirjavahetuses ja arvepidamises, kes teeks igakuised

bilansid, lahutaks paberil pliitsiga üürirahad poerahadest ja arvutaks puhaskasu suuruse, mille tulemusena ta siis teaks, mis ta endale umbes võib lubada. Sääraseks usaldusmeheks Vinklile oli Ruudo Paigaline, kes oli laupäeviti ikka ta kutsutud ja sallitud külaline.

Pärast tööd nad siis kahekesi napsitasid ja rääkisid suuri asju, asju, mis ulatusid päeva põnevamate küsimuste kallale. Erinevad seisukohavõtud klapiti kuidagi kokku, kummaltki poolt järele andmata, kuid siiski mitte tülli sattudes. Kui Vinklil oli seisukohavõtt, mis ilmesti lonkas, siis ütles Paigaline halvustavalt kellegi kohta, et on isegi inimesi, kes mõtlevad koguni nii! Ja kui see „nii“-seisukohavõtt Vinkli tõekspidamistega kõrvutatuna näis Vinklile eneselegi paremana, siis ei häbenenud ta hakkamast „nii“-seisukohta pooldama, kuna see ei kuulunud Paigalisele. Kui midagi üle võtta oli, siis pidas Vinkel end küllalt algatusvõimeliseks, et seda head esimesena hinnata ja seda omaks võtta.

Aga et täna oli neljapäev, siis tundus Vinkli küllatulek kuidagi erakordsena ja tähtsana. Pärast tervitamist ta istus raskesti ning tusasena laua juurde ja ütles pahuralt: „Koera ilm!“ Vahtis siis veidi ümber ja pidevamalt emand Paigalisele, nagu sooviks ta „õhupuhastust“.

Emand Paigaline, oletades, et meestel on omavahelelist juttu, võttis suurräti õlgadele, ütles minevat Massakate juurde aega viitma ja väljus. Tunduski kohe nagu lahedam.

Jutujatkuks pani Vinkel konjakipudeli lauale ja, et leida sobivat kõneainet, tegid sõbrad mõned

napsid. Siis Elias Vinkel püüdis kohaneda mingisuguse meeleoluga ja ohkas ning alustas pisut häbelikult, ebakindlalt, köhatades:

„Tekkis säärane jutuajamise tuju... Palju neid omasuguseid ongi, kellega saaks mõtteid vahetada... Ja või needki igakord kõik käepärast... Vaat, mõtlesin ise, Paigaline on mees, kes ei naera millegi veidra puhul, mis teistele võib pentsik näida... Aga enamalt jaolt kõik, mis ei ole meie oma mõte, näib meile teiste juures ikka veider... Sinuga aga võib rääkida kõigest...“

„Lase aga tulla,“ julgustas Paigaline.

„Sa ju tead, missugune mees ma olen... Trügija, ennast upitaja või upitada laskja pole ma millalgi olnud. Kõik, mis mul on, selle olen saanud oma vaevaga, raske vaevaga... Aega on selleks ju kulunud, aga on olnud ka edasijõudmist... Mitte asjata pole ma Väikekaupmeeste Ühingu esimeheks...“

Siis teevad ta mõtted järsu hüppe:

„Jah, aga missugused on tänapäeva kaubatarvitajad! — viimse kui artikli võtavad nad arvesse, kuid unustavad maksmise jumala hooleks... Aga igasugused maksud panevad su otse ägama...“

„Ära ikka liialda!“ pidurdas Paigaline rääkijat. Arvab ju kaupmees maksud kaubale juurde. Kas pole need suured maksud tegelikult veel liigagi tühi- sed ja kas ei sünni nurisemine rohkem põhimõttest kui põhjusest?“

„Muidugi,“ nõustub Vinkel, „osalt teen ma seda harjumusest, sest suuremad ärimehed halisevad nõndasamuti kooris, aga usu, üürnikkudega olen ma tõesti püsti hädas. Nad elavad aastaid üüri maksmata

ja kaovad siis salaja oma kraaminatukesega... Ma pole ju kedagi neist püüdnudki... Kas tead, nagu hale hakkab... Pigemini olen hoiatanud uusi üürnikke, et kui nad kavatsevad üürita elada, ärgu siis suuremat koli kaasa toogugi. Kohtupristav paneb kirja — kellele seda pahandust vaja oleks... Jah, ja ole siis sääraustes olukordades isamaalane, kes peab nägema, kuidas teda varandusest tahetakse lahti kangutada. Aga seda su vaeva, et sa rahvast teenid, töötuile tööd organiseerid ja kapitali püüad koguda, seda ei hinnata millekski... Olge lahked!...“

„Sina, Elias, oled just säärane mees, nagu tahaksin olla mina,“ kiidab Paigaline. „Kui sa müütad poest inimestele arve peale, teadmata, kas need inimesed tahavad tasuda, siis on see heldusejoon su iseloomus. Sa näed ostjas ainult kahte momenti — et ta tahab ja et ta vajab. Usud kolmandatki võimlust — et ta arve tasub, aga millisel määral oled pidanud pettuma, see nähtub ilmekalt su äriraamatuid... Sa usud oma tarkusse... Näivalt on sul õigus, sest see, mis oled kogunud, on sul alles, oled osanud seda hoida ja suurendada, kuid siiski — ega see pole veel küllaldase tarkuse tunnuseks... Näen ette võimalust, et sinu raha ja meie mõistus liitudes võiksid saata korda suuri asju, teostada meil seniolematut, aga sellest hiljem... Kaupmeeste mõistus ja kapital pole olnud ju õieti mitte kunagi tasakaalus... Tahetakse lõigata aplalt sealt, kuhu pole külvatud... Paljude ideaaliks on veel ikka üleöö rikastuda...“

Vinklit tabab äge kõhahoog, sarnane tehtud kõhimisega, aga siis saab ta enesest jagu ja arvab võivat kõigest kuuldust üle olla ning muigab:

„Hea, et mina pole niisugune... Ometi, meie lühikest aega kestnud tutvusest hoolimata ma näen sinus meest, keda võib usaldada, olgu avaldatud mõte või jutustatud sündmus kuitahes naljakas... Oma sügavamaid südamesaladusi pole ma veel kellelegi usaldanud, aga sulle kraamin ma oma tundmusi nagu poekaupa letile... Sina oled mees, kes saab aru... Ja mida suuremat meie siin maailmas vajamegi kui arusaamist?! Vaata, ma otsin sündsast eluseltsilist ja oleksin maias oma tulevase kohta nii mõndagi kõrva taha panema...“

Ja oma hääle sosinaks madaldades, nagu võiks neid keegi pealt kuulata, ta jätkab:

„Mul on olnud juba ammu üks mõte... Olgu see mu üürnik — too nõid ja käetark Frants Luubert — kes ta on, kuid kahekesi kui sõbrad võiksime teda naljaks külastada ja ära kuulata, mis ta meile puhub.“

„Säh sulle, see on ju minugi ammune soov... Tingimata läheme. Läheme eraajal, siis, kui tal kõnetunde pole... Aga ära sa sellest kellelegi teisele hing!“

„Ei mina saa pidada...“

Ja lihava kaela tukseldes naerab Vinkel südamest oma nalja.

IV

ELIAS VINKLI

maja teisel korral vastu Jaanikeste kirikut elas ennustaja ning käetark Frants Luubert. Ruudo oli kavatsenud juba ammu selle mehe juurde minna, kuid millalgi polnud ta suutnud olla otsusvõimeline. Osalt ta kartis kohata tuttavaid, kes võiksid pidada teda ebausklikuks, osalt pidurdas teda sündsusetunne. Tõepoolest, on see haritud inimesele kohane külastada posijaid ja lasta ennustada oma saatust petisel, kes elatab end lihtrahva rumalusest?

Kui ta aga läbi kirikuakna Luuberti kõnetundidel ta klientuuri oli silmas pidanud, oli ta näinud seda koosnevat küll ainult hästirõivastatud ja näiliselt intelligentseist inimesist. Midagi rahustavat, uudishimu põhjustavat, tõe lähedast või koguni tõtt pidid need inimesed ometi teada saama, kui neid ennustaja juurde nii suurel arvul kokku vooris.

Võib-olla on igal inimesel tõesti oma ettemääratud saatus, mis seisab kirjutatult ta näol või peopesal, kust vilunud eriteadlase silm võib seda lugeda nagu raamatust?

Juba mitmel korral oli Paigaline poolelt trepilt Luuberti juurest tagasi tulnud, ilma julgemata ukse taga helistada. Kui ta saab viimaks teada mingisugust kohutavat tõtt ja teadlikuna sellest peab ootama

oma lõppu! Prr... Külmajudinad jooksid tal seda mõteldes üle selja...

Aga tungleme mõistatama saladusi, olgugi ohtlikke. Päeval, mil Paigaline oli saanud turistidelt kiriku näitamise eest jootraha, oli ta mõte ja tegu küps. Juba sama päeva õhtul seisis ta Vinkliga ennustaja ukse taga ja helistas. Vinkel jõudis vaevu pihtida, et ta Luubertilt üüri saamas käies polevat tundnud end millalgi nii arana kui praegu.

Neile avas ukse madam Korl, kelle mõned naljahambad ta lihavuse pärast olid ristunud „jõumeheemaks“. Madami lõuaalune lotendas kolmest voldist. Ta põskedel leidis tüükaid, kust ripnesid pikad karvad. Ülahuult piirasid pehmed sinetavad vurrude-med. Hallidest juustest hoolimata oli tal eriline nõrkus heledate värvide vastu, mis tema arvates pidid hingestama lapsikult süütut meelt ja õrna südant. Kandes valget või roosat kleiti ja samavärvilisi sukki ei näinud ta teadlik olevat sellest, et need värvitoonid lisasid talle näilist түsedust.

Nähes Elias Vinklit ja ta kaaslasena Paigalist laskis madam Korl kuuldavale erilise hüüde: „Vhaai!...“ Nii häälitsetes ta tavaliselt teeseldud imestuse ja paha-meele puhkudel.

Muide, madam Korl oli liigagi elukogenud, et millegi üle tõeliselt imestuda. Ta juhtis tulnukad Luuberti kabinetti. Luuberti majapidajaks olles täitis ta tõlgikohuseid, sest nõia suusõnalised väljendid polnud võõrastele arusaadavalt mõistetavad.

Paigaline nägi nüüd esmakordselt nõnda lähedalt Luubertit, kellest oli kuulnud mõndagi räägivat. See inimesepeletis oli esimesest hetkest peale taluma-

tult vastik. Ta virila suu alumine huul ripnes alla tahtejõuetult ja ebaloomulikult veninuna. Käed näisid olevat randmeist sissepoole painutatud ja sõrmed seisid imelikult harali, nagu krambis. Ta jalad olid halvatud ja ta pidi alati istuma ratastoolil, millega teda vajaduse järele paigast paika lükati, kui ta avaldas vastavat soovi.

Ühtede jutu järele olnud Luubert apostliku õigeusu vaimulik, kes ühel kirikupõlemisel oli joobnuna vigaseks kukkunud; teised pidasid teda sündinud hirmutiseks, kuid uskusid seda enam, et säärane jumala nuhtlus oligi teinud mehest läbinägi ja ning ennustaja.

Luubert noogutas laua tagant peaga tervituseks ja põrnitses tulnuid jäise, liikumatu siupilguga. Veelgi puurivam oli täistopituna seina külge kinnitatud, oksal kükitava hüügi mustade klaassilmade pilk. Töölaua rohelisel kalevil leidus mitmesuguseid kummalisi instrumente, mille otstarvet ei tundnud ei Vinkel ega Paigaline. Nende esemete keskel irvitas kolp, mille pind oli jagatud punaste joontega nummerdatud üksiklahtriteks ja mille silmakoopad haigutasid ukse suunas, pidades tekitama küllastajais arvatavasti õudusetunnet.

Saanud teada külaliste tuleku põhjuse, tekkis Luuberti näole mingisugune liigutus, mis pidi väljendama vist lahkust, aga mis tegelikult moondas ta näo veelgi inetumaks.

Sõprade kokkuleppe kohaselt istus Vinkel esimesena Luuberti kõrvale selleks seatud toolile ja ulatas käe ennustajale, et pääseda rutemini eemale ta eba-meeldivast lähedusest.

Luubert võttis oma külmade ja niiskete käetompudega Vinkli käe ja vahtis läbi läätse õige asjalikult ning kaua, kuigi see vaatlus oli vaid näiline. Tegelikult mõtles ta vaatlusaja vältel ennustust, kuigi see käesoleval puhul polnud raske, sest klient oli tuntud.

Ta rääkis midagi arusaamatut oma õele, kes nähtava vilumusega ja kindlaks arenenud stiilis ta kõnet tõlkis:

„Elate väga vanaks, kui te juhuslikult ei sure. Abiellute veel samal aastal, aga mitte rikkaga. Teie abiellu saab õnnelik ja te saate neli last. Kaks nendest valmistavad teile suurt rõõmu, aga kahest teisest saate tunda ka südamevalu... Hoidke end vee ja tule eest! Lähemal ajal pannakse teie juures toime murdvargus, kuid olge üsna muretu, sest kurjategijad tabatakse teolt... Ühe oma hea sõbraga lähete tülli... Loteriiga te ei võida... Önnenumbrid põgenevad teist eemale...“

„Küllalt!“ ütles Vinkel. Ta uudishimu oli esialgu rahuldatud. See vanamoor võis nähtavasti väsimatult suuga jahvatada, mille kõige kuulamiseks puudus Vinklil tuju. Samuti oli Paigaline kuulnud ennustusest pettunud. Mille poolest see siis erines mustlas-eitede samalaadilisest lobast? Ta vahtis Luubertile jultunult silmi, kuigi see nõudis talt erilist sisemist pingutust.

Istunud muiates Luuberti kõrvale, võttis viimane nagu vastu tahtmist ta käe ja tegi ta suunas järsu ebamäärase liigutuse, nii et Paigaline ehmus.

Madam Korl rahustas teda. Säärane väike ehmatus olevat vajalik inimese näole teatava laokiloleku ja siis

uuesti kontsentreeruva ilme saavutamiseks, et täpsemalt ennustada.

Luuberti praktikas oli olnud juhtumeid, kus ta ennustused nõrkadele iseloomudele olid kujunenud nende inimeste tõeliseks saatuseks. Kuigi ta ise oma otsuse üle muigas, pidi ta siiski tunnustama mingisugust alateadlikku tegurit, mis dikteeris teatavaile inimestele ennustama selle kogumulje järele, mille keegi enesest tekitas. Nüüd aga vangutas ta pead ja rääkis midagi rutates.

„Väga kurb,“ seletas tõlk. „Lähetе oma naisest lahku ja hakkate jooma. Jooma — mitte harilikku lauaviina, vaid denaturaati! Härra ütleb, et teie käe pealt pole midagi muud näha... Harilikult me ei ennusta kurba tõtt, see on koguni keelatud, aga teie jääte intelligentseks ka languses ja alla käies — nii ütleb härra —, ja te tulite ju vist selleks, et mehiselst vastu võtta ka kõige pahemat... Meie, ennustajad, täidame ju ka vaid oma kohust!...“

Paigaline ja Vinkel tõusid. Vinkel pani kummagi arvel krooni lauale ja nad väljusid. Paigaline tundis rahutust, mida püüdis väliselt varjata, aga see ei tahtnud hästi õnnestuda. Ahastus võttis tas maad, et ta pidi langema nii sügavale, mis oleks ju languse viimne aste. Ent pole midagi võimatut.

Luubert oli külvanud ta südamesse salapärase rahutuse seemne, mis idanes soodsal pinnal ja ähvardas paisuda suureks hingeliseks kriisiks. Nüüd ta ju kahetseski, et ta oli Luuberti juurest nii ruttu ära tulnud, otse tulema kippunud. Võinuks ometi pärida nii mõndagi ja targu kontrollida ennustaja teadmisi. Oli kulutanud nii terve krooni paari lause eest... Milli-

sest lättest leida nüüd tasakaalu? Vinkelgi näis vaatavat teda kahtlustava pilguga.

„Asjata käisime kurja pool... Ära sa ta loba südamesse võta,“ lohutas ta Paigalist. „Ta ennustamine näis mulle kohe kahtlasena suure täpsuse pärast pisi-asjades. Kuulsid ju küll, mis ta mullegi vilistas, aga kas mina usun? Ja nii on lugu kogu selle ennustamisega. Ta ütles, et sa minevat naisest lahku, kuid sul ju polegi naist. Aga kui sa siiski millalgi peaksid janunema „lillat“, siis tule aga julgesti minu poole. Seni kui minu silmad lahti on, peab sinu peake sile olema ja sa pead saama nii palju viina kui sa juua jaksad... Vaene mees, denaturaat teeb ju jooja pimedaks ja haiseb pealegi!...“

V

ÜHEL

ilusal hommikupoolel, kui Ruudo Paigaline oli raamatusse süvenenud, koputas kellegi kerge käsi uksele. Sissehüüdmise peale tuli tuppa tüdruk vastses kleidis, ahtakesiks joonteks lõigatud ja süsimustaks värvitud kulmudega, kirsspunaseks kaetud huultega. Säärane välimuse täiendus polnud rikastanud teda küll loodetava iluga, ennemini oli kärpinud ta loomulikku meeldivust.

Tüdruk näitles säärase kohkunud ja kohmetanud tütarlapse esinemist, kes juhtumisi oli jäänud esmakordselt üksi noormehe seltsi.

„Vabandage,“ ütles ta teeseldud abitusel, „te ei tunne vist mind... Olen kellamees Massaka tütar Selma. Meie ema laseb paluda teie emalt kohvijahvatamismasinat.“

Paigaline tõusis viivitades. Ta pakkus külalisele istet ja palus teda vähe oodata. Tema kahjuks ei teadvat, kus kohviveski panil seisab, aga ema olevat iga silmapilk turult tulekul.

Kui Selma Massakas oli istunud, lootuses, et teda kõnetatakse, siis ta eksis. Paigaline vahtis teda vaid viivu ja näis üldmuljes ta kujuga leppivat. Selma oli kuulu järele ainult kahekümnekahe-aastane ja see

vanus näis ka püsivalt sobivat ja sobis veelgi seni, kuni ta ükskord naisepõlves võis teha hüppe õigesse aastaarvu.

„Noorusest“ hoolimata ümbritsesid Selma Massaka silmi kanavarbakesed — muidugi ajutise nähtusena. Oli ju tal palju muret ja unetuid öid, aga naitudes — küllap need kanavarbakesedki kaovad. Mis mure rõhus siis teda? Aga küsige nende murest, kes unistavad abielust kõigi selle mõeldavate ja ahvatlevate vabadustega!

„Teil on siin palju raamatuid,“ arvas ta selle ütlu-sega Paigalist meelitada võivat. „Armastan väga lugeda!“

Kuid Paigaline ei kleepunud sellele jutuliimile. Ta tõstis aeglaselt pea raamatuuridadelt, vabandas puiselt tähtaegse tööga ja süvenes taas raamatusse.

Selma Massaka palgele tõmbus mõnitav grimass, kuid Paigaline, kes seda vargsi nägi, ei lasknud end sellest häirida. Peetagu teda uhkeks, arvatagu mistahes, ta ei mõtlegi viisakuse pärast tüdrukuga lobi-sema hakata.

Külaline, vastuvõtu leigusest halvatud, ilma leidmata uut kõneainet ja nähes, et teda ta algatuses ei toetata, vabandas ja läks, lubades hiljem tagasi tulla, kui emand Paigaline ise kodus on.

Kui mutt turult saabus, näis ta ootavat, kas Ruudo midagi ütleb või pärib, kuid läbemata taluda poja kinnisust küsis kavalasti, kas tema äraolekul pole keegi neid külastanud.

„Ei... Ah jah, kes ta nüüd oligi — kellamehe tütar käis kohviveskit palumas...“

„Eks andnud siis... Massaka omad — need on kenad inimesed. Tütar Selma, hea laps, on edasipüüdev ja töökas... Kuigi ta käib kondiitriäris ametis, on tal kodus olles näpud alati tegevuses ja ta aitab ema, kus saab. Ei aele nii ümber nagu tänapäeva plikakesed enamikus. Tema oskaks vahest kodu kohendada, temast saaks vahest minia...“

Ruudo teeskles, nagu ei kuulekski ta mutti. Kui see tüdruk oli tõesti muti soovitatud, saatusest määratud ja Luuberti poolt ennustatud lahku-minev naine, siis ei tarvitsenud ju tema rutata, vaid ta võis esialgu kõrvaltvaatajana uudistada, kuidas see saatus neid sobitab, kui ta ise tahtlikult ja teadlikult sellele vastu seisab.

Aga sobitas...

Kord soovis Selma Massakas torni minna ja palus Paigalist saatjaks. Polnud mingisugust võimalust ega ettekäänat keeldumiseks. Torni keerdkäigu hämaruses tundus nii salapärane ja ühtlasi nagu mõnuski astmeil kahekesi tõusta, kui ta tüdrukut käsivarrest toetas. Kas ei olnud terve elu säärane astmeidpidi ronimine?! Kas pole hea, kui sul on kedagi toetada, kui sul endalgi on keegi, kes sindki nõrkusehetkel toetab...

Nüüd on saatus tõesti mängus, uskus Paigaline, tabades end sääraseilt mõtteilt. Ega tema küüsis pääse... Tundis ise, kuidas ta vastuseis järjest nõrgenes ja kuidas Selma muutus talle üha meeldivamaks.

Jõudnud poolde torni, avas Paigaline ühe luugi. Päike valgustas laiguti torni sisemust. Alatine hämarus ehmus ja jooksis nagu kolisedes kuhugi pakku,

kas üles või alla, ja näis tahtvat seal seni varitsedes kükitada, kuni võis tulla tagasi oma asemele.

Aknatühemesse lendasid tuvid ega nähtunud kartvatki inimeste haruldast seltsi säärases kõrguses. Ja milline vaade avardus siit linnale! Aiad-tassid kobru-tasid üle sireleist. Väljakuil laisklesid tohutu suured lilledest liblikad kunstaednike istutatuina. Purskkaevud piserdasid veepiisku kõrgele, millises vihmas murdusid päikesekiired...

Oli ju kevad! Ja sinise taeva all kudrutas lennukipaar, liueldes hõbedaselt säravail tiibadel.

Istusid mõlemad laiale puust pingile jalgu puhkama. Mingisuguses heldimuses võttis Paigaline Selma käe. Tundis nagu vajadust teise sugupoole läheduse järele, igatses nagu õrnusi ja hellusi. Ta pilk peatus Selma peopesal ja korruga ilmestus ta silmades imestamist. Selmet targu vaikida, ütles ta kaalumatult ja järsku:

„Teil on peopesal kaks abordi joont!“

Selma punastas selle tööga ettenägematul avastamisel. Ta tahtis tõusta ja põgeneda, aga Paigaline haaras ta käsivarrest oma pikkade ja kondiste sõrmedega. Mõistis nüüd isegi oma ebasündsat käitumist, kuid öeldut ei saanud ju enam tagasi võtta.

„Mis sest,“ ütles ta mõistvalt ja andestavalt. „Tänapäeval pole see süütegu... Ainult — kuidas olete, vaesekesed, nii rumalad või süütud, et te ei oska...“

Sulgenud torniluugi, suudles Paigaline Selmat. Ta sai sellega hakkama nii järsku, et Selma ei suutnud otsustadagi, kas polnuks parem teeselda vastupanu.

Suudlusest naudingut tundmata jäljendasid nad seda nagu kinoliku harjumusena. Selma uskus, et oli mehe võrgutanud, ja Paigaline tegi eelarvet seiklusteks selle kogenud ja eluküpsse tüdrukuga. Nii mõtlesid nad kumbki midagi saada, soovimata anda oma põhiolemusest teineteisele midagi väärtuslikku.

Nad laskusid tornist kihlatuina.

VI

PAIGALINE

püüdis küll hoiduda, et suhted Selmaga ei areneks liiga tõsiseks, mis sunniks mõtlema abielule, aga ometi tegutsesid nagu mingisugused salapärased niidid, mis neid teineteisele lähendasid.

Selma Massakas ei teeselnud end inimeste silmis paremaks kui ta tõeliselt oli. Jumala ees, kellest ta evis küll väga ebamäärase kujutluse, oli ta ometi Paigalise naine, — mis sest, et nende abielu oli alles registreerimata.

Selma tahtis Paigalise juurde elama asuda, et mõjutada teda otsustavaks sammuks. Oli saanud selleks isegi kodustelt nõustumise, kuigi ta usklikud vanakesed pidid nägema säärases kavatsuses suurt pattu. Ka Paigaline seisis kõigiti ülekolimise vastu, põhjendades vastuseisu ruumipuudusega ja tugeses kõlbelisile põhimõttele.

Sääraseid väiteid kuuldes aga muutus Selma õige sõjakaks.

„Ah nii, magatada ma sulle kõlban, aga sinu juurde elama asumiseks mitte! Ütle, kelleks sa mind pead! Olen ausate vanemate laps!“

Ka mutt kuulis nende sõnelust, kuid ei ütelnud midagi. Tähendab, temagi oli Selma poolt.

Paigaline löi käega: tulgu ja olgu!

Niisiis Selma tuligi. Tõi esmalt kaasa oma isiku ja meelsuse, siis kaks patja, lagunened-võitu vaiba, äratuskella, kotiriidele värvitud seinakatte, postkaartidega albumi ja ühe glasuuritud veeämbri.

Riidehilpude panipaigaks võttis koigest söödud kummuti ülemise laeka oma haldu, pildudes sellest välja kõik Paigalise vanad ja määrdunud kraed, katkised kaelasidemed ja muu kribu-krabu.

Kui Selma arvas märkavat Paigalise silmis alahindavat pilku kaasatoodud esemeile, siis ta seletas, et need esemed on vaid lihtsad tarbeasjad. Kaasavara saavat ta pulmadeks, muu hulgas ka vana ja väärtuslikku lauahõbedat, mida vanemad talle alles hoidvat.

Millised väljavaated olid Selmal Paigalisega?

Teadagi, prints ta polnud, see Paigaline, aga kui ta mutt ükskord sureb, saab juba lahendamaks ja võib eladagi. Meheleminek ei too kes teab mis õnne. On isegi täpselt ette teada kõik abieluga seotud raskused ja pahandused, — ometi köidetakse end meestega.

Kuid uhkeks ja iseteadvuselt täispuhutuks jäi Selma meelest Paigaline. Ah, säärased siis olidki need iseõppimisega oma hariduse täiendajad!

Juba kümme aastat olevat Paigaline end rahvaülikooli pinkidel nihutanud, aga ime küll, professoriks pole ta veel saanud ega saagi. Rahvaülikooli pääseb ju igaüks, kes lunastab odava loengute-kaardi. Aga Paigaline armastas rääkida rahvaülikoolist seesuguse tähtsusega, nagu seisaks ta seal mitmel õppetoolil ise ametis. Sageli ütles ta Selma kuuldes mutile:

„Täna pole mul aega! Loeng algab täpselt kell seitse anatoomikumis, aga kolmveerand kaheksa pean olema juba füüsika-auditooriumis!“

Vaat sääraseid kehkeneid Selma ei salli. Ärgu ikka hüpaku! On Selmagi käinud neis auditooriumes, — mitte midagi erilist. Dotsendid ja magistrid olid esitanud sageli ilma tunduvalt põhjaliku ettevalmistusega igasugust „kama“, aga narrikesed kuulajaskonnast pingutasid endid loengute mõistmiseks ja ettekannete lõppedes kraapisid jalgadega põrandat, kujutades enestest vist ehtsaid üliõpilasi.

Mõnedel olid koguni märkmikud, kuhu kritseldasid mõttetust, kuigi tegid näo, nagu kirjutaksid nad väga olulisi tähendusi. Issand ise teab, mitmed neist suutsid süveneda loengute tuuma.

Ja mis asjamehed need dotsendid ja magistrid ära olid! Puhha kõik professorite õpipoisid. Tarku sõnu nad ju puistasid — uusi, võõraid, senitundmatuid, ehkki mõtte areng ja isegi lause jäi neil tihti pooleli, jättes selguselt mõndagi soovida. Mõnikord pidasid loenguid koguni eradotsendid!... Kas ei kõla see niisama nagu „privaatkellalööja Massakas“ või „privaatmajahoidja Paigaline“?!

Aga ega neid loengute pidajaid Paigalise kuuldes arvustada tohtinud. Riskantne oli ta puuslikud ühe ropsuga maha kiskuda. Ta oli kergesti solvuv, eriti siis, kui tema hinnangus ebakompetentsed isikud neis küsimustes sõna võtsid. Paigalise varbaid tuli sõtkuda hiljem, siis, kui nad on juba seaduslikult registreeritud. Siis ei taha Selma unustada midagi ütle mata. Kuid esialgu tuli taluda kõike kannatlikult. Küll ta juba hiljem paneb mehikese kuulama ja võtab ta viimaks nii

käsile, et seda teisedki võivad kuulata. Praegu on aeg niisugune — mehi on vähe.

Sellepärast ta oli otsustanudki kinkida end Paigalisele, kuigi viimane ei vastanud ta meheideaalile. Mis puutub aga tollesse hingelisse kooskõlla, millela polevat ühiselul mõtet, siis peab saama Paigaline ka seda. Pole Selmagi seesmiselt nii kõrvitsõõnes.

Mutiga sobis Selma algul hästi. Otse liigutav oli see agarus, millega minia püüdis ämmale abiks olla koduseis talituses. Aga aeg kergitas pinnale Selmagi tõelise iseloomu. Ta osutus „kaunis südametuks inimeks“, nagu tähendas mutt.

Nende pruuni taksikoerakese, kes oskas otsa vaadata nii rääkivate silmadega, ajas ta mitmel korral ööseks toast välja ja käitus samuti jumalaloomakeste Kiisu ja Mintsu suhtes, kes olid harjunud vooditekil tukkudes nurru lööma.

Tõsi ju on, et mis puutub koerasse, siis polnud ta kuigi peenetundeline kohtade valikus, kus juhtus enesest haigutades või sirutudes haisu kaotama, aga see oli ometi vabandatav, sest loomake põdes mingisuguseid sisemisi rikkeid.

Ei möödunud aga mõnda nädalatki, kui Selma sõandas juba avalikult tähendada ka Ruudo kohta:

„Logard!... Ainult mutt ja mina teeme tööd, aga sina mängid õpetlast ja saksa. Ütle, mis intelligenti sa enesest kujutad? Viska parem kehalist tööd teha. Mine lauavabrikusse „pliiatseid“ (palke) veeretama või mõne maalri manu maju võõpama. Võta kas või eeskujuga oma sõpradestki. Olgugi et nemadki on samasugused päevavargad nagu sina, ometi tegelevad nad vahelduseks ka tõsise tööga ja teenivad vähekesegi; sina

litsud end aga muti ja minu selja taha... Kas sa kardad oma konti rikkuda? On see siis täismehe amet — luuaga uulitsaid kratsida ja turistidega tühjas kirikus kolada? Neidki käib nii harva, et sel teel saadav sissetulek on lihtsalt sandiraha!... Kuid oota sa, tuule taha ma alla teha nii sulle kui ka su sõpradele. Nad kannavad siia liiva ja pori, aga minakene küürigu põrandat!... Õhtuti on tuba maani halli suitsu täis... Missugused on minu ostetud valged pitskardinad aken-del?! Aga siis, kui ma õhtul väsinuna töölt koju tulen, sinuga meelelahutuseks rääkida tahaksin või sind kinno kutsun, siis pole sul minu jaoks aega, vaid sa rühid rahvaülikooli pinke soendama ja plikakesi piiluma... Küll ma tean juba sedagi, mis salajasi koosolekuid sa lased kirikus pidada, kui mina kodunt ära olen... Siin aetakse poliitikat, ollakse tendentsimehed ja suunatakse igasuguseid liikumisi... Aga vaata, kui lähen kaitsepolitseisse ja panen igale mehele agendi sappa!... Kas nii? Küll ma sellega hakkama saan, ärge kartke!... Kus mul riigitargad!“

Säärane rünnak oli ikkagi liig! Muttki tõmbas suu viltu: Mats mis mats! Või niisugune millestki peenemast aru saab? Kes ta on? Kellamehe tütar, lihtrahva laps! Aga kus ikka tulihark ütleva! Enesel saba alles ukse taga, kuid võtab juba häält tõsta...

VII

ÄMMAD

ja miniad, olgu nad kuitahes heas arvamises üksteise isikust ja väljendagu seda ükskõik millistes kiitustes, satuvad viimaks ikkagi vastollu, eriti kui nad elavad kitsastes tingimustes.

Kuivõrd emand Paigalise pahameel Selma vastu oli õigustatud, jäi iseküsimuseks, aga Selma oli riivanud oma otsekoheusega asjaolusid, mis ei meeldinud Paigalisele ega mutile.

Emand Paigaline ütles, et keegi meist inimestest pole ingel. Ta sihtis selle lause Selma pihta. Näiteks — ta pojalt olevat küll noor naine, aga poja pesu pidavat pesema ja lappima ikkagi tema, samuti sokke nõeluma. Lausa nurina väärt olevat aga asjaolu, et minia andvat oma teenistusest väga napilt toiduraha.

„Heakene küll, noorte inimeste asi,“ püüdis ta näivalt miniat õigustada, „tahate paremini riietuda ja kulutada ka vaimseiks huvideks, kuid kas riietuse all saab mõista neid ämblikuvõrgust sukki, milledesse kulub tunniga mitu auku? Või kas võib pidada vaimseiks huvideks kinoskäimist? Sinna te oma raha matate!“

Selma ei vaielnud vastu. Puhtmajapidamise peale ei saavat ta kahjuks anda oma kuuteenistusest sentigi

rohkem kui seni. Kui seda on vähe, tuleb küsida Ruudolt lisa.

„Hurjei, tütriklaits! Sa tead ju küll Ruudo sissetulekut ja selle suurust. Pole tal nurgas rahavabrikut!“

Selma mõistis, et mutt hoidis ju ikkagi poja poole, keda oli harjunud hellitama. Seepärast kirjeldas ta Ruudole elavais värvides, milline peaks olema nende mugav kodu. Vajaksid vaid raha, mida peaksid teenima mõlemad. Ja ega Ruudoke ometi tööd häbene? Ega ei?

Tõepoolest, mõtles Paigaline, miks ta ei võiks teha kehalist tööd, nagu vanasti? See karastaks teda teataval määral ja annaks puhkust vaimsele ülepingutusele, milliseid tunnuseid ta arvas olevat enese juures tähele pannud. Ta sattus töömõttest isegi vaimus- tusse. Jäi võita vaid tühine raskus — leida vastav tööala.

Talle meenus koolisõber Kits, kes oli maalritööde ettevõtja. Poleks ju kuigi raske minna selle mehe juurde ja küsida tööd. Palumine on vaid siis vastu- meelt, kui on karta, et su palve ei leia rahuldamist. Aga sõbrale võid sa äraütlemise korral oma palve naljaks väänata ja väita just vastupidist, et sa seda rumalate ajaviidet — tööd — pole võtnud millalgi tõsiselt... Ja ta võttis selle teekonna ette.

Nagu loota võis, kohtles Kits teda lahkesti. „Kes seda varem on näinud või kuulnud,“ ütles ta naljatas, kuulunud ära Paigalise tuleku põhjuse, „et tuleb aadlik ja nõuab lihtsat tööd! Oi ajakesi, ajakesi!... Kuid demokraatlikus riigikorras ei taha vähe- masti mina selleks takistusi teha, kuivõrd see oleneb minust...“

Ja ta sügas mõtlikult oma kikkhabet, mis talle ilmsesti sobis ja millest ta oli saanud oma hüüd-nimegi. Ta kandis habet nagu eristumärgiks, sest see oli erand, mida polnud teistel temataolistel sel lihtsal põhjusel, et neil polnud nii tihedat karva-kasvu.

Meelsuselt oli Kits olnud kosmopoliitik, et mitte ütelda kommunist. Saanud oma vanamehelt tugeva mõjutuse ja täiendanud seda kirjandusega, mida tudengitest koosnev palavavereline ja revolutsiooni-meelne noorus üürnikena oli pärandanud põõningu-koli hulka, tahtis ta mõjutustele alistuvana tallama hakata juhatatud teed, kuid ta isa järsu surmaga lõppes poliitiline küte, mis oleks andnud edaspidist hoogu. Pärinud isalt kinnisvara, selguski talle, et inimese poliitiline meelsus muutub rööbiti ta majan-dusliku tõusuga või langusega. Kuna ta isa aga oli sümptatiseerinud pahempoolse äärmusega, siis võis sel nähtusel olla vaid üks põhjus: ta polnud kogunud veel küllaldaselt varandust.

Arenedes iseteadlikumaks ta oli isegi tahtnud ini-mesi kultuuriga valgustada ja oli kirjutanud brošüüri „Kuidas saavutada elus kordaminekut?“ See looming polnud muidugi ta enese elukogemuste vili, vaid kok-kuloetud raamatuline tarkus, mispärast see hea tahe ei leidnud mingisugust kõlapinda, sest teatavasti edu-kuse saavutamiseks pole üldist retsepti, vaid see ole-neb iga isiku puhul isiklikest eeldusist.

Kui ta seda koges, märkas ta peagi oma valemurssi ning nägi elu sootuks teise pilguga.

Nöökavlõbusalt naersid nüüd sarvprillide tagant ta silmad, kui ta kutsus Paigalise järgmiseks hommi-

kuks enda poole, lubades teda varustada tööriistadega ja viia ta töö juurde.

„Ära sa ainult pühapäevarõivastes tule... Meie tööala on pisut määriv,“ hoiatas ta pilgates Paigalist.

Omavahel ja nelja silma all — las sagib pealegi, mõtles Paigaline. Olgu igal narril oma lõbu. Tundku igaüks veidi upsakust, kel on tööd anda...

Järgmisel hommikul oli Paigaline varakult jalul. Ta jõudis aegsasti Kitse poole, kes andis talle kanda kiluämbrikke, milles oli värvipera ja pintsleid. Ise ta aga istus jalgrattale, mida Paigaline kadeduseta nimetas „vokiks“, ja nad hakkasid liikuma kesklinna suunas mööda käidavamaid tänavaid.

Liiga palju oli siin nägemismeelele. Lilledest ja aedviljast kirendav turg, päikeselõõsas rõõmsatoonilised värskelt vööbatud majad, värvilised autod, punased, millegipärast erepunased omnibused, ja siis korraga sirge ja pika Aleksandri tänava kaugel taustal metsast sinendava mäekühmu avatlev kutse puhkusele. Liiga kaugena tundus vaid see kutse, liiga kättesaamatuna väsitavas kuumuses...

Jõudnud ühe neljakordse hoone ette, nad peatusid. Paigaline vahtis alt nagu peni perspektiivilt üles, kus kõrgeil ja kahest jätkatud, seinte najal seisvail redelileil osa mehi juba töötas. Need nägid omakorda Paigalist linnulennult nagu liikuvat laiku, kellest olulisimat, püstloodis isikut, varjas lai kaabu.

Kits käsutas Paigalise räästa alla vana lubjakihti maha kraapima, ja varemini kui Paigaline sai arvamist avaldada, kas tema pea seesugust kõrgust kannab, valmistus Kits sõitma teiste tema ettevõttel ole-

vate tööde ülevaatusele, tähendades vanemale sellile Paigalise kohta:

„See mees võib õhus teha ohtlikemaid töid... Ta on vaimsete kõrgustega harjunud...“

Paigaline jäi redelite juurde pisut kohmetuna seisma. Hoone kõrgus tekitas talle tõsist hirmu. Kuigi Jaanikeste kiriku torn oli märksa kõrgem remonditavast hoonest, tõusti torni ikkagi treppi mööda, mida ümbritsesid kindlad seinad. Siin olid aga kõrged ja vetruvad redelid.

Sõandanud redelil üles ronida, hoidus ta alla vaatamast, et vältida peapööritust. Jõudnud aga vaevalt räästani, käsutati ta juba alla tagasi. Toogu seda ja teist, segagu õues lupja, kandku vett, sõelugu liiva, viigu teistele vajalikke materjale järele. Kui ta viivukski seisma jäi, et puhata ja hinge tagasi tõmmata, siis kärgiti talle näkku:

„Keda kuramust sa siia passima oled tulnud? Liiguta, liiguta end rutemini! Ega meie hakka sulle päevapalka teenima. Arvasid vist, et lihtrahva töö on niisama kerge nagu logelemine... Eksisid, vennas!“

Ja Paigaline nägi vaid muigavaid lõustu... Selge pilt. See „miljöö“ nende „võõbadega“ oli talle täiesti võõras ja pidigi selleks jääma.

Keskpäeval, kui päike oli hoone kardkatuse tuliseks paistnud, saadeti Paigaline katusele vana värvi lahti põletama. Et liikumine saabastega osutus libedaks, pidi ta kõndima palja jalu, nagu tulisel pliidil. Kuid ta kannatas mehiselt. Narritagu nad teda pealegi, ühe päeva tahab ta ometi vastu panna. See on ju auküsimus.

Kui päev viimaks õhtule jõudis, oli Paigaline võimatuseni väsinud. Ta kaelasooned ja pihad valutasid, ta jalad olid redelitel üles-alla käimisest kanged. Astus nagu karkudel.

See, mida tal esimesel päeval oli lastud teha, oli muidugi tuleproov. Järgnevate päevade töö oleks märksa kergem, aga ta ei tahtnud sellele mõteldagi.

Ei suuda ka Selma kodune õrnus ja tähelepanelikkus ta roidumust vähendada. Ta meelitavale ja julgustavale naeratusele: „Ruudoke, küll läheb kõik hästi,“ ponnistas ta enesest jonnaka, hapumagusa grimassi.

Kena targutus pealtvaatajalt, mõtles ta. Kehaline töö sel kujul, see pole ju muud kui tervise rikumine, ülejõu käiv ja mittetasuv. Lõhu oma riideid ja kasvata kohutavat söögiisu...

Kaabult, mille ta oli pähe unustanud, leidis ta lubjapritsmeid. Seal see siis oli! Viieteistkümmesendise tunnitöötasu eest jösserda ära oma kuuekroonine kaabu... Mis asja!... Ei, tema vaimuannete juures on ikkagi lausa kuritegu tegelda massi tööalaga ja suurendada tööpuudust nende hulgas, kes millekski tähtsamaks pole suutelised.

Aga Selma ei lakanud teda veelgi tööle sundimast.

„Kui sa kehalise tööga toime ei saa ja pead seda liiga raskeks, siis anna tõendus oma vaimseist võimeist ja kirjuta mõni tõsieluromaan! Tule ometi kohvikusse, istu kirjanikkonna laudkondade lähedusse ja pane kõrva taha ka teiste tarkust ning vaimukust. Sobita tarvilikku tutvust ja pea meeles, et sabaliputamiseta ei saa edasi... Tunnustamine sünnib tun-

nustatute kaudu! Kui nende hulgas on kehkeneid, kes oma enesetunnet lubavad kōditada, kasuta juhust ja ära ole kiituste poolest napp! Võrdle isegi, missuguste inimestega piirdub su läbikäimine, ja mõista, et sa ei õpi midagi nendelt, kes seisavad vaimselt ja ka muidu sinust madalamal...“

VIII

LUULETAJA

Nälg magas sügavat ja nägemusrikast und. Ta viibis mingisuguses sametpehmes pimeduses, milles erinesid seitse heledat täppi ja paisusid suurteks värvilisteks rõngasteks, valgustades alasti naiste kolonnaadi. Nälg tahtnuks nagu põgeneda, aga kujud muutusid elavaks ja piirasid ta ümber; keegi neist sidus rätikuga ta silmad ja sõnas: „Peate mängima meiega pimesikku! Püütu kuulub teile!“

Nälg tahtis teadvuses vastu seista sellele kiusatusesele, kuid ometi kahmas ta tühja õhku ja sammus kobamisi kiljete ja kostva naeru suunas, kuni keegi pillas end ise ta käte vahele ja kiskus ta silmilt sideme, väljakutsuvalt naerdes:

„Ärge olge ometi nii arg! Oleme ju teile juhuslikud öised külalised, kelle vastu pole tarvet olla viisakas...“

Siis naerdi kooris. Nälg hakkas toibuma kohmetusest, aga sellal nägemus haihtuski. Ümber oli jälle pime... Ta ärkas korduvate koputamiste peale. Tuppa tuli madam Korl kuuldamatuil sammudel. Ta pani hommikueine kandmikuga lauale, läks akna juurde, tõmbas eesriide üles ja avas akna.

„Vhahi, siis tõuske ometi, härra Nälg! Te hilinete ju jälle ametisse. Kloppisin mitu korda teie uksele,

aga ei kihku ega kahku vastuseks. Kartsin juba kõige pahemat... On ju noorus teinekord liiasti kergelt elust tüdinev. Kui ta ei näe end oma unistuste harjal ega saavuta oma soovikeste täitumist, kohe leidub tal käepärast annus mõnd mürki või laeng revolvrüst... Ajalehest muud ära loegi...“

Nälg ringutas laisalt.

„Ah, madam Korl,“ ütles ta pärast haigutamist, „tänan teid teie hoole eest, aga mis puutub laengusse, siis uskuge, et mina ei pane iialgi enese külge kätt... Te ei tunne mu elujanu.“

Ent madam sai sellest vastuväitest nagu hoogu.

„Mida te mõtlete elujanu all? Ma ei ütle seda halva pärast, kuid uskuge mind, peaksite põhjalikult muutma oma elukombeid! Teie pummeldamised muutuvad ikka sagedamaks ja saavad teile viimaks harjumuseks, millest võõrdumine polegi nii kerge. Olen kuulnud teie isiku kohta juba üteldavat: joodik!... Kuidas see teile meeldib!... Mõtelge, teie eas!... Ja see seltskond, keda sallite... Need plikakesed, kes, arvestades nende iga, on liigagi avarate elukommetega... Võite kergesti sattuda mõnele raha ja närve söövale haigusele, mis ei annaks just põhjust uhkustamiseks...“

Vaagu aga vaagu, vana valge vares, mõtles Nälg, kuid juba madam oli läinudki, tõmmates enese järele tasakesi ukse kinni. Kõik jäi vaikseks.

Möödunud ööl oli Nälg hilja koju saabunud. Viit-simata pimedas seinalt süütajat kobada, oli ta rebunud krae kaelast ja heitnud voodisse riietes. Eneselgi ahastus, kehaline ja kõlbeline, võis ta praegu vihas-

tuda iga isiku peale, kes tundis end kohustatud olevat tema käekäigu heaks midagi korda saatma.

Kella sõõrik larhv irvitas juba üheteistkümnendat tundi, aga kell üheksa oleks ta pidanud ametis olema... Kaks tundi hilinemist!... Ega midagi, tuli minna usaldusarsti juurde ja paluda haigestumistunnistust. Muidu „vana“ piriseb jälle pool tundi kõrva ääres ja käib vihase pilguga ringi, nagu oleks ei tea mis katki.

„Ärge hilinege ometi ametisse,“ jäljendab Nälg enese ette oma ülemuse varem kuulnud nurisemist. „Saage aru, et ma ei või seda lubada! Te näete, et ma pole halb mees, kuid ma ei tohi vaikides pealt vaadata, kuidas te oma ametikohuseid täidate. Ma tean, et teete oma töö järele, kuid see pole korrapärasus. Kes aga tahab ametnik olla, see peab olema korrapärane...“

Nälg astus akna juurde ja vahtis linna peale... Sündida luuletajaks — milline õnn! See tähendab paremat maailma, osasaamist kõigest avaramast ja ilusamast. Unistamine teeb meid paremaks... Aga seda me ju vajamegi... Ja tööd ei tohiks olla nii rohkesti, et see unistamist takistaks...

Ta tundis mingisugust ülevat meeleolu, mis tõstis ta kõrgemale igapäeva askeldustest ja tööst, mis rõhutas nagu kõige elulise rühkimise tühisust. Ta kujutluse kerkis ta enese kuju, missugune ta võib olla aastate pärast: tuhm ja juhm mehike, kes unistab paiuki väljateenimisest või ametijuubelist kinnise ümbrikuga. Veel mõned ja mõned aastad seesugust elukäiku ja — ta läheb vägisi raisku: hakkab mõtlema

mööbli soetamisest ja naitumisest korraliku tütarlapsena.

Milline narrus! Veel hiljuti oli ta arvamisel, nagu astuks ta iga sammu elutargalt enese ette, aga kas ei tammunud ta tõeliselt paigal? Praegu tunneb ta eneses veel nooruslikku trotsi ja julget sekkalöömistahet, teadmata isegi, kuhu, kuid küllap lämbuvad needki tungid, ja õige peatselt.

Ta polnud leidnud endale veel kindlat eesmärki. Tõesti, hale kobamine! Ja niisugune eesmärk pidi ju olema igal teadlikul inimesel... Noh, hea... Ta tahab siis vähemasti elada ega hakka endale tegema tänase hilise tõusmise pärast etteheiteid. Ons sel üldse mingisugust tähtsust, mis kella ajal ta tõuseb? Kui ta magaks kogu oma eluaja, nagu magab suur enamik inimesi vaimselt, kes sellest kannataks?

Siiski, mida varem ta lõpetab selle kõigega, seda parem. Et end loidusest päästa, selleks vajab ta suurt tõuget. Mis peaks see olema?

Viivu mõtelnud, istus ta otsustavalt laua taha, võttis oma nimekaardi ja kirjutas selle pöördele paar lauset, paludes end tervislikel põhjusil ametist vabastada nii ruttu kui ametiasutuse asjaajamiskord seda võimaldab. Viimast lauset tarvitas ta oma ülemuse pilkamiseks ajal, kus töötuid kohatahtjaid liikus ringi suurel arvul. Ta pistis nimekaardi ümbriku ja koputas madam Korli uksele: olgu nii lahke ja andku see kiri turule minnes ametikohta.

Siis tuli sõber Paigaline.

„Veider, ma ei lootnudki sind kodunt leida.“

„Ja ometi tulid...“

„Ma ei märganud isegi, kuidas siia üles ronisin. Aga kuidas on sul aega ametiajal kodus viibida? Kas oled haige?“

„Haige jah... Kena haigus... Olgu, ma tean, et sa suhtud igasse olukorda mõttetarga rahuga, sellepärast avaldan sulle esimesena, et vabastasin enda teenistusest...“

„Ja tunned praegu hirmu, kuidas su julgus sulle kätte nuheldakse?“

„Mitte just seda... Usun saatust... Teelahkmeil olles — piltlikult üteldes — olen tundnud alati, kuidas keegi sasib mind kaelusest, asetab mind ühele tee-rajale ja ütleb: palun, siit! Kuulanud seda käsklust, pole ma veel millalgi kahetsenud.“

„Soovitan sulle siiski iga kavatsust arvustava meelega sõeluda...“

„Sa ei kiida siis mu teguviisi heaks?“

„Su püsimatus annab põhjust kartuseks...“

„Kas sul pole eneseotsinguid olnudki? Oled sa enesega alati rahul?“

„Mis tähendab — rahul olla? Kaalun vaid oma tegude olulisi tagajärgi... Kuid enne kui midagi julgeda, tuleb kindlustada oma majanduslikku jalgealust...“

„Ah nii... Õige küll, mõned teevad seda kogu oma eluaja...“

„Ent millest sa mõtled siis elatuda? Või on sul ikka veel usku oma aju võimetusse?... Hoiatan — see kaup ei maksa tänapäeval midagi... Üldse luuletamine pole kuigi mehine ajaviide...“

„Kes saab mind luuletamises süüdistada?“ ägestus Nälg. „Ma pole kirjutanud ainustki laitmatut värssi.“

Olen põdenud vaid noortele omast lüürikatõbe ja mitte suuremal määral kui sinagi...“

„Oled tänapäeva kangelane,“ pilkas Paigaline.

„Olen luuletamise ammugi jätnud ja püüan vaid plaanikindlalt luuleliselt elada. Kui harva mõne värssi siin-seal avaldangi, siis vaid nende inimeste mõjutamiseks, kes tunnevad aukartust trükitud sõna vastu ja kes mind muidu ei taha tuuletallajana tunnustada. Ma ei usu eneses juba ammugi sisemist sädet.“

„Jookse aga pealegi veel vähekesse sarvi. See on paratamatu, et tuulepead peavad kõike kogema ise- enese nahal... Kuid see jääb, nagu öeldud, sinu enese asjaks...“

„Minu isiklikul elul ongi ju vaid kaks alusroobast. Ma ei hooli iseenesest ega kadesta teisi.“

„Vahest võid mulle ütelda, mis sa arvad positiiv- sest kirjandusest, või positiivsusest kirjanduses?“

„Kuidas tuled nii järsku sellele?“ imestas Nälg, aga lisas siis selgitavalt, tagamõttetu tõsidusega: „Kui sa mind usud, siis tea, et positiivne kuju kirjanduses — see võib olla ka totaka inimese elukäik, kes rühib ainult tööd teha... Peamine asi, et ta aga midagi püüaks ja omaga läbi tuleks.“

Nende lausete mõttes sobis midagi Paigalisele.

Nälg jatkas:

„Kujutle ajajärku, kus kirjanduslikuks loosungiks on elulähedus. Kui aga sulemehed säärasesse aine- valda sisse murravad, asendatakse eluläheduse-nõue positiivsuse-nõudega ja nimetatakse seda valelikult seltskondlikuks tellimuseks, kuigi see on vaid osavasti asjahuviliste eneste poolt serveeritud pall. Ajalehed

ja ajakirjad avaldavad juhtkirju, õpetatud mehed peavad vastavaid loenguid, teoreetikud-positivistid, jõudnud isegi küpsemasse easse, tulevad samuti arusaamisele, et tuleks olla millegagi eeskujuks... Ja siis vaesed sulekäsitöölised hakkavadki kirjutama artikleid positiivsest kirjandusest, sest säärase kirjanduse andmine kunstiliselt vastuvõetaval kujul polegi nii kerge... Kui sul on veendumusi, siis jää kindlaks... Ära hakka kellegi survele kirjutama, kui sa ei tunne sisemist kutsumust... Võib-olla tahad ütelda midagi tähtsat, kuid kas su sõnadel on tarvilikku jõudu?... Kannata ja oota, kuni vili küpseb. Siis pudeneb see sundimatult ja vabalt. Pealegi võiksid väga kergesti seda korrata, mis on juba öeldud... Kui palju muljeid võtan minagi vastu, kuid ma ei usu nii kergesti nende ehtsusse... Eile nägin ma rasedat naist, kes vahtis mind säärase pilguga, nagu sooviks ta mind mudeliks... ja nägin noorpaari, kes läks tänaval, käsi käes. Ma sain neist muljeist peal kirja luuletusteks: on veel õnnelikke!..."

„Tere hommikust,“ hüüatas keegi, kes sööstis ilma koputamata kõrvalruumist tuppa. See oli Iilia Korl, näitleja, madam Korli noorem tütar. „Kuidas elate, kuidas käib teie käsi ja kas te ära ei väsi säärase ilusa ilmaga toas istumast?... Kumb on teist nii lahke ja pakub mulle ühe paberossi?..."

Iilia Korl istus lähimale toolile. Paigaline ulatas talle oma karbi:

„Kui see sort teile kangeks ei osutu, siis palun!“

Iilia Korl võttis paberossi, pistis selle vilunud liigutusega suhu ja jäi tuld ootama.

„Siin pole sul kellelegi poseerida,“ pahandus Nälga. „Ja tõtt ütelda, minulegi jätab naine paberossiga väga „avaliku“ mulje.“

Iilia Korli silmad välgatasid korraks õige tigidasti, kuid esimesi suitsurõngaid lakke puhudes ütles ta rahulikult:

„Ma ei ela teiste muljetele... Ma polegi kes teab kui kirglik suitsetaja, kuid keelu puhul pakub see mulle kiuste lõbu...“

Paigaline tundis enese liigsust tekkinud õhkkonnas ja vabandas. Ta pidavat kuhugi ruttama, et mitte hilineda.

„Näed sa, kui viisakas on see meie sõber,“ pilkas Iilia. „Ta tahab võimaldada meile üksijäämist nagu noorile armunuile... Asjata! Tulin vaid selleks, et härra Nälga saadaks mind vähekese maad. Mul on talle üks ülesanne. Vaevalt kulub selleks kümme minutit... Ja teie,“ pöördus ta Paigalise poole, „kui suvatsete oodata, siis olete peagi jälle oma uhkes ja eraldatud maailmas, mis kubiseb õhulossidest... Huvasti!“

Ta haaras Nälja käre oma käesanga ja tiris ta uksest välja. Paigaline jäi üksi.

See temperamentne naine on haaranud Nälja oma mõjuvalda, seniks kui see teda huvitab, mõtles Paigaline, kuid ta ei saanud arendada seda mõlgutust, sest tuppä tuli Tarakan, pikakoivaline noormees, kes kandis prille, mis lahjendasid ta aadlikku, pisut venitatud nägu. Ta otsis kohe oma pikkadele kätele tegevust, haaras nendega toolikorjust, kuid vabastas käed kiiresti ja hakkas kõndima piki tuba.

„Sa ei näi nagu minu siinolekut märkavatki,“ tähendas Paigaline.

Tarakan jäi otse ta ette seisma ja liigutas kõneks oma tugevaid huuli:

„Siiski, siiski... Vabanda. Ma käisin Nälga ta ametis taga otsimas ja tulin siia... Ta tuli mulle trepil vastu ja palus oodata... Kes oli see „laps“, kellega ta läks?“

„Ligemalt ma ei tea, aga minu muljete järele otustades näis ta olevat Nälja südame õgija.“

„Noo,“ venitas Tarakan, „teoreetiliselt, — Nälg ei harrasta ju... See ei puutu küll minusse... Kuule, kas sa ei saaks mulle paariks päevaks paar krooni laenata? Saad tingimata tagasi!“

„Paar krooni?“

„Paar krooni,“ osatas Tarakan, „mis on selles nii imelikku?“

„Tõesti mitte midagi,“ vastas Paigaline süütult, „ainult — viimasel ajal pole ma nii palju ega ka vähem näinud...“

„Hm... Sul pole ka millalgi!... Aga vahest saab Nälg mind aidata?“

„Vaevalt. Ta astus ju ametist ära. Võimalik on, et temalgi seisavad ees need vähekesed ebameeldivad külaskäigud, kus „nuiatakse“: vabandage, kas te ei saaks mulle natukeseks ajaks raha laenata!“

„Ja säärase lollusega lased sa tal toime saada! Pidanuksid ometi tuulepead hoiatama! Tema oli ses mõttes ainuke soe koht, kust sai tarviduse korral „pumbata“... Head päeva!... Ära sa ütlegi talle, mis asjus ma käisin...“

Tarakan väljus.

Missugune egoist! ütles Paigaline. Ta näeks küll meeleldi, et maakera keerleks ümber päikese ainult tema huvides...

Siis läks ta raamaturiiuli juurde ja võttis sealt Nälja päeviku, mis kandis pealkirja: „ÖÖRAAMAT“, ja luges:

„... Veel ei tule und. Pilk on laes ja näen seal maakaarti, mis kujutab tundmatut mandrit, ümbritsetud veekogust. Katus lekib ja läbi laeliiva filtreenunud vihmavesi on ulatunud pruunide laikude ja joontena läbi krohvikorra. Ent see pole maakaart, vaid minu elukaart. Ovaal — see on järv. Selle järve on kraapinud härg. Järve kaldal on park. Sinna on istutatud kolm kuuske kolme inimese mälestuseks, kelledest elan veel vaid mina... Need kuused on praegu sirged puud... Hiired teevad pööningul kui hipodroomil tiire... Iilia Korl... Millega see lõpeb, see armastus? Kumb meist mängib... On midagi ja ei ole. Oskab ja teeskleb. Esimesel korral ütles: ai, ei, au!! Ja kui ma küsisin, kas on tal mõnesugusest faktist kahju, siis ta ütles, et ei, kuid parandas kohe ja täiendas ütlusega: jah!... Minu iseteadvuse meelega... Kuidas seda hinnata?...

Unetult, kell kolm.“

Trepil kuuldus samme. Paigaline asetas päeviku tagasi selle endisele kohale. Ta ei saanud teada rohkem kui oli aimanud...

IX

KIRJUTA!

Kui kerge ütelda! Kuid kirjuta siis kah, kui inimestel puudub see põhijoon, millele oleks mõeldav kirjandusliku teose rajamine... Igatahes, mõistjaid on alati vähe...

Kirjuta! — nõnda võib käsutada ainult kohusetundetu inimene, kes ei oska nõuda ei sisu ega vormi, rääkimata stiilist, mille all võiks mõista isikupärast väljendust. Kas ei tuleks enesele ikkagi aru anda, milleks kirjutada? Kas selleks, et kujutada tõepärasest elu ja tüüpe, omistada neile idee ja anda kujutamise kunstipärasusega sellele usutavus, mille vastu ei saaks arvustajad vaielda... Või kirjutada ideest lihtsalt artikkel, mis oleks ju lihtsam ja hõlpsam...

Kõrge eesmärk — mõjutada elu ümberkujundamist. Tavaliselt kajastab ju kirjanik kaasaega ja unistusi, vähemasti kas ta ei püüa seda? Aga inimeste keskpärasus, nende kihivõitlus ja saamatusest masendav elujärg töötaoluga juhtivate kihtide meeleheaks — kas pole see liiga raske aine lõbulektüüri nautlejaile selleks, et meelitada neilt tunnustust, mida vajatakse ju muidugi ainult elatumiseks... Ja kuigi töötaolu või sellest tingitud mõnd teist laadi sotsiaalne ülekohus pole igavene, jääb eluline negatiivsus ometi positiivsuse üheks palgeks. Peame tundma oma vigu,

et nendest vabaneda, et neid vältida. Vajame eeskuju, keda järgida. Kuid eeskujud võivad kerkida ka inimeste seast, kes on teadlikuks saanud oma vigadest...

Alistudes Selma pealekäimistele otsustas Paigaline romaani kirjutada. Ta viivitas ja kahtles veel vaid selles, millest kirjutada ja kuidas kirjutada. Kavatsenuks ta oma tööd kirjanikuna, olnuks ülesanne muidugi märksa hõlpsam. Ta ütelnuks lakooniliselt: teen ühe romaani! Lihtsa inimesena aga seisis ta kaua kiusatusele vastu, kuigi ta oli avastanud aine, mis ujus kasutamiskõlvulisena ajus ringi. Ta polnud ju mõni edvistaja, kes põeb esinemishaigust. Tahtis koguda end üheks küpsemaks puhanguks ega haaranud igast esimesest mõttejupist, mis ahvatles end käsitlema. Tema raamat pidi andma tõelise elamuse. See pidi olema tabav üksikpiltides ja väarikas kõnelustes. Ta tahtis leida meeleolulist väljendust igale peatükile, vastavalt selle sisule. Stiil, see mõtete saatemuusika, pidi sündima sundimatult ja vormima ainet, nagu astjas vett.

Rakendunud aga kord mõtete koorma ette, tahtis ta selle vedada ühte lõppjaama. Ta uskus, et tal on kujutlus kannatusest ja õnnest ja talle meeldis ütlus, et surnud on see kirjandus, mis ei käsitle probleeme. Ta uskus veel, et ühel päeval on ta võimeline kõike teostama, kuid ta kahtles selle päeva saabumises. Ja kui palju vaenlasi on sel vaikival sõnade-kogul, mis ei karju kellelegi näkku, kes teda ei ava! Nüri ning laisk mõistus ja konfiskeerijad...

Ühel keskööl pärast gripipalavikku, kui ta närvid olid täiesti puhunud, võttis ta pliitsi ja puhta paberi-

poogna. Selma äratuskell inspireeris oma lonkava käiguga imelikku rütmi: kõla-kõla-klõka-klõka-klõka, kõla-kõla-klõka-klõka-klõka... Ja nüüd tundis Paigaline, et ta saab enesest lahti, et ta kirjutab midagi, mil pole vähimatki ühist tema tavalise mõttekäiguga. Keegi nagu seisaks ta selja taga ja nagu dikteeriks talle veidrusi, mille sisu ja arengut ta ei oska ette aimata. Valgele paberile tekivad esimesed mõtete viirastused:

„.... Ainult maanteed ja kilomeetripostid. Selja taga värske haud papi poolt õnnistamata maa-alal väljaspool kalmistumüüri, — mu laguneva keha pärismaa, kus puhkavad mu palju käinud kondid... Ah, mis sest, et papi poolt õnnistamata maa-alal... Nagu ei oleks terve maailm üks jumala õnnistus!... Olen siis nüüdsest peale nimetu. Ruttasin selleks saama, kuna ma ei kartnud surma, sest teadsin, et seda pole. Kõik, mis on elanud, ei sure.

Tammede all taevahiies, luuletajate ja õpetlaste büstide galeriis seisab minugi rinnakuju ja mõtleb veelgi mu vasest aju... Kuid hea, et ma olen nüüd sellest üle, millega olin inimestele ajaviiteks, millist ajaviidet jätkub veelgi vabameelseile ja kiriku pooldajaile kisklemiseks.

Inimesed on ekslikus arvamises, et nad naudivad vaid kehastuses kõiki rõõme, milline arvamine, kuigi väär, on maksev vaid nende kohta, kes pole teadvuseks arenenud ja kombivad oma olelust jämedalt. Nende vähene isiksus hajub tõesti pärast nende surma... Aga milleks pidin hoidma mina oma keha igavesele puhkusele minemast või seisma sellele vastu, kui mu hing oli noor ja kui ma uskusin selle teadvusse?

Inimesed ja nende mõtted — jäägu nad sinna, maa-kamarale. Mina tõusen nüüd kõrgemale ja üle sellest, kes ma olin...

Mul puuduvad nüüd küll silmad, kuid ma tunnen, ja see tähendab näha. Sujun eetrisse, oma uude asumaale, ligemale jumalale ja liitumiseks temaga...

Lahkusin maisest elust röömsas ja ülevas tujus, sest mul polnud mahajääjaid. Minu pärast ei nutetud silmakirjalikultki. Tõusen nüüd üha kõrgemale, ligemale avarusele, kuhu olin igatsenud ammu. Tungin kosmose salapärasusse. Tõusen veel ikka, sest olen kerge. Ühes mu tõusuga hajub mu minast, mu olnud ja säilinud teadvusest kõik minevik, ja sellestki on suurt röömu...

Kuid pillerkaaritavast meeleolust piisas ainult stratosfäärini. Siis selgus: mu teadvus oli liiga raske selleks, et pääseda veelgi kõrgemale. Tundsin siin tunglevat muidki teadvusi, kes kohtlesid mind naeru ja halvaks panuga, et tulin katsetama sellega, milles nemad olid juba kogenud.

Tahtsin ma nendest targem olla? Ei, ei. Mitte seda liigset au. Tulin ainult röömu pärast, tulin ülevas tujus, et uudistada selles avaruses, millest olin unistanud, millest ei suutnud esile meelitada küllalt kirevaid kujutlusi... Ja lõpuks, mu tulek, see polegi vabatahtlik, vaid hingede marsruut...

Teised teadvused naeravad ja ma tunnen, et nad ütlevad mulle: Kannatust, nooruk! Pead elama enne sfääride-aasta. Keegi meist ei tea, kas piisab meie teadvusest järgmiseks arenemisastmeks. Siin tähendab „kõrgemale“ väiksemaks muutumist, „veelgi

kõrgemale“ — teadvuse hajumist ja lõppu... Meil on küll mooduseid tõusuks, kuid kardame olematust, sest see on märksa vähem kui nõrk teadvus...

Sfääride-aasta, mõtlen, on see pikk aeg?

Nad naeravad kavalalt, millest järeldan, et siin tuntakse samuti seda, millest minagi mõtlen. Sellepärast ei julge ma mõtelda nende arvel midagi. Ja samas tunnen, et nad ütlevad mulle: Kannatust, kannatust, kui sa ei taha hajuda!...

Juba uduselt meenub mulle mu varemast olelust mitmes kehas. Mulle ei meenu küll üksikasju, kuid ma tean, et olin hea. Mis lähebki mulle korda kõik too varem oldu ja tehtu! Ma pole enam maine, vaid olen ainult hing ja maitsen neid naudinguid, mida kehas aiasin vaid pooleldi. Olen väljas inimeste mõtete piiratud ulatusest, kus oli nii kitsas...“

Mõttelõng katkes nagu kääridega lõigatult. Paigaline tuli tagasi oma isikusse ja talle oleles jälle ümbrus. Kõige esmalt jäi silmi raamaturiidul, mille ta pudenenud krohviaseme varjamiseks oli paigutanud hiljuti ühest nurgast teise, kulutades selleks terve tunni... Milline otstarbetu tegu üürikeses elus!

Selma liigutas end voodis ja küsis:

„Ruudo, mis kell on?“

Paigaline ei vastanud. Teda eksitati mõtteis ja häiriti töös. Kuid vähese aja pärast küsis Selma uuesti:

„Ruudo, kas sa juba magama ei tule?“

Ja siis:

„Ruudo, tule ära tuttu!“

Nüüd nagises ka muti koiku sirmi taga ja ta ütles:
„Patutegu! Elektrimatt maksab kakskümmend neli senti! Käi magama!“

„Jämedus,“ sõnas Ruudo vihaselt ja sügava põlgusega hääles. „Teil pole aimugi, et loovat vaimu peab ümbritsema rahu. Mul on ometi töö käsil...“

„Mis töö?“ hurjutas mutt. „Mida teed sa päeval? Öö on magamiseks ja puhkamiseks...“

Paigalise inspiratsioon oli peletatud. Kuigi ta teeks veel katsed edasi töötada, siis hõiguvad nad teda ikkagi seni, kuni peab andma enesest elumärki.

Ta riietus lahti, kustutas tule ja kõbis voodisse. Teda kallistada tahtvale Selmale pööras ta selja.

„Kurat võtku seda vaesust,“ ütles ta südamest, „pole tubagi loomingu jaoks...“

„Aga voodi?“ küsitles Selma pooleldi läbi une.

Jõhkрана tundus Paigalisele seegi küsitlusse mahutatud imetus. Ons mõtet kõnelda naiste intelligentsist? Kas pole selleks olemas isegi looduslikke takistusi?...

Ta uinus.

Hommikul tõusis Selma esimesena. Heitnud uudistava pilgu laual leiduvale kirjutusele ja pingutanud end selle kirjutuse mõtte mõistmiseks, ütles ta Paigalisele:

„Jälle oled sa Friedrichi lugenud! Küll sa näed, kui sa neid Zarathustra kõnelusi minema ei viska, lähed veel ise kah tobedaks!“

Ja nii lõppes Paigalise esimene katse anda hiilgavaid tõendusid oma võimeist ja ta lend kirjanduslikku stratosfääri. Ta tunnetas, et tal puudub seesmine jõud ükskõik missuguse probleemi arendamiseks, puudub

jõud ja püsivus. Ta ei olnud kurb ega ahastanud. Tõsiasjaolu oli liiga veenev. Aga kuna kõik kuulub ümberhindamisele ja kõigi väärtus meile isiklikult lakkab tähendamast meie lakkamisega olemast, siis polnud moraalne kaotus kuigi suur. Lõpuks, kahtlemine oma võimeis viitab küpsuse võimalikule lähedusele, ja see, mida meis pole, on paratamatu. Tuleb otsida eneses teisi külgi. Millekski on iga inimene ikkagi loodud.

X

ELIAS

Vinkel oli hakanud sagedamini Paigalisi külastama. Enamasti juhtus ta tulema ikka ajal, kui Ruudot kodus polnud. Emand Paigalisele paistis see kohe kahtlasena. Kui Selma ja Vinkel magusasti vestlesid, püüdis ta hoolikalt pealt kuulata; ta uskuski nende jutust tabanud olevat kahemõttelisi lauseid, kuid ta ei saanud isiklikult veenduda soovitud tõigas, et Selma oleks olnud Ruudole ebatruu millegi reaalsega.

Selma püüdis Paigalise sõprade hulgas tarvilikku poolehoidu võita ta mõjutamiseks, kuid temperamentide erinevus ei kindlustanud talle kuigi suurt sümpaatiat. Ainult Vinkel, kel oli olnud Selmaga varem suhteid, oli ta vastu heatahtlik, samuti vangivalvur Lömm, kes liitus automaatselt igasuguse vooluga, mis oli suunatud Paigalise vastu.

Vinkli sagedased külastused, millele mutt juhtis Ruudo tähelepanu, ei häirinud teda seegivõrra, et ta oleks Selmalt aru pärinud, kuni ta ühel õhtul koju tulles leidis Selma Vinkli põlvedel istumast. Ta ei võtnud nähtut küll mingil määral südamesse, aga oli selge, et ta oma au kaitseks pidi kuidagi reageerima ja oma õigused omas kodus jalule seadma. Nähes nüüd soovitud võimalust kokkupõrkeks ütles ta asjalikkusega, milles ei puudunud teeseldud solvumist:

„Ühte ma siiski paluksin — ärge vähemasti mu ema nähes seesuguseid poose võtke!“

Kuid Elias Vinkel irvitas võõrana ja Selma naeris ühes temaga:

„See on meie asi. Oleme vabameelsed. Nii on hea ja lai olla...“

Kui vastikuks ja põlastusväärseks oskasid nad muutuda Paigalise silmis! Ta mõõtis Vinklit sünge pilguga. Ta oleks tahtnud tast kinni sasida ja visata ta laias kaares tänavale, aga Vinkel oli tast silmanähtavalt tugevam ja söönud. Seda oli kibe enesele tunnistada, veel kibedam oli valitseda oma viha.

Kui Vinkel oli läinud, hakkas Paigaline salapäraselt toimima. Lukustanud välisukse, võttis ta akna alt väikese laua, tõstis selle keset tuba ja kattis linaga. Tõi siis riiulilt suure piibli, lõi selle lahti ja pani lauale. Kummalegi poole piiblit asetasküünlajupi ja süütas need põlema. Asus siis ise ühele poole lauda, kutsus Selma vastaspoolele, võttis ta käe, pistis selle nimetissõrme muti kulunud hõbedase laulatussõrmuse, surus Selma käe piiblikirjale ja käsutas teda kordama etteüteldavaid sõnu:

„Mina töotan ja vannun... elava Jumala nimel... ja kõige juures, mis mulle püha... ning oma hingeõnnistuse juures, et ma kõigile küsimustele... millised need ka oleks... ja mis mulle esitab mu eluseltsiline Ruudo Paigaline... vastan sula tõtt...“

Selma ei keeldunud Paigalise soovi täitmast, vaid kordas seda töötust või vannet ja hoidis vaevu tagasi pealetikkuvat naeruturtsatust. Paigalisel tekkis aga uus idee. Ta võttis Selmal käest ja talutas ta otsekse kaudu kirikusse altarpildi ette.

Et valgustuseks suures kirikus oli ainult taskulamp, tundus nende käik Paigaliselegi pisut õudsenä. Varjud nagu kepselnuksid nende ümber... Aga alustatud mäng tuli lõpule viia. Ta ütles Selmale:

„Siin, kus sajad tuhanded inimesed on joonud Kristuse verd ja söönud ta ihu ning on saanud pattude andestamist, annad sa mulle vastused, teades, et nende kõigi patud, kes on saanud siin lunastust, ja nende teenitud nuhtlus tulevad sinu kanda, kui sa valetad!...“

See oli Paigalisel katseks tekitada müstikaga Selmale jubedust. Vahest ta kardab. Ent Selma jäi rahulikuks. Ta silmadest võis lugeda, et ta on valmis luiskama vajaduse järele. Kas ei kahtlusta Paigaline teda mingisugustes suhetes Vinkliga? Kas ei osutu seda soodsamaks võimalus mehelt välja pressida abielu registreerimine?

Paigaline küsis ja Selma vastas:

„Mis suhted sul on Elias Vinkliga?“

„Nägid ju ise, et põlvel istumise suhted...“

„Kas olete suudelnud?“

„Igatahes...“

„Kas toimib nõnda naine, kes tahab saada mehe vääriliseks eluseltsiliseks?...“

„Olenevalt vabameelsusest ja sellest, mil määral ta peab lugu oma loodetavast mehest, kes on lapsik unistaja ning ealine tita, kel pole omaette tubagi, vaid peab elama naisemeheelu ühes ruumis oma emaga... On see mõni mugav abielu vanamuti silma all?“

„Vandusid mulle mu küsimustele vastata...“

„Ja mida sa arvad siis järeldada võivat sellest Vinkli põlvel istumisest? Peaksin ma meelsamini

rebima oma riideid naeltega kastidel, mis täidavad sul toolide aset?“

„Ära kaldu kõrvale. Ütle, mis suhted sul on Vinkliga!“

„Oleme ainult tuttavad...“

„Armastad sa teda?“

„Ei. Aga kindlasti rohkem kui sind... Kaua pean ma sind ootama? Lükkad meie abielu registreerimise ikka ja ikka edasi ilma igasuguse tõenäolise põhjusega ning kihutad mind ükskord võõrana minema, kui arvad selleks sündsä aja saabunud...“

„Kas olid need jooned, mis ma tornis su peopesalt avastasin, Vinkli põhjustatud?“

„See on ärisaladus... Neid jooni nägid sa ju varem ja tundsid nende tähendust juba siis, kui meie suhted olid alles tekkimisel. Neist joontest hoolimata võisid mind võtta...“

„See oli mu isiklik nõrkus, kuid nüüd soovin ma tõtt teada...“

„Loe siis piiblit...“

„Ah, sul jätkub tuju veel naljakski... Tule minuga altarialusesse haudkambrisse! Seal on luukeresid, pühakute jäänuseid, surmaämblikke ja rõskusemardikaid... Vahest muutud sa seal tõsisemaks ja mõtled salapärasele igavesele elule...“

Paigaline haarab Selma käest ja teeskleb, et tahab teda tirida haudkambrisse, kuid Selma rebib enda lahti ja sööstab ukse suunas. Ta kajavad sammud kuulduvad talle Paigalise tagaajavate sammudena. Jõudnud hingeldades tuppa, väljub ta kohe tänavale, läbedes ütelda uksele vastutulevale mutile:

„Ruudo leiad sa kirikust... Ta on vist hulluks läinud.“

Kuna Selma ei tihanud ega julgenud vanemate juurde minna, jooksis ta otsemat teed Vinkli ukse taha. Ta ei mõtelnud sellejuures esialgu mitte midagi.

Koputamise peale avas ukse Vinkel, kuid Selmat nähes polnud ta just meeldivalt üllatatud, sest ta võis isegi oletada, missuguses komöödias ta oli saanud seotud osaliseks.

„Kas tead, Paigaline tegi mulle sõidu sisse,“ valetas Selma. „Ikka selle ennistise nalja pärast. Võttis väga südamesse. Mul pole praegu kuhugi minna... Kas sa ei võtaks mind ööbima?“

Vinkel tõmbas ukse rohkem praokile ja laskis Selma sisse. Ta ei tahtnud hästi nõustuda, kuid ei sobinud ka keelduda. Ta ütles: „Katsume. Teenijatuba on ju vaba. Seda võid sa kasutada.“

Vinkel ei kartnud inimeste eelarvamisi ja jutte, mis võisid järgneda Selma käitumise avalikuks tulekul. Ta oli varemgi teenijaid pidanud, olgugi et need võrdlemisi lühiajalise teenistuse järele kohast loobusid peremehe „liiga lahke“ kohtlemise pärast. Selmagi võis kuuluda tema majja teenijana.

Ent Selmal tekkis mõte mängida suurt mängu ja tulla selles mängus võitjaks. Millalgi varem oli Vinkel teda endale naiseks palunud, aga tookord oli ta keeldunud maja- ja poeprouaks saamast. Vinkel oli tol korral tema meelest ainult vana kõõrdsilm, kellega ometi ei abielluta. Aga aeg, aastad ja ebaõnnestumised olid ta uhkust kärpinud.

Vinkli endised teenijad olid avalikult rääkinud, et vanapoiss meelitanud iga uustulnuka pimedasse tuppa lubadusega näidata seal vosvoriga piltpostkaarte, kuid tegelikult hakanud säärastel puhkudel hullama, ilma et selgunuks, kas tal oligi sääraseid pimedas vaadeldavaid postkaarte. Tuli nüüdki karta, kas Vinkli lahked kohtlemised ei kordu.

Selma istus laua lähedusse toolile ja heitis nagu häbeneva pilgu Vinklile. Kuulanud viivu piinlikus vaikuses laual koduselt suriseva teemasina jorinat, ta alustas targu juttu, paigutades oma hääle kõik võimaliku meeldivuse.

„Elias, ma ei tulnud õieti selleks, et jääda siia ööbima... Olen olnud su vastu ikka lahke ja ka sina oled kohelnud mind hästi. Kunagi tegid sa mulle ettepaneku, et tuleksin sulle naiseks... Olin tookord pisut kergemeelne ja andsin sulle korvi, sest otsisin elust suuri võimalusi, võib-olla unistasin koguni printsidest... Nüüd olen aga veendunud, et neid pole. Suurim prints on materialism ja sellele printsile minu olukorras ei saa olla lähemat kui oled seda sina... Kui sa pole solvunud mu tookordsest keeldumisest, siis oleksin nüüd nõus. Ma pole ju parem kui teised, kuid ka mitte pahem... Eks ole, sa ei vaja ju vastuse andmiseks aega, vaid ütled nüüdsama ausalt ja otsekoheselt, mis sa mõtled... Mis puutub aga Paigalisse, siis tema isik ei võiks kõne alla tulla. Teist temataolist saamatut pole vist sinagi oma elus näinud, — saamatut, mis puutub käitumisse naistega. Oma järeleaimamatus aegluses võib ta igaühele une peale ajada... Sa ju tead, et mu ülekolimine tema poole teostus vaid selleks, et kiirustada abiellumisega,

aga loodetud tagajärgi ma ei saavutanud... Nüüd on mul tast tõesti villand!...“

Jäänuks Vinklil aega mõtlemiseks, ta ütelnuks vahest „ei“, kuid Selma tulek langes ühte ta virgunud ihadega ja ta langes oma tungide ohvriks. Ta uskus end üle olevat paratamatult järgnevaist pilkeist ega hakanud selles kartuses piirama oma õnne loodetavais suhteis Selmaga, kes töötas sisustada tema poolenisti erakuelu. Pealegi meenus talle Luuberti ennustus, et ta veel samal aastal naitub ja läheb oma sõbraga tülli. See kõik näis kerkivat nüüd ühest alusest ja ühel hoobil päevakorda.

„Sa jääd!“ ütles ta Selmale.

XI

FRANTS LUUBERT

istus mugavalt ja mõnulevalt oma ratastoolil. Ta ees laual sätendas suur meritigukarp, paberossiotsi kuhjani täis. Õhuaken oli avatud aeda. Selle kaudu tõmbus suitsuvinet toast välja.

Luubert suitsetas tubakat oopiumiannuse lisandusega, sest see rahustas ta närve ja ergutas ta mõtlemisvõimet. Kuigi alles hiljuti tal oli olnud kuulsus ennustajana, oli kahanenud ta klientuur viimasel ajal niivõrd väikeseks, et see tekitas talle tõsist muret ja majanduslike väljavaadete poolest põhjendatud rahutust.

Oma kolleegide eeskujul reklaamis temagi end ajakirjanduses psühhografoloogiks, kuna grafoloogial kui teadusharul oli autoriteetsem minevik ja sellega oli tegelnud terve rida nimekaid isikuid. Käekirjade järele inimeste iseloomude analüüsimine oli praegu massi huviala.

Kuulutuste peale ta oli saanud suure hulga käekirju, aga et ta analüüsimismeetod ühe vana käsiraamatu järele oli väga algeline ja tugenev kirja üksikmärkidele, siis pidi ta töötama rohkem aimamisi, millised tulemused ta klientuuri kõigil üksikjuhtumel ei võinud rahuldada.

Saanud teada oma õelt, et Paigaline, olgugi ka ise-
õppijana, esindas grafoloogina tunnustatud suurust,
kelle teeneid olid kasutanud isegi ülikooli õppejõud
mõnede käsikirjade autori-isiku kindlaksmääramisel
käekirjade võrdlemise teel, püstitas Luubert enesele
eesmärgi, kuidas saada Paigaline oma töökaaslaseks,
et tühjendada laualaegas analüüsimise järke oota-
vaist kirjadest.

Luubertile meenus imeselgesti see päev, mil ma-
japeremees Vinkel ja Paigaline olid teda külastanud.
Millise muige ja jultunud pilguga oli Paigaline kätt
ulatades talle silmi vaadanud, — kuidagi laitvalt!
Säärase ebaaukartuse pärast ta oligi Paigalisele halba
ennustanud.

Muutlik konjunktuur sunnib meid aga nii mõnekski.
Nii tekkis Luubertil idee lasta oma õetütrel Iilial moo-
nutatud käekirjaga mõnest romaanist maha kirju-
tada mõni katkend ja saata see Paigalisele analüüsi-
miseks. Osutub analüüsi tulemus ühtesattuvaks Iilia
iseloomuga, siis pole mingisugust kahtlust Paigalise
teadmistes grafoloogia alal ja tuleb leida vaid abinõu
talle lähenemiseks. Kas ei kõlvanud söödaks veetlev
Iilia?...

Iilia võttis meeleldi onu ülesande täita. Ta läks
Paigalise poole, kes tundis üllatust ja ühtlasi säärast
rõõmsat ärevust, et vajas enese taltsutamiseks pingu-
tust. Ta nägi vaadeldavat olevust mingisuguses välk-
valguses korruga kõigena, mis kelleski on, — kogu
isiku sisemaailma vaimsete ja hingeliste aaretega.
Või oli ta pilk armuahne mehe oma, kes tahtis tunda
naise vallutamise eest enam naudingut kui enese sise-
mist rikastumist?

„Vajaksin ühest käekirjast võimalikult põhjalikku analüüsi,“ ütles Iilia Korl. „Olen kuulnud, et olete grafoloog, sellepärast julgesingi teid tülitama tulla. Kui kõrgeks te hindate ühe põhjaliku analüüsi tasu?“

„Preili, minu teadmised grafoloogias on võrdlemisi pinnalised ja pealegi ei otsi ma nende väheste teadmistega teenistust...“

Iilia Korl, kes oli mahti saanud asuda toa sisustuse vaatlusele, oli kehvusest pettunud, sest ta oli külastatava olukorda kujutelnud paremana. Kuid ta ei pidanud saadud vastust tagamõtteliseks ja Paigalise väärtus tõusis ta hinnangus pügala võrra. Ta ei häbenenud lisamast oma häälde paluvat tooni.

„Aga vajan ju hädasti käekirja analüüsi, ja iga töö on tasu väärt. Kuidas tihkaksin teilt muidu paluda seda mulle nii suure tähtsusega teenet. Mu onu Frants Luubert ja mina oleme teile ju lähedased naabrid ja teie sõber Nälg on ka minu... tuttav. Mu onu tegeleb ka grafoloogiaga, kuid kõnesoleva analüüsi tähtsuse tõttu vajaksin mitme uuringu tulemuste kõrvutamist ja võrdlemist... Vahest oleksite siiski nii lahke...“

Paigaline teeskles veel veidi vastupanu. Viimaks nõustudes andis ta mõista, et ta järeleandlikkus on tingitud vaid Iilia Korli mõjust.

Ta tundis heameelt. Ometi oldi sunnitud teda tunnistama — isegi too nõid Luubert tegi seda! Ja talle alateadlikult omase auahnusega kõrvutas ta oma avastatud analüüsimismeetodi paremusi aegunumatega, milliseid tarvitas Luubert, kes tuges oletatavasti tähtede üksiktunnusmärkidele ja sattus nende vasturääkivuse tõttu kimbatusse, andes klientidele ebatäp-

seid analüüse, sest Luubertil, mehikesel, polnud vist aimugi üldvormide teoriast. Ega ta osanud käsitseda grafomeetritki...

Siis aga välgatas tas mõte ja ta mõistis korraga teiste tahtlikkust, millega tema ümber lipitseti. Ta tegi enesele naiivsuse pärast etteheiteid. Asjaolud pidanuksid oma lihtsuse poolest talle kohe selged olema. Luuberti ühekülgne hiromantiline ala ähvardas sööti jääda. Ta tahtis oma äri laiendada käekirjade analüüsimisega ja vajas selleks kompetentsemat ärikaaslast kui ta ise... Ah-haa...

Ent kas oli Iilia Korl selles mängus teadlik osaline või ainult Luuberti tööriist?...

Päeval, mil Paigaline läks analüüsamiseks võetud käekirja ära viima, leidis ta Luuberti välisukse avatuna. Koputanud esiku ühele uksele, kuulis ta sisse-hüüdu. Avanud ukse, ta jahmatas. Iilia Korl istus voodis ja kattis parajasti oma valget õlga ega näinud ei ehmuvat ega üllatuvat.

„Ah, see olete teie, härra Paigaline... Tulge aga lähemale! Peate mind vabandama, et teid säärases olukorras vastu võtan. Tunnen end pisut haiglasena. Ka arst ei soovitanud mul tõusta... Tulite muidugi käekirja analüüsiga?... Olge hea, võtke istet ja lohutage õnnetut haiget!“

Iilia Korl kõneles vabalt, Paigalist vaimustavas toonis, kes otsis oma pilgule asjalikumat vaatlust kui Iilia säravad silmad ja ta ahtakese vaibaga vähe varjatud saledus. Ta hakkas seletama üksikasju käekirjast ja tegi seda säärase aeglusega, nagu oskavad seda kirjanikud, kes jutustavas proosas igavusetunde tekitamist kasutavad teadlikult lugeja väsitamiseks,

et siis ootamatustega rabada. Siiski leidis ta Iilia Korlis tähelepaneliku kuulaja.

„Analüüsitud käekirja autor osutub väga huvitavaks isikuks,“ seletas Paigaline, jõudes nähtavasti järku, kus ta pidi mõtlema lõpetamisele. „Võin oletada autori teadlikkust selles, et ta käekiri läheb vaatluse alla, või on tunduvalt seda võimalust ette näinud, koguni kartnud. Ta pole vaid teadnud, et käekirja moonutades pole võimalik varjata selles iseloomujooni. Kuigi pole määrateldav, kas selle käekirja kirjutaja on olnud naine või mees, kaldun käesoleval juhtumil ja mõnesuguseil kaalutlusil arvamisele, et kõnesoleva mustri on kirjutanud naine... Ta on kirglik... Rohkem tunde- kui mõistuseinimene... Aga milleks kordan seda kõike, kui sama seisab siin kirja-panduna...“

Ta andis käekirja Iilia Korlile tagasi ühes sõnasutatud analüüsiga „temperamentilt kirgliku ja tunnetega mõistust ületava“ naise kohta. Puutudes sellejuures Iilia Korli siidpehmet kätt ta pidas tarvilikuks lahkuda, andes enne lubaduse küllatulekut peatselt korrata. Veel ukse juurest nägi ta vargsi, kuidas Iilia varbakobarad sirutusid teki alt välja...

Hiljem osutuski vältimatuks, et Paigaline pidi ka Frants Luubertiga kohtama, mille otstarvet ta oli õigesti ette aimanud. Selgus, et Luubert võis päris rahuldavalt ning mõistetavalt rääkida ja ta kõnetas Paigalist säärase ametivennaliku kodususega, nagu oleks kummagi mehe erialaks inimeste tüssamine.

Paigalisel puudus iseloom säärast sunnitud kodusust tagasi tõrjuda. Tal oli oma üleolekutunne, ja mis Luubert temast arvas või kelleks teda pidas, oli talle

ükskõik. Ta hakkas Luuberti kaastööliseks ja rakedus meeleldi raskesse tööle, nähes selles tutvuse arenemise võimalust Iilia Korliga.

Tõepoolest, pärast töötunde Luuberti kabinetis õnnestus Paigalisel tihti Iiliat kohata. See oli tasu, mida ta teeninuks aastaid veel suuremgi töökoormatuse all. Keskustelus Iiliaga ta ei jätnud kasutamata võimalust nagu juhuslikult märku anda oma teadmiste rohkusest, kuid Iilia muutus tähelepanelikumaks alles siis, kui Paigaline riivas armastusse puutuvaid küsimusi:

„Naiste arvuline ülekaal juba üksi tingib, et mees oma tähelepanu ja võib-olla ka armastuse pühendab rohkemaile kui ühele... Ent nii meie mehed räägime ja nii räägin minagi kahe palge ning suuga. Rääkida veendumustest, uskuda neisse ja neid pidada — see on väga mitu eri asja. Saaksin ma ihaldatud naise, mu egoism ei salliks, et keegi teda vaimustusega silmitseb, aga enesele loomulikult reserveerin ma mõnesugused vabadused...“

Frants Luubert, kes peagi märkas Paigalise tundmusi oma õetütrel vastu, kalkuleeris äriliselt. Ta ei mõtelnudki Paigalisele tehtava töö eest tasu pakkuda, kuna see tagasihoidlik mees niikuinii ise tasu küsida ei tihanud. Võimalik, et ta isegi pakkumise puhul raha vastu ei võtaks, sest idealistide hulgas on mitut liiki narre.

Piisaku Paigalisele aust, et Luubert temaga sõbralikult jutleb, ilma vajaduseta tema analüüsi „teaduslikult“ korrigeerib ja nõnda mõtleb Paigalises arvamise tekitavat, et tema, Luubert, on targem. Et ta Paigalise abi tarvitab, see on seletatav töörohkusega. Ta

jultub koguni väitma, et Paigaline hea püüdmise korral võivat paljugi õppida ja edasi jõuda.

Mis puutusid Luubertisse isiklikult noorte eneste tõelised suhted! Paigaline polnud Luuberti arvates Iilia partner. Iilia mõistab seda ise ja arendab mängu oma onu huvides. Paigaline ei saa olla Iiliale ohtlikki, sest teadku mis ta teab, naiste suhtes näib ta olevat tõeline võhik...

Juhtub aga midagi vastupidist — noh, tüdrukul on ju ema, kes hoidku silmad lahti oma tütre huvides. Polegi Iilia enam nii laps. Aga poleks ka siis veel mitte midagi katki, kui Paigalisele tuleks vaadata kui tulevasele perekonnaliikmele. Meesteliinil läheksid siis vähemasti äriliste ürituste jooned ühte. Aga ettevaa-
tust — kujutlusist modelleeruvad tõigad!...

XII

KURJAVAIMU

Kuuno Pitea oma oreliviledega! Kirik rōkkas kurva-koelistest viisidest. Organisti kui isiku vastu polnud Paigalisel midagi. Ta põlastas ainult „vaimulikku“ muusikat.

Kuuno Pitea harjutustunnid olid Paigalisele ikka häirivad, kuid ta pidi neid harjutusi taluma, sest noor orelikunstnik oli Jaanikeste kiriku endise vaimuliku Pitea poeg. Kiriku orelit kasutamiseks oli tal linnavalitsuse luba.

Paigaline väljus. Päev oli ahvatlev. Õhus oli veelgi kevadet. Ta tõusis kõrglinna toomile ja valis jalutamiseks pea-allee, kus teadlaste büstid ja loomulikku suurust ületavad kujud püsisid kunstnike poolt antud tardunud seisangus, peaaegu mornilt ja meeoleolult.

Hetkeks välgatas Paigalises mõte, nagu võiks aju neis metall-esemeis edasi töötada, kuid see ideejuup uppus kohe arvustava muige lompi.

Üksikud inimesed siblisid käia kindlas suunas. Naine ülalinnast, korv käel, ruttas turule. Tüse advokaat kesklinnast ähkis nagu vana mootor kolmanda käiguga lossimäkke, et jõuda ringkonnakohtusse enne istungi algust ja vahetada oma kliendiga mõtteid eelseisva protsessi üksikasjust.

Varemete raamatukogu ametnik Koiv jalutas edasi-tagasi, kasutades vaba veerandtundi enne kella üheksat, et täita kopsu puhta õhuga, mille varsti tõrjub välja raamatute õhkkond, mis on teinud omaaegsest temperamendikast noormehest kaaluka ja mõtliku inimese, peaaegu soliidse. Trükisõna valitumate sulest on kleepinud temalegi väarikuse ilme.

Nõjatutes muistsete püssirohukeldrite kohale püstitatud varrasaiale lõbutses Paigaline vaatest vanale armsale linnale ja talle meenus Nälja luuletusest üks salm:

Vana kena ja armas Suigu!

Ei mul sinu pärast olegi kartu...

Kuid ma vaatan sind ainult

hellunu pilguga,

nagu ei vaataks sind keegi enam nii...

Siis mõtles ta enesest. Ta on ju isik, kel pole ei minevikku ega tulevikku. Oli vaid mälestusi, needki järjestamata ja nummerdamata. Oli vaid päevi, milledest võiks välja rebida paar tundide lehekülge vargsi ja ruttu lugemiseks...

Täna oli säärane päev...

Aga milleks? Mälestused toidavad vaid vanu, noored peavad elamusi elama. Iga loetud rida päevikust oleks vaid aja puine ja otstarbetu raiskamine. Kõik on nähtud ja tuntud juba peentes üksikasjades. Üllatuda võiks vahest veel mõni teine eluvõõras unistaja, vaimusugulane, kes avastab eneses rööpjooni ja saab tuge mõnele seni kaheldud mõttele.

Ent tänane päev tundus suurteks lavastusteks sündsana. Millist igavat näitemängu on elatud seni! Suflöör Saatus on dikteerinud võõraid monolooge ja

valeliikumist. Elu lavapalavikus ta oli kuulunud ikka teda, unustades oma pärisosa. Oli mänginud halba osi, kuid ettekande tõelisus oli kõlbeliselt kõrge hingeeluga inimestes esile kutsunud halvaks panu. Mänguinnus ta polnud tulnud millalgi mõttele, et ta tõepärasuse kopeerimisega tegi enesele üldsuse silmis kahju. Tema püüdis head mängu, aga ümbrus nägi halba tõelisust ja uskus selle taga halba isikut. Ikka ta ei teadnud veel, mis maksab inimeste üldarvamistele käegaheitmine, ja millalgi ta ei tulnud õnnelikule mõttele kohaneda rumalatega, et kohandada neid hiljem oma huvidega... Ja elada ei tulnud rutates...

„Kas unistate? Tulge, kõnnime mõni ring, või veel parem, lähme kohvikusse...“

Paigalise kõrval seisis Iilia Korl. Vastust ootamata ja pidades vist enesestmõistetavaks, et ta ettepanekuga nõustutakse, hakkas ta ees kõndima. Paigaline järgnes talle sõnaahtrana. Ta ei saanud nii järsku üle minna uude meeleollu.

Treppide käsilail, kust nad pidid siirduma allalinna, istus salkkond ulakaid poisse, kes näisid õige jultunuina. Nad ei võinud riivamata jätta kaht jalutajat, kellest Paigalise isik oli eriti märkustele ahvatlev.

„Mis sa tühja lipitsed... Lükka murule!...“ tähendas keegi õige kodusel toonil. Teda täiendas ta sõber veelgi labasemate väljenditega.

Polnud kahtlust, kellele see nõuanne oli mõeldud.

Paigaline punastas raevust. Mis teha? Sobivaim oleks muidugi teeselda, nagu poleks ta midagi kuulnud, aga ütluse jämedus oli halvav. Ta vaatas abitu

pilguga Iiliale. Sellal kostis neile tagantjärele lame-
dat, tähendusrikast naeru.

„Punastasite,“ ütles Iilia. „See lisab piinlikkust. Mõistan ju, et selles olukorras poleks keegi olnud suuteline asja teisiti ja paremini lahendama...“

Paigaline vaikis, kartes paljastada oma kärpima-
tuid liigsusi.

Kui nad olid kohvikusse jõudnud, Paigalise mee-
leolu paranes. Talle tundus, nagu läbiksid nad klaasist
vitriine. Ta kummardus ühele isikule, kellega pidi
kokku põrkama, ja taipas liiga hilja, et see oli ta
enese teisik seinapeeglis. Viimaks ometi ta tundis
end kindlamana sõõriku laua taga, millele mahtusid
nende küünarnukid ja Iilia ridiküll.

Paigaline ei saanud küll kohe süveneda muljetesse,
mida ümbrus tekitas, aga ta nägi, et statistid olid
kohal. Nad naeratasid nagu käsu peale ja jõid
morssi nagu sekti. Oli nagu mingisugune kinolavas-
tus. Ilmusid peaosalised, nimekangelased, režissöör
ja operaator — vântaja. Kunstvalgustuse-kuplid lae
all jaotasid valgust ja seda destilleeriti soovitud vär-
vingus. Tapeti aega, aga keegi ei karjunud. Paigaline
isegi istus ju daamiga, kel oli spekulatsiooniar-
tiklit —
ilu. Nad olid lähimate laudkondade tähelepandavai-
maid isikuid.

„Mulle palun tass kohvi!“ tellis Iilia.

„Mulle palun ka tass kohvi,“ ütles Paigaline, kui
nägi ettekandjat teda pilguga küsitlevat.

„Tass kohvi?“ kordas ettekandja usutlevalt ja tõttas
vaevalt märgatava muigega tellimist täitma. Tema
arvates „härä“ pidanuks tellima k l a a s kohvi.

Paigaline heitis pilgu enese ümber. Seinapeeglid kajastasid esikut, kus lüheldane tütarlaps tõusis varvastele, et panna külaliste peakatteid varna. Kohvikupidaja tuli külalistele vastu neid tervitama ja tuttavaid mõne sõnaga kõnetama, et luua kodusemat meeleolu. Ettekandjad kinnitasid keppidele vastsaabunud ajalehti ja pühkisid poolvargsi mõnelt laualt tolmu. Paigalisele meenus mõtelda, miks mõnede teeb teiste kohvikus-viibimine viha. Suigulinnas ei harrastatud ju perekondlikke salonge, kus kindlaks määratud nädalapäevil toimuks koosviibimine ringkondadele, kel oleks tarvidust avalike elunähtuste kohta seisukohavõtt, kunstiloomingu hindamine ja kõige päevakajalise sõelumine.

Kui mõni algatakski säärase salongitamise, siis külaliste vastuvõtu lahkusest hoolimata satuks säärane isik jutuhimuliste mikroskoobi alla võimalikult varjulistest külgedest. Kohvik oli aga sääraseks seltskondlikuks kogunemispaiaks, kus olid kõik teretulnud. Siin ei solvatud kedagi kutsumata jätmisega ja kutsumatugi oli tarviduse korral käepärast ning saadaval. Kui need seltskonna järele tarvidust tundvad inimesed ei käiks kohvikus, läheksid nad kõrtsi, mis oleks veelgi pahem...

Juba toodi kohvi. Aga just sellal kui see vedelik oli suhkruga magustatud ja pärast koore juurdekallamist joogivalmis, möödus nende lauast proua Kits, kes, nagu Paigalisele näis, noogutas talle tervituseks. Tahtes viisakas olla kergitas Paigaline end toolilt, et tervitust vastu võtta, kuid arvestamata tooli ja laua kitsast vahet taarus istukile tagasi. Et vältida kukkumist ja et hoida kinni millestki reaalsest, haaras ta vaistli-

kult kätega lauaservast ning kallutas endale üska kaks kohvi.

Kuigi kogumulje oli väga lõbus, naeratas Iilia Korl õige tagasihoidlikult. Nad talusid ära piinlikkuse ja tellisid uue kohvi, mida Paigaline pidi jooma märgade pükste tekitatud ebamugavas tundes. Kõigele eelnevale lisaks selgus, et tal polnud raha kaasas ja kohvi eest pidi maksma Iilia Korl.

XIII

OLI

juunikuu õhtupoolik. Vinkel mängis oma sõpradega jõe ääres kaarte. Sellal oli poes tavaliselt vähe tegevust ja ta naine sai tööga üksi toime. Vinkel võimaldas küll naiselegi vaheldumisi vaba aega õhuvannide võtmiseks ja alastikultuuri harrastamiseks, aga ta õrnem pool loobus sellest suuremeelselt oma mehe kasuks, välja arvatud puhkepäevad, millal nad sõitsid üheskoos mõnesse lähedasse suvituspaika, kui ilm vähegi lubas.

Vinkliga olid seltsinud näitleja Lõnges, raamatukogu-ametnik Koiv ja Nälg. Vinkel pidas neid haritud inimesteks ega häbenenud neile oma arvamisi avaldamast ja ka peale surumast. Kaaslased teesklesid leppimist ja nende arvamiste omaksvõtmist ning hoidusid oma tõelisi seisukohti avaldamast, sest nad võlgnesid Vinklile poest arve peale ostetud kauba eest.

Kuna Vinkel järjest kaotas, siis oli tal küllalt põhjust ütluks, et inimesed, kel pole mõtteid vahetada, vahetavad kaarte. Üldse — kaardimäng olevat taig-napeade ajaviide. Ta loobus mängust ja otsis oma binokli rõngaspaarile „silmateritust“ suplevate ja päevitavate naiste hulgast ning elavnes ka jutus:

„Imelik, olen juba vanem mees ja abielus, kuid tunnen alati midagi sisemise rõõmu taolist, kui näen

mõnd ilusat tütarlast või naist... Ennustaja Luubert
töötas mulle küll õnnelikku abielu, rikkust ja nelja
last, aga arstid ütlevad, et mu naine on sigimatu...
Ma pole just millalgi eriliselt lapsi armastanud, kuid
kardan juba nüüd, et aastatega saab igatsus nende
järele mõistetavaks. Naine, — olen mõtelnud selle all
midagi kindlat, püsivat, väärtuslikku, mis mind
ennastki teeks paremaks, aga armastuse asemel olen
hakanud armastama kangeid jooke... See täidab
minus ajutiseltki tühja kohta, kuigi tean, et joomine
on labaseim ajaviide... Olen vaadanud ikka kõõrdi
töölistele, nähes neid uulitsal joojnuina taaruvat,
nälgiv perekond kodus. Kui minusugune napsitab,
olen mõtelnud, siis teen ma seda parema isu saami-
seks, aga ma ei mõista, miks joovad need, kel pole
midagi süüa. Hiljem aga mõistsin: säärane lohutuse
otsimine saab harjumuseks, mingisuguseks enese-
paoks... Kui ma mõtlen sellele, kuidas see kõik veel
lõpeb, siis tunnen päriselt hirmu... Issand ise nuht-
leb vist mind, sest et ma oma praeguse naise lõin ju
poolenisti Paigaliselt üle... Kas ei ole needus...
Valitseks nagu tõesti mingisugune tasakaaluseadus,
mis ei lase kuhjuda õnne ühele isikule... Või olen
ma südame poolest halvem kui teised inimesed? Ei...
Olen ainult vigane, vähekese vigane silmast, ja näe,
isegi seda elus ei andestata... Seda ei sallita, nagu
oleksin mina selles süüdi... Oletagem, et olen tühine
inimene, kuid mida on väärt mu naine? Edvistav
roots! Ta on pugunud nüüd jaanalinnusulgedesse
ja liputab sealt saba oma mehele, kes seda kõike on
talle võimaldanud, kes on hüljanud tema pärast oma
sõbradki... Olen püüdnud teda parandada, olen talle

rääkinud, et inimestel peab olema ühine siht, eriti abielurahval, aga tema naerab ja ütleb, et ma olevat maailmavaate poolest aegunud inimene!... Oleksin ma seda! Olen kursis kõige moodsaga ja püüan kohaneda isegi sellega, mis tundub mulle ülimumood-sana... Ja seda kõike tema pärast. Aga tema...“

„Ära halise,“ pahandus Lõnges. „See on sinusugusele koile paras! Nii on sul vähemasti oma rist, mille all sa ägad, millest sul jätkub teistele kurta. Usu, selleta oleks sul veelgi raskem! Selma on su puuslik ja temale pead sa lõivu maksma. Arusaadav, et see tundub sulle vastumeelsena, kuid jumalad ja ebajumalad on ikka inimestele kiusuks.“

„Sind võiks ju kolmest otsast süüdistada,“ lüüsis Koiv. „Maitsevaesuses naida inimene, keda sa tead olevat teisele kuulunud, juurdunud eraomanduse-tungis nimetada keegi omaks, ja kitsas silmaringis, sest sa pole siiski näinud, et maailm on täis ilusaid naisi...“

„Hm...“ arvas Nälg mürgiselt, „temataoline kõrve neljajalgne ei oskagi näha ega armastada... Kuidas sa, Vinkel, seda armastust enesele ette kujutad?... Teadagi, mehena ei kõlba sul sellest juttu teha, kuid abielu, mida oled ihaldanud, selle oled sa ju saanud.“

Lõnges sülgas kõrges kaares üle lepapõõsa jõkke. „Vaata järele,“ ütles ta Vinklile, „kui sülg vajub laiali, siis klaarub su abieluasi peagi, vastasel korral pead sa veel kaua sogases vees kalu püüdma.“

Vinkel oli lootnud südamepuistamisega lohutust leida, kuid ta omad sõbrad solvasid teda nii hellalt kohalt, hoolimata sellest et nad olid ta poe võlgased. Aga ta ei tahtnud märku anda, et ta oli haavunud.

Ega nad julgenudki teda tõsiselt pilgata. See oli nende omapärane jäme nali, nagu nemad nalja mõistsid. Tõusnud jalule, ta ringutas ja püüdis omaltki poolt naljaga vastata:

„Oeh, mu tagumised jalad on nii väsinud...“

Sõbrad söötsid vette, vastu lähenevale mootorpaadile, et laineis mõnulda.

„Ahoi,“ hüüdsid nad Vinklile kaldale, ise jões puristades, „mis sa perves takerdud, tule vette!“

„Ega's veen ossa'i ole,“ vastas Vinkel elutargalt. Ta vaatas laineis kiikuvaile sõpradele järele ja mingisugune ebamäärane kibedus võttis tas maad.

„Hoolimatud, noored, õnnelikud!“ ohkas ta tasa.

XIV

VÖRRATU

oli Sorr suvisel õhtul päikese loojangul ülavoolus, kajastades taeva kahvatust ja värvudes päikesest. Ta tasaseil voogudel liuglesid purjekad, libisesid süstad ja paadid. Kõlas nooruse lõbus laul... Võrratu oli Sorr ka alavoolus, kus ta linnavahelisest ummikust vabanenult suikus peagi pehmes kaldarohus, külaliseks mõni löövpaadiga kalur või mõni hilinenud lodi, mille kandiline puri valendas nagu suur lapp luhtade ja taeva taustal...

Pea kohal taevaste meri, mõlad peos ja Iilia Korl tüüril, sõudis Paigaline jõel. Õhtune udu oli laskunud niitudele ja veele, aga selle kihid polnud veel tihedad, vaid olid läbipaistvad loorid. Paatki ei kandunud voolust kuigi jõudsasti edasi.

Linn eemalt vaadatuna oli surutud ühte pano-raami. Kirikute tornid tõusid otse katuste harjadelt, elamud näisid olevat nagu rongiõnnetuses ühte hunnikusse jooksnud vagunid. Sadama kraanade võrestiku siluetid mustendasid nagu trükitehnilise võttena õhtuse taeva osalt vereval, osalt kahvatul leheküljel.

Paigaline tundis vajadust Iiliat kõnetada, aga nagu kiuste ei leidnud ta sobivaid mõtteid. Imelik! Ta oli seda juba mitmel puhul märganud: kui Iiliat polnud ta läheduses, siis tundis ta otse piinavat igatsust

ta järele ja pakitses tundmustest, mis otsisid väljapääsu sõnadesse. Oli ta aga Iiliaga seltsinud, siis tundis rahulolu, aga ei leidnud sõnu.

Koomilisest juhtumist saadik kohvikus tundus Iilia märksa tagasitõmbunum ega nõustunud Paigaliga üldavalikke kohti külastama. Ometi oli nende tutvus nüüd astmes, kus pidi sündima otsustav kallak võõrdumisele või lähenemisele. Oli selge, et ta pidi nüüdsama või vähe hiljem ütleva midagi tähtsat... Lausa narrus — kutsu inimene jõeale sõitma ja vaiki ise nagu tumm...

Ta laskis mõlad vette libiseda, et puhata.

Iilia silmist paistis nagu kelmikust, kuid see polnud niivõrd julgustav kui uudistav: eks näe, millega see isand siis viimaks hakkama saab.

Muidugi, Paigaline ei mõtelnud armastust avaldada, aga samuti oli kardetav ta kavatsetav rünnak, milles näod, huuled ja südamed pidid ühte sulama.

„Kuidas meeldib teile uinuval jõel?“ küsis Paigaline, uskudes, et ta väljendub väga meeleolukalt.

„Väga,“ vastas küsitav tasa.

„On teil külm?“

„Ainult jahe...“

Paigaline võttis oma kuue ja pani selle Iilia õlgadele, olles rahul enesega, et ta oli taibanud kodus selga tõmmata vastsema särki, mida ei tarvitsenud nüüd häbeneda, sest see polnud paigatud. Ta hakkas uuesti sõudma, et sooja saada ja et jõuda linna tagasi, sest udu tihenes. Mis kõik annaks ta praegu hinge tagant, et teada Iilia mõtteid! Midagi ta ootas — see paistis ta ilmestki —, aga mida nimelt? Ta silmist oli kel-

mikus kadunud. Neis oli vaid läiketut kutsumist, aga ka karsket ja paigale sundivat jahedust...

Järsku — paat pörkas perve. Nad olid sattunud tihenenedu udus jõe kõrvalharru. Julgemata esialgu sõudmist jätkata ja kartes võimalikke kokkupõrkeid udus või veelgi eksimist, tõmbas Paigaline paadi kaldale ja püüdis ümbruses orienteeruda. Iilia järgnes talle kõrges kasteses rohus, saades põlvini märjaks ja muutudes üha tusesemaks.

„Taevaste läkitus!“ vaimustus Paigaline süütult. „Vaadake, meie ees seisab heinaküün. Siin võime muutult ööbida, kuni udu hajub.“

Iilia tõmbas huuled mossi.

„Kas usute, et lähen meestega küüni ööbima? Teadke ka seda, et mind oodatakse koju!“

„Jätke siin pirtsutamise, preili. Kaalul on teie tervis. Kui me ei otsi küünist udu ja rõskuse eest varju, võite haigestuda. Mõned tunnid säärases kliimas — sellest jätkub tugevamagi organismi murdmiseks. Näete ju ise, et tagasisõit on praegu udu tõttu võimatu.“

Iilia imestas Paigalise hooldaja-tooni. Tal on ju õigus, nõustus ta endamisi, aga küsis siiski etteheitvalt:

„Jah, kuid kelle teenel oleme sattunud siia?“

„Teie olite ju tüüri!“

„Aga teie sõudsite...“

„Kui ma ka kogu süü enda kanda võtaksin, see meie praegust olukorda ei muudaks. Selge on, et peame küüni minema. Näete isegi — te värisete, teil on külm. Küünis teeme aga kaks aset, kummalegi eri

nurka, ja veedame öö nii mugavalt kui see antud tingimustes mõeldav...“

Iilia veendus, et tuli nõustuda. Ta tundis tõesti külma ja pahameelt Paigalise vastu, keda ta pidas juhtunud süüdlaseks. Milline häbematus — meelitada tema jõele sõitma ja võib-olla eksidagi meelega. Kas pole see küüni leidmine ettekavatsetud plaan?

Küüni avaus vahtis neile vastu musta, ähvardava ja kandilise silmana. Iilia tungival soovil läks Paigaline luurekäigule vaatama, kas küüni sisemuses pole inimesi, kelle ilmsikstulek võiks neid hiljem kohutada. Aga ta ei leidnud kedagi, kuigi kobas samm-sammult heinte pinna läbi.

Iilia jäi luugiavause ette heintele istuma, rahustudes ja olukorrale alistudes. Külma tundes ta tõmbus kerra ja kattis end Paigalise kuuega, mis oli imenud õhust niiskust ja hakkas välja ajama vastikuid leitsakuid — higi, tubaka ja hallitunud seinte koppinud lehka, nii et Iilia tahtis enesest seda katet eemale heita.

Paigaline tegi sügavamas küüninurgas augu heintesse, millesse mahuks kaks inimest, hellitades vist lootust, et Iilia tuleb tema juurde... Oleks ju mõlemal pisut soojem. Kuid kaval olles ta ütles:

„Leidsin endale mugava aseme... Loodan, et tunnete end niisama hästi kui mina... Kui nüüd krõbistaks veel vihma sadada — küll oleks uni!... Head ööd!...“

Iilia, kes siiski oli lootnud õrnamat kohtlemist, ei vastanud midagi. Ta uskus, et Paigaline teda taoti kõnetab ja aitab igavust peletada, sest mugavast unest ei võinud juttugi olla, vähemasti mitte Iilial.

Kusagil kaugemal, kaldaorus viilis rääk oma kareda häälega vaikust, jorutas mahedalt takutorutaja, piiksatas mõni tundmatu soolind. Salapärases vaikuses tundus iga häälitus õudsenä ja iga väiksem kui kahin mingisuguse olematu ligemale-roomamisena. Kүүni luugiavauski oli nagu suure koletise neeluks avatud suu, mille sisemusse nad olid juba ahmitud.

Iilia vahtis kuue alt hirmunud, liikumatu pilguga udumassi, kuni ta silmad väsisid ja nende ees viirasid vikerkaare värvi rõngad, mis kasvasid ja kahanesid, põimusid üksteisesse ja moodustasid nagu mingisuguse ilutulestiku. Oli tal palavik? Ta ärevil kujutelm manas kүүni ette näkke, kes tahtnuksid nagu meelitada teda veteriiki. Ta tahtis karjatada, kuid häbenes Paigalist, kartes näida arana. Sulges oma suu ja silmad, tõmbas kuue üle pea ja mõtles kibedusega, et sangar ise on heitnud suurima rahuga puhkama, nagu poleks neil teineteisega mitte mingisugust tegemist.

Viimaks ometi suvatses Paigaline küsida:

„Preili Korl, ega te siuge kardada? Kүүnides ikka leidub teinekord sääraseid roomajaid, sisalikke ja padakonna. Nad on küll käe või ihu külge puutudes nilbed, aga muidu öösiti täiesti ohutud.“

„Kohutate mind!“

„Palun vabandust. Oleksin pidanud tõesti parem vaikima, kui et meenutada neid vastikuid olevusi... Aga näiteks hiired, konnad, sisalikud, siud — need kõik...“

„Siis vaikige ometi, kui teil midagi muud pole ütelda... Kardan neid kõiki...“

„Kas kodukäijaid ja vaime ka?“

„Mul on hirm... Tulen teie juurde... Olete ise kõiges süüdlane.“

Ja ta kompis hääle järele Paigalise suunas, kukkudes kiljatades auku. Paigaline haaras ta oma kaissu, kuulis ta ägedasti pekslevat südant. Suudles teda juustele, kaelale, huultele... Ei mingit vastupanu... Ta käte vahel, ta embuses ainult palav ja hõõguv keha, mille oli taltsutanud hirm...

— — — — —

Taevas oli valgeks aevastunud. Pilveribadega ta peeditud, tõusev päikeseketas punetas uduloorides... Raskeid kastekristalle varises kasvavalt rohult maapinna rüppe.

ILUSALE

suveöö-seiklustele järgnes Iilia ja Paigalise suhetes lõhe. Paigaline tundis naiti liiga vähe selleks, et mõista, kuidas Iilia ta käitumist arvustas. Ei võinud see ju olla Iiliale mingisuguseks kaotuseks, kui ta Paigalise vastu polnud rohkem tundnud kui sallivust häbelikkusest tingitud õrna tõrkumispuudega.

Iilia võis ju häiruda, kui nad kohtavad ja peavad teineteisele silmi vaatama, aga... Kuid imelik, mõtles Paigaline, miks ta polnud tundnud Iilia vastu säärast kainestavat lugupidamist, mida tunnevad mehed naise vastu, keda nad tõsiselt armastavad. Mingisugune ilu nende vahekorras seisis häbistatult alasti.

Paigaline polnud küllalt ettevaatlik, usaldades oma suhetest Iilia Korliga rääkida Näljale. Kuid ta polnud veel hiljutise seikluse õnnest jahtunud, ja õnn on siis suurem, kui saab sellest kellelegi pihtida.

„Ta silmad — nendes on kulda ja sügavust, millesse tahaksin uppuda. Nende mänglev-vallatu pilk võib mind käsutada täitma iga ta kapriislikku soovi, olgu see kas või roim. Ta kõrvad on martsipanist — hammustaksin nendest murde... Ta juuksed on korvitäis lõhnavat puuvilja... Ta suu on lõhe mahlasest ploomis... Tõesti, kõige selle juures ei tarvitseks ta olla nii vaimukas, nagu ta on...“

Mahlakais varjundeis antud kirjeldusepuhang köitis Nälja tähelepanu, aga siiski ta vaid muigas: armunud kõnelevad ikka narrust... Kuid ta ütles tõsiselt:

„Usun. Ma ei teadnud talle varem tõsisemat tähelepanu omistada. Hakkan nägema teda nüüd sinu silmadega. Uuendan temaga vahekorra, sest mis teed sina, tuim inimene, vaimuka naisega? Sina loe vaimukaid raamatuid! Muidugi, oleks Iilia juba su naine, sõbra poolest ma jätaksin ta sulle, aga mul on eesõigus ja antud tingimustes täielik tegevusvabadus. Miks ei peaks ma õilsama inimesena kasutama looduse poolt lubatud parema ja meeldivama valikut?“

Pärast juhtumit Paigalisega oli Iilia Korl enesele pahane. Säärasteist armatsemisist ei ammutata ju miljalgi täit rahuldust, pigemini naeruvääristatakse end mälestustes. See oli olnud vaid üks uimastav hetk, üks puhang, mis teda oli haaranud teise sugupoole pakitsevas himuruses, millele ta oli järele andnud võib-olla vaid kaastundest või sellest, et alustatud mäng lõpule viia. Kas julges Paigaline teda tagantjärele naerda?... Hoidku end!... Ja siiski — milline kaval luuremäng, milles vajati teada vaid teineteise mõtteid, et teha järeldusi...

Soodsal juhusel ütles Iilia Paigalisele:

„Mõistan nii, et võtsite meie suhteid tarviliku kergusega. Oletagem nüüd, et möödunu oli meeldiv seiklus ja ainult ka seda... Äрге andke sellele erilist tähtsust või tähendust, kui me edaspidi harvemini koh-tame...“

Paigaline võttis vastu selle teate näilise rahuga, aga ta suunurgad tukslesid, ta huuled värisesid. Ta

püüdis olla tugev selle kaotuse puhul ja surus maha oma meeleliigutuse. Naine — milline olevus!... Siiski, ta kadestas neid, kes võisid halvustavalt rääkida naisest, kadestas, kui see polnud nende poos.

Ta polnud pahane ei Iiliale ega Näljale. Kui Iilia võis nii kergesti uuesti minna, siis polnud ju Paigalisel eeldusi temaga püsivaks õnneks... Ta ise oli ebasobiv. Reaalne õnnevõimalus taganes ikka kaugemale unistuste päritolu urgastesse, ja tema, Paigaline, oli jäänud märksa vaesemaks, sest iga hingeliselt põhjendamata suhe naisega lagastab meest... Jälle ta oli teinud väära valiku.

Ta püüdis oma suhete katkemist Iiliaga sõprade eest varjata, aga need olid saanud siiski sellest soovimatult varakult teada võidurõõmutsevalt ja kerge-meelselt Näljalt, kel oli puudunud sündsusetunne vaikimiseks. Ja sõbrad, nagu nad Paigalisel olid, ei lakanud urgitemast ta valutavat haava. Neil oli koguni toorust ütelda, et nii tahavad nad Paigalist ette valmistada elu karmipalgelisuse vastu.

XVI

VINKLI

vanad sõbrad, nende hulgas ka vangivalvur Lömm, olid kogunenud Paigalise poole, et minna Elias Vinklit mandoliini ja kitarriga saatel ta sünnipäeva puhul üles laulma. Lömm pakkus vägisi oma kohvergrammofoni purunematute plaatidega ja sünnipäevakohase tekstiga, sest koorilaul võivat äparduda.

Paigaline laitis need kavatsused maha: keelpilli- ja grammofonimuusika olevat labane. Pealegi olevat Vinklil endalgi need mänguriistad ja ka raadio. Küsimus ei puutuvat küll temasse, aga kui tahetavat vähegi ajakohaselt esineda, siis lauldagu parem paar lihtsat laulu, nagu: „Hele täht“ ja „Kui rändajalt sa küsid“ ...

Paigalist peeti ikkagi niivõrd asjatundjaks, et otustati tema nõuande järele toimida, hoolimata Lömmi vastuväidetest, kelle kohta Paigaline tähendas:

„On ju olemas kohusetundlikke inimesi, kuid sageli nende võimed vahipostil seismisega piirduvadki!“

Paigaline ei tahtnud õnnitlejatega ühineda. Tema ei käivat enam Vinklitega läbi. See võimaldas omakorda Lömmlil nõögata:

„No küll on batsillus! Enne oli meestel kahe peale ühine pruut, olid läbi ja läbi kälimehed, aga nüüd kan-

nab üks võistleja teise peale viha kas või surmatunini, et teine oli hakkajam, et teisel rohkem vedas.“

Paigaline vaidles vastu, et tema ei olevat Selmat millalgi tõsiselt võtnud, aga alistus viimaks hulga pealekäimistele ja läks õnnitlejatega kaasa.

Ettekannetega Vinkli ukse taga saadi hästi toime. Proua Vinkel avas isiklikult ukse ja suure lahkusega laskis külalised tuppä, kes surusid rutates Vinkli kätt ja erilise palveta, nagu enesestmõistetavalt asetused rikkalikult ja raskesti kaetud laua taha istuma.

Keset lauda piklikul liual mingisuguses kreemikas kastmes kõhutas suur keedetud purikas, sabaots üle liuaserva ju suust viinivorsti-otsake väljas. Külaliste suur kujutlusvõime luges purika palgelt muhelevat rahulolemist, peaaegu naervaid silmi nende üle, kes olid söömata, kuna temale ei nähtunud enam mahtuvat. Laual leidus veel sülti, vorstide lõike, konserve ja parajaiks tükkideks lahatud kanapraadi. Klaaskausikestes oli peedi, kõrvitsa, paradiisiõunte ja tillukeste kurkide salatit. Kõige selle külluse keskelt tõusid pudelid. Suur hulk tühje klaase ja nende sära künlatulede valgustuses mõjus väga pidulikult.

Algul kuuldus säärast kahvlite ja nugade klõbinat, nagu mõnel ametnike-banketil, kus igaüks püüab oma pugu täita vähemasti ettetasutud osavõtumaksu väärtuses, nii et erksamail ja ärksamail meestel hakkas päriselt piinlik, kuid peagi avaldas tarvitatud alkohol oma mõju ja päästis seltskonna keelepaelad lahti. Üle terve toa levis kodune jutukõmin.

Proua Vinkel kandis Paigalise peale veel ikka vana vimma. Tema asjadest oli Paigalise poole maha jäänud vana glasuuritud veeämber, mida ta tahtis tingi-

mata tagasi saada. Ta oli käinud seda mitmel korral nõudmaski, eriti meeleldi siis, kui teadis olevat Paigalistel külalisi või võõraid. Ta paljastas sellega küll oma väiklust, mida ta isegi mõistis, aga õigus oli ometi tema pool ja miks pidi ta kinkima tarbeasju inimestele, kes polnud teinud talle mitte mingisugust head.

Nüüdki kasutas proua Vinkel juhust teiste kuuldes Paigaliselt ämbrit küsida, mispeale Paigaline võis vaid vabandusega seletada, et nõu seisvat veel ikka vee all kinni, kuna mutt polevat mahti saanud uue pange ostmiseks. Selle avaliku seletusega leppis proua Vinkel suuremeelselt. Neil olevat ju endil ämbreid tosinate viisi ja nad ei tundvat ühe puuduolekust häda, aga põhimõte! Vaadaku Paigalised, et nad kõnesolevat pange sootuks endile ei unustaks. Igaüks kogugu endale omaenese töö ja vaevaga! Nii on see õilsam.

Söödi, joodi, lauldi ja oldi muidu lärmikad, aga asjata ootasid Vinklid külalistelt õnnitluskõnet. Kell neli hommikul kõlistas Vinkel ise kahvliga vastu veiniklaasi, tõusis, ja kui külalised olid vaikinud, võttis sõna:

„Minu lugupeetud sõbrad... On harilikult kombeks, et haritud inimesed võtavad sünnipäevadel ka sõna ja ütlevad mõned meelitused neile isikuile, kes oma tähtpäeval võivad muiates üle öla tagasi vaadata möödunule... Kuid meie, mu sõbrad, ei sõltu kommetest. Veel vähem tahaksin ma nõuda neid kombeid oma kodus. Vabalt kõnelemine ja mõtete avaldamine polegi nii lihtne. See ei seisa igamehe võimetes, kuigi ma ei taha eitada, et teie keskel leidub erandeid... Suu on südame mõõt, ütleb vanasõna. Kui mõnel on suu kinni,

siis on tal süda täis... Muidugi ka teisel vanasõnal, et vaikimine on kuld, on niisama kindel väärtus... Soovin siis enesele ja oma kallile abikaasale head käekäiku ja palju aastaid... Täname lahke osavõtu eest... Aga tänane leivategu on mul juurde pandud, see on kerkinud ja ma pean asuma selle kastmisele... Mul, mu kallid sõbrad, poleks selle vastu midagi, kui te suruksite lahkumiseks jälle mu kätt ja läheksite mõistlikult koju...“

Paigaline, kes enese kohta sihitud kõneosa oli tabanud, tahtis siiski vastata. Ta tõusis, liigutas suus pisut kangestunud või joomisest pehmenenud keelt ja pöördus pererahva poole:

„Austatud sünnipäevalaps, auvääre majaproua, lugupeetud külalised! Mina pole järjekorras see esimene, kes tohiks härra Vinklit ametlikult õnnitella, aga siiski luban ma enesele teie kõikide nimel vastata... Parimad sõnad ja soovid ei peitu sageli mitte kulunud ütlusis, vaid ehtsais tundmusis. Meie peamine tervitus oli mahutatud sel korral meie kõigi südamest tulnud tervituslauludesse, sest...“

„Ah sa kuramuse ahv!“ käratas Vinkel laua tagant ärritatult püsti karates, kahvel peos. „Keda sa oled siia pilkama tulnud oma mõistulauludega?! Kas ma sind vähe olen jootnud? Aga sina lased mulle laulda, et rändaja on kurb, et rändajal pole kodu! Ütle, mis mu kodul viga on!... Vaata, kus sa ise elad — Jaanikeste kiriku endises hobusetallis!“

„Elias, Elias,“ rahustasid Vinklit ta sõbrad, kes nägid teda tulivihaseks. „Me ei mõtelnud tõesti mitte midagi paha, me ei mõtelnud laulus maapealset kodu.“

Uskusime, et need sügavamõttelised laulud sulle kindlasti meeldivad...“

Vinkel näis end taltsutavat. Nähtavasti oli keegi talle selle veidra mõtte sisendanud, kas Selma või Lömm.

Paigaline ei püüdnudki enam sõna saada ja vabanduda. Küllap Vinkel tuleb hiljem isegi arusaamisele, et ta oli mõttetule süüdistusele ässitatud. Inimeste väiklusesse tuleb suhtuda mõttetarga rahuga, mõtles ta endamisi ja lahkus esimesena. Teda saatsid Selma ja Lömme parastavad pilgud. Nad muigasid lahkuvale Paigalisele järele... Peenike väljaviskamine!

XVII

ELIAS VINKLI

maja juurde kuulus väike õu, nii väike, nagu need tavaliselt kesklinnas on, ja viljapuuaed. Et Vinkel ise ei viitsinud aiatööd teha ja tal selleks ka aeg puudus, oli ta rentinud selle lisatöövälja Luuberti õele madam Korlile.

Vinkli maja naispere oli kogunenud õue toovale trepile istuma jutukeste puhumiseks, sest siit elanikkond ei käinud kohvikuis, vaid keelepeksu harrastati koduselt. See, keda ei juhtunud kohal olema, võeti põhjalikule sõelumisele. Ent kui liiga tasakaalukas „jahvatamine“ küllalt närve ei kõditanud, sobis sekka mõni tülige, sest ega sõnavahetuste pärast pikka viha peetud. Eelmise päeva meelepaha oli peagi unustatud.

Naistest oli erilise tähelepanu vääriline kahtlemata madam Korli kogukas kuju. Ta vanem tütar, kes elas Kalifornias Alamedas, saatis talle toetuseks sageli dollareid, mis tagasidki ta rippumatust ja iseseisvust, tõstsid ta enesetunde väarikamaks ja teistest üleolevaks. Aga et ta tütar polnud teda unustanud, kas ei tulnud see panna üksnes hea kasvatuse arvele, mille üle madam võis uhke olla?

Igal ta sünnipäeval saabusid lillekorvid „Fleuropi“ kaudu alati tähtpäevaks pärale, niisama muudki saa-

detised. Praegu loetles madam Korl oma tütrelt saadud kingitusi ja heas tujus olles deklameeris teksti viimase uudisena saadud heliplaadilt, kust kõnelevat ta tütre hääl:

„Kallis ema, soovin sulle su sünnipäevaks palju õnne! Oled olnud vist küll arvamises, et nende hulga aastate möödumisel olen moondunud tõeliseks jänkiks ja unustanud emakeelegi. Aga ei, see ei unune iialgi! Mul on meeles isegi lapsepõlve-laulud: ema viis hälli heinamaale, alle-alle-alle-aa... Nüüd pean aga lõpetama, sest tillukesele heliplaadile ei mahu rohkem helitiire... Ela hästi, armas ema!“

„Milline laps! Mõtelge, kui armas!“ Ja madam Korl ei unustanud rõhutamata, et ameeriklased olevat kõlbeliselt nendest palju kõrgemal.

Tõustes trepilt, kus oli sagaras istunud, ja tahtes minna näitamiseks toast ühte-teist tooma, m's tütrelt kingituseks saadud, ajas ta silmad pungi, vahtis aeda ja hüüdis vihaselt:

„Vhaai!... Nägin praegu omaenese silmaga, kuidas Rästa naise valge koer jooksis aeda ja pisas minu tomatite peale!... Ma ei mõista, oh, ma ei mõista, milleks peavad inimesed loomi, kui nad ei jõua või ei taha nende järele valvata või lasevad meelega kurjale... Linnavalitsus peaks tõstma koerte pearaha kümnekordseks... Kes mulle mu tomatid nüüd kinni maksab?!“

Ta õõtsus oma raske kehaga aeda, et sealt koera välja ajada. Kuid proua Rästale polnud kuulmatuks jäänud madam Korli pahandus. Olles ilmunud teise korra aknale ja pannud aknalauale padja, et mugavam oleks rinnutada, valmistus ta lahinguks, ja kui ma-

dam Korl aiast õue jõudis, ees aetav ja kekslev koer, kriiskas proua Rästas ülalt alla:

„Inimestel peaks aiavärava sulgemiseks seda arunatukest ikka rohkem olema, kui et kiruda süütut loomakest ja puutuda rahulikke inimesi. Mis see niisutamine siis tomatitele teeb?! Kasvavadki jõudsamalt ja suuremaks...“

„Ah siis teie tahate oma koera veel õigustadagi, selle asemel et vabanduda. Vaadake, mina olen see, kes laseb teie koera süstimisele viia, mina jah, sest see teie koer on marus! Või ta muidu läheks tomatite peale?... Seda ma teen... Politseisse!“

„Teie viige oma tomatid süstida! Inimene tõstab tüli tühja asja pärast... Viisteistkümme senti kilo... Palju te maksate kõigi tomatite, aia ja tolle ameerika grammofoniplaadiga?... Aga kes on kuuri juures mu kanariista oma raske kehaga katki astunud, sellest mitte sõnagi...“

„Sa heldene aeg, ma pole kanariista näinudki...“

Ja alles nüüd paiskus madam Korli viha tõsiselt lõkkele: ah siis temale, vanemale inimesele, sõneldakse nii häbematult vastu...

Kui naised olid muutunud küllalt sõjakaks, tõmbus Vinkel aknalt toa sisemusse. Tal oli raske valida, kumba prouat keelata või kummale õigus anda. Ja ometi ta pidi reageerima pisut teisiti kui muheleva pealtvaatajana ja naerjana. Ta tõstis valjuhääldaja aknale ja riidlevad naised pidid peagi tunnistama, et masinast ülekarjumine osutub võimatuks.

Proua Rästas tõmbas akna paukudes kinni, madam Korlile tuli aga Iilia järele ja talutas ta tuppa, mil-

lele madam näiliselt vastu tahtmist, kuid ometi meeldi alistus...

Järgmisel hommikul teretas proua Rästas lahkesti madam Korli ja madam võttis tervituse veelgi lahke-malt vastu.

„Milline jumalailmake!... Mis te, madam, ütlete, piimahinda on jälle sendi võrra liitritl tõstetud!... Kas olete ka märganud, et Vinkli omad on isekeskis tülis?...“

„Aga muidugi, proua Rästas. Kellele see varju jääb. Nad on tülis peaaegu alati. Naine ei hooli mehest, vaid ainult tema rahast... Nüüd palub Jumalat, et teinepool rutem kärvaks... Vaat, kus on inimesel süda... On see vana Vinkel kes ta on, aga eide ta on saanud ihnsa ja tigeada... Kuidas ta poes vaeb — hullumini kui apteegis... Võiksin tast uskuda, et ta isegi kaaludega tüssab inimesi, kes teda tähele ei pane...“

Aga samas need kaks eri keha nagu ühe maski all naeratavad õuele ilmunud proua Vinklile:

„Tere hommikust! Tere hommikust!... Mõtelda, kui varajane on majaproua... Noorik on otse virkus ise! Nujah, peab ka olema, sest pea see päev veereb ja noorele rahvale võib kurg külaliseks tulla... Sellepärast tulebki väle olla... Ikka on midagi kududa, õmmelda, heegeldada... Ih-ih-ih-hii...“ Ja proua Rästas läbi hõredate hammaste: „Tih-tih-tih-tii, ojaa, ojaa...“

Ent proua Vinkel ei teinud neid kuulvakski, kuigi ta mõistis nende pilget. Mille poolest nemad oma väntsakatega temast paremad olid?...

XVIII

ÜLE ALLEE

ja lihaturu ajas tuul langevaid lehti. Nälg seisis tusa-sena akna juures ja kirjutas higistanud ruudule sõr-mega: Nälg... Nälg... Nälg... See oli ta sõprade poolt talle antud hüüdnimi. Kas ei olnud selles tabavust, selles nimes, mis oli liigi eest?... Kõik jäävad kiduraks, kes tegelevad ideedega. Nemad kurnavad mõtteid ja mõtted kurnavad neid...

Meeleolukas sügispäev meelitas jalutama, aga ta palitu oli pandimajas. Ta kingade tallad olid läbi, aga ometi tahtis ta teed tallata inimkonna parema ja ilusama tuleviku poole. Ta tundis pidulikku meelesi-bedust... Ah, see on kurb, see on kõige kurvem — teada oma võimeid ja annet, olla vääriline ja küps avaldumiseks ja olla eemale tõrjutud selle keskpärasuse poolt, keda kannab ja tunnustab samasugune keskpärasus.

See imelik tung pakkuda oma mõtteid, ja see ime-lik vastutung neid tagasi tõrjuda, mitte neid sallida... Tõeliselt kunstiline looming — milline terav võitlus oma maailmavaate eest!... Kuid kumb vajab kumba?... Ah, ei tohi olla väiklane... Ühiskond ei vaja väiklasi kirjanikke ja luuletajaid, vaid suuri ja suuremeelseid inimesi...

Veendunud objektivistid, positivistid, taskuesteedid ja oma kuklasse nägijad — oma profiili ei näinud ometi. Nad ei rüskaks siis vaimsete tõusikutena, ei levitaks oma kupjapojalikku vaimu ja vaimsust... Aga mitte pahameelt ka nende vastu, vaid arusaamist nende tagamõttelistest tegudest. Ei tohi halvaks panna nende omakasupüüdlikkust, kes ei oma midagi, ei ka vaimset vara...

Madam Korl tuli ilma koputamata Nälja tuppa. Mis aukartust ta peaks tundmagi oma kostilise vastu, kel kolme kuu üür ja toiduraha maksmata.

„Teid on nüüd nii harva kodus näha, nagu hoiaksite end minu eest meelega kõrvale... Olen vaene lesk... Saate ju isegi aru... Ma ei tule nii läbi... Ajad on halvad ja rasked... Katsuge mujal kah paar kuud venitada... Ühele muutub see tõepoolest koor-mavaks...“

Tundes, nagu oleks ta rohkem ütelnud kui tahtis, lisas ta nagu vabanduseks:

„Kui raha saate, küll siis tasute... Ma ju tean, et põlete soovist õiendada see väike summa, kuid surm ka ei võta sealt, kust võtta ei ole... Ega te pahaks pane, kui ma teile midagi juhatan?... Vaadake, meie majaproual on möbleeritud tuba välja anda. Ta on minult mitmel korral pärinud, et kas härra Nälg vahest ei vaja mugavamam ja avaramam tuba... Noh, teate, igal teisel puhul poleks ma vastusega võlgu jäänud, aga praeguses olukorras võisin teid vaid soojalt soovitada... „Küllap, küllap...“ ütlesin proua Vinklile. Tema peab teist ja teie edasipüüdmistest väga

lugu... Ja eks olegi loomulik, et rikkad ja jõukad toetagu andekaid.“

Madam lahkus. Nälg jäi morniks. Tõde oli seegi-kord kibe. Helgusekiir ta elus — Iilia Korl! Aga mis mees see on, kelle helgusekiireks on naine?! Aga nüüd tuli temagi, see naine, tuli nagu statist, kes ei tohtinud etteastes puududa.

„Miks oled sa nii morn? Nojah, mu ema käis sind jälle sarjamas. Ära võta seda nii tõsiselt. Me pole kaugeitki kitsikuses. Kus oled sa viimasel ajal viibinud, et olen sind asjata oodanud küll kodus, kohvikus ja teatris?“

„Mul oli enesega tegemist... Istu! Tahan sulle rääkida tõsiseid asju.“

„Sa teed mind uudishimuliseks...“

„Armastan sind!“

Iilia naeris tehtult.

„Armastad. Suudan seda kujutella. Koguni usun. Aga vahest ei väljenda sa oma tundmusi küllalt täpselt? Sa tahtsid vist ütelda, et sulle näib, nagu armastaksid sa mind. Suur uudis see just pole. Näeksin meelsamini meest, kes mind ei armasta... Kas tead, meie eas eksitakse säärase tundmustega väga tihti... Pidid rääkima mulle tõsiseid asju, aga tegid vaid nalja...“

„Mõtlesin abielu.“

„Tõesti naiivne... Kas on mulle seda pahandust vaja, et ma armastusest abiellun... Ja kas sa pole kuulnud, et tänapäeval ei sõlmita abielusid, vaid lahutatakse olevadki...“

„Mõtlen tõsiselt.“

„Mõtled tõsiselt, kuid pealiskaudselt. Sa oled ju hea poiss, naerad a-tähe peal, kuid sinu nõrkuseks on, et sa oma kavatsetavaid tegusid mõistusega ei kontrolli. Kujutle — korruga saab mul villand teatrist. Ühes sellega vabaneksin ka sissetulekuist. Sel juhul — mida sa suudaksid mulle pakkuda oma ilmetu sissetulekuga? Puuduses pole ju armastust ega abielu, vaid nääklemine isegi suurimate intelligentide vahel... Meie armastus muutuks hirmsaks proosaks... Ei, ei, kulla poiss, piirdume kõige olnuga...“

„Sa ei usu siis mu võimetesse?... Olen praegu abitu ja vajan su tuge...“

„Ära haara õlekõrrest... Sinu võimed?... Sa oled ju Nälg!... Su sõbrad on tõesti rohkem võimelised inimesed kui sina...“

„Mu sõbrad on materialistid. Nad taotleavad enne ikka kindlat jalgealust ja lubavad alles siis tegutseda ideedega. Säärast jalgealust nad kogu oma eluaja püüavadki. Ja seda nimetad sa võitluseks? Muidugi, see on ka võitlus, aga võitlus ainult oma isiku olemasolu eest... Mina olen teisiti...“

„Ma ei taha sinu eest tõsiasja varjata. Meie tänane kohtamine on ühtlasi hüvastijätt... Mul on keegi reaalse ettepanekutega... Kuigi ma eelistaksin sind, ei tohi ma seda sinu enese pärast, sest ma ei taha, et saaksime õnnetuks... Minust ei saa naist puuduses... Tunnen ju end paremini kui sina... Asjata läheme nii pikale, asjata sa püüaksid mind veenda, et elaksime hästi. Kõnelus sellest teeb meie meele nukraks ja raskeks... Kui sa aga soovid, siis on tänane õhtu veel ikkagi meie päralt...“

„Milleks? Jäta mind siis juba kohe!“

Veel lähendas neid korraks õrnusepuhang. Nad sülelesid. Siis Iilia lahkus. Nälg tahtis talle järele süüta, aga sundis end paigale. Mida oleks tal veel ütelda? Ta on üksi ja vaba. Ta armastus — eks ole seegi ta enese fantaasia vili...

XIX

LILLEKESTEL

valutasid pead. See diagnoos polnud Iilia Korli lause-line edevus, vaid ta uskus kindlasti, et need haprad olevused põdesid haigusi ja kannatasid valu, nagu inimesedki. Palju neile õrnakesile vaja oligi, et saada nohu tuulepuhanguist ja tunda närvilisi pisteid õieko-barais, kui raadio, autosireenide ja grammofoni lär-mikad kõrid pasundasid valikuta läbisegi helisid, ala-tes röögatusist ja lõpetades klassikalise muusikaga, mille hulka kuuldus hooaja lööklaule ja kergesisulist improvisatsiooni jalgadele.

Kasvaksid need lillekesed metsade varjatud vilus, kaitstud liigse päikesekuumuse, karmide tuulte ja va-lingvihmade eest, kus võiksid endid kosutada öö ka-rastavas kastebasseinis, virguda varahommikuti, kui heledas taevas lendavad luikpilved ja kui päikesepoi-sid juhivad peeglikildudega valusaid kiiri otse silmi. Aga nad on kistud ja murtud räpakalt otse maarüpest, toodud ilusast laante vabadusest orjapõlve, muisten-dite maalt tolmukaevandusse, tänavanurgale müütami-seks, kus peavad ligunema veega täidetud kiluman-nerguis, kuni mõni armastusväärne emand suvatseb neid osta karrast sõõrikute eest, mida inimesed nime-tavad müntideks.

Siis paisatakse nad turukorvi, paberisse mähitud

toore liha peale või limaseile, agoonias siplevaile kahladele, kus nad lämmatavas umbuses ja läilas õhus peavad rappuma teekonnal sinna, kus keegi nende ostjaist elab. Kodudes asetatakse nad vaasidesse, toiduks kalk kaevuvesi ja toaõhk, — iluks inimestele, kiituseks lamedate võrdlustega.

Iilia kinnitas, et lilled on ta ainsad lemmikud. Ta vahetas küll neile sageli vett, aga näe — jälle olid need väikesed närbumas. Ta puistas vette aspiriini, mis pidi olema parim arstim niihästi pea- kui ka hambavalu vastu ja pidi mõjuma lilledelegi, aga kõigest sellest hoolimata nende iga püsis vaid mõne päeva ja siis tuli nad heita prügikasti!

Milline kohutav saatus! sosistasid lillekesed isekesis, kuulnud Iilia otsust. Miks küll inimesed soovisid neile paha? Kui nad on ilusad, nagu neid kiidetakse, miks ei imetelda neid siis nende pärismaal? Kes on see tige, kes ei nuta ainustki pisarat nende kurva saatuse puhul ja nõuab üha uusi ohvreid? Kas tõesti Iilia — see tiibadeta ingel?

Vaevu võitnud enestes mõne tühise kurbuse ja olles juba tasakaalus, me ei aimagi järke ootavat pettumust...

Paigalist kimbutasid järjekindlasti õudsed unenäod. Tavaliselt lähenes talle mingisugune must mägi, mis laskus ta rinnale. Kuidas see rõhus!... Ja olgugi et talle uneski meenus inimeste nõuanne liigutada säärastel puhkudel suurt varvast, mis on soonte kaudu ajuga ühenduses, nii et see pidi äratama, ei õnnestunud see katse tal millalgi. Kui ta ärkas, oli ta higist üleni märg. Neil korduval unenägul pidi ometi

olema mingi ennustav tähendus, millest vaimude maailm tahtis märku anda.

Nii see küll juhtus — Iilia haigestus. Ühel kohtamisel botaanikaaias oli ta kriimustanud oma kätt mingisuguse eksootilise taime okkal, mis tavaliselt võinuks tekitada ainult tühise punetuse või paistetuse, ja pidi jääma sellest voodisse. Arstid olid nõuta.

Iilia sallis ainult Nälga. Ta väsinud, aga Näljale alati naeratav pilk palus endaga veel kannatada.

„Oled nii hea! Tahaksin elada sulle, aga see ei olene ju minust. Ah, ära ütle mulle midagi lohutuseks. Lepin paratamatusega. Mind ei päästa enam keegi. Kõik lootused on ainult pettus. Kogu elu on vaid suremine, ja ükskõik, millesse surrakse. Ma ei tahaks ju rääkida kurbadest asjadest, kuid ometi, kui mind enam ei ole — sa näed, ma muutun halemeelseks — kui mind enam ei ole, siis unusta mind!... Tahaksin küll, et sa taoti mõtleksid mu peale, aga see on mu egoistlik soov. Viiksin sind enesega surmaga, kui see oleks minu võimuses... Et sa minu peale mõtleksid, seda soovin ainult armastuse pärast sinu vastu. Armastan sind nii, et ei tahaks millalgi teada sind kellelegi teisele kuuluvat, kuid seda tingib su õnn, ja üksiku õnn ei hooli ju teiste õnnest, eriti mitte surnu õnnest... Teise õnnele end ohverdada — eks ole see ju mõttetu...“

See hulk, kuigi aeglaselt räägitud sõnu väsitas Iiliat. Ta vajab puhkust. Nalg kõndis tasastel sammudel toas. Temagi oli öisist valvelolekuist väsinud ja unine, mida püüdis varjata. Kui ta Iiliat jälle vaatas, oli see ruttavate pisaratega oma silmalaud punaseks nutnud.

„Mul on nii hea,“ rahustas ta Nälga. „Nutsin, aga tundsin, nagu naeraksin ma. Armsam, kui sind vahest huvitab mõni pisilugu või ajajärk mu elust, siis päri seda mult!“

„Sa ei tohi korraga end nõnda palju väsitada,“ noomis Nälg. „Ärritud sellest. Teeme nüüd vaheaja. Pärast räägime jälle... Siis homme ja ülehomm... Kuulan sult kõike, kõike, mida jutustad. Kõik on mulle sinult armas... Aga nüüd pead puhkama...“

„Aga vahest ma ei räägi enam homme või ülehomm... Ma ei tunnegi end nii väsinuna... Vaata, tõusen omal jõul koguni istuli... Palun anna mulle kapist mu sinine kleit ja aita mind... Ära vaidle!... Nii... Nüüd toeta mind... tahaksin veel kord oma toas liikuda... Näed sa siin seinal, see maastik sel maalingul — kui palju on selles rõhutatud kevadet, nii hoogsalt kuhugi ruttavaid pilvi... Ja siin raamikeses on mu foto. Võta see endale, aseta oma lauale ja ära sa seda sealt niipea kõrvalda. Nii... Nüüd aitab... Tahan voodisse, tahan lamada ja puhata, sest tunnen suurt väsimust... Kui sinine on taevas! Seal on avarust kõigile surnuile elamiseks... Oleks see nii nagu muinasjutus, et öises taevas säravad tähed on inimhinged!... Kuid ma ei usu hauatagusesse ellu... Oled mind veennud, et seda pole...“

„Kas tean minagi. See oli minu arvamine, mitte millelgi põhinev arvamine, oletus, milles kahtlen isegi... Usuksin meeleldi, et oleme surematud...“

Nälg tahtis äratada Ilias tugevat elutahet. Võttis ta käe, et ta korratu pulss seaks end tema oma järele, et ta ekslikud südamelöögid oskaksid sammu pidada...

Aga nii see küll juhtus... Veel üks pilk Ilias mõistis Nälga ja hellitas teda, siis muutus ta silmade ilme. Ta näinuks nagu midagi suurt, vägevat, ebamaist ja ta usaldanuks end nagu igaveseks kellegi võimsa hoolde...

Ühises leinas leppisid Nälg ja Paigaline jälle sõpradeks. Nälg fantaseeris, et Iilia maetagu nii: Kõige ees mingi kolm valget hobust, kaelad uhkelt rõngas. Kirstu kandku kümme meest üle lillelise välja tule-riidale, aga kirstu taga ärgu sammugu ainustki leinajat. Protsessiooni möödudes lasku lilled peakesed norgu ja sosistagu tasa: See oli Iilia Korl!...

Paigaline soovis seda teisiti: Kirst peaks seisma keset krematooriumi avarat saali. Nähtamatu orkester mängigu heledast kevadest, jääpankade kõlisesemisest merel, sumedast suvest, sügavate metsade kohisemisest, sügisest kuuvalgeist öist, rahva tööst, rõõmust, unistusist, tuulepuhanguist ja tormidest, talveunest lumistel väljadel, kuhu langeb sinendavaid kuukiiri... Siis avanegu suured tuhmklaasist ahjuväravad ja neelaku kirst! Väravate sulgudes paistku läbi klaasi leekide ahnitsev mäng, mis hävitavad laiba. Sõõrikus saalis tantsigu mõni tantsitar leekide-tantsu!...

Iilia matuste toimudes ei käinud ta puusärgi taga ei Nälga ega Paigalist. Surnuvankrile järgnesid vaid vanad naised, kergitades undrukute sabu tänavate poripritsmete eest, kuna hallist taevast ladises alla jämedais piiskades vihma. Valge kirst oli ümbritsetud mõnest potilillest ja kuuseokstest vanikuist, mis näisid rõhutavat nende mõttetust ja otstarbetust peagi kōduneda ja nārbuda.

Madam Korl, kes näis väepealikuna saatjate kolonni ees, mahutas kogu oma leina ainsasse hädaldavasse ja haletsevasse, perioodiliselt korratavasse oigesse: „Vhaai... vhaai...“

Kerjuste rivi kalmistu väravas ei osutanud matusele suuremat tähelepanu. Neilt leinajailt langeb vist väheseid münte kadunukese mälestuseks santide krobedasse pihku, mis raha saamist vaevu kompavad.

Hauakaevajad võtsid kirstu õlgadele ja kandsid selle lahtise, haigutava hauani, rivimatuste kvartaali. Hausaservadele pillutud liival leidis üksikuid luukereosi...

„Mullast oled sa võetud, mullaks pead sa saama!...“

Kõrval suure kuuse varjus jagasid hauakaevajad oma vähest teenistust...

XX

PAIGALINE

soovis endale uut mütsi, kuigi ta seda nii väga ei vajanud. Kuid miks seista selle vastu, kui alateadvuses võib-olla on sel soovil oma eesmärk ja otstarve? Kaabu, mida ta evis, oli hoitud laitmatult, välja arvatud juhtum, kui see Kitse tööde juures oli kannatanud lubajapritsmete all. See kõlvanuks veelgi kandmiseks, sest Paigalise pea polnud suuremaks kasvanud; seda kinnitasid umbkaudselt niihästi ta pea silmitsemine kui ka mõõtmised, mis andsid ühe ja sama tulemuse. Ainult mõtlemisvõime või nõndanimetatud tarkusmuhud olid saanud ta laubal rohkem märgatavaks. Need vajasid hoolikamat varjamist, sest nagu ei sallita üksiku silmapaistvaid vaimuandeid, nii ei sallita ka tunnusemärke, mis sellele viitavad. Uue kaabu laiad ääred pidid varjama ta tarkusmuhke.

Enamik kübaraärisid asetses Aleksandri tänavas. Nende rohkus põhineski vist nähtusel, et on suur tähtsus sellel, mida kanname peas. Peakate peab olema uhke. Pigem võib pea mõtteist lagedam olla. Küllap ongi sõklaist ajudega meeste silmapaistvaim vaimukus see ütlus, et vaid need ei kannu mütsi, kel pole peas midagi varjata.

Uus kaabu — eks ole see vaid tühine näide inimese murede ulatusest. See on väline mure, mis, kuigi

see osutub tundelises siseelus koormavaks, ei kaalu ometi üles neid kannatusi, mida valmistavad naised meestele, ega ka nende teaduslike ürituste pingutusi ja probleeme, milledega tegeldakse rohkem auahnusest silma paista kui tõelisest kutsumusest.

Inimesed vahetavad oma igapäevases elus liiga sageli ostu- ja müügiesemeid ja mitmepaiksed arvud on neile lihtne harjumus. Paigalisel polnud aga midagi müüa ja veel harvemini tuli tal teha oste. See pärast kujunes iga säärane juhtum ta elus teatava määrani sündmuseks.

Ostude kordadel oli mutt ikka Paigalise alatiseks saatjaks, kuna Ruudoke põdes nõrkust maksta meeldiva eseme eest küsitud hind ega teadnud sedagi, et kauplustes küsiti ette ja et müüjatega tuli tingida.

Paigaline astus mutiga ühte ärrri, kus vaateakende järele otsustades näis olevat õige suur valikuvõimalus. Äris algas kohe tüütav peakatete proovimine, kuid ei leidunud ainustki kaabut, mis oleks Paigalisele meeldinud. Mõni peakate andis talle vanema ilme kui ta tõeliselt oli, mõni venitas ta näo pikerguseks, mõni moonutas ta poisinolgiiks, kes tahtnuks nagu kaabuga uhkustada.

Haletsedes müüjatori valis Paigaline ühe sinakashalli kaabu, sest tundus nagu kombetuna ilma ostu tegemata lahkuda ärist, kus ta oli lasknud end nii kaua teenida. Valitud kaabu ei vastanud küll kaugeltki ta maitsele, aga mida rohkem ta müüjatarile silmi vahtis, seda sallivamaks muutus ta kaabu vastu. See näis lõpuks talle koguni meeldivatki.

Seni kui mutt äriomanikuga kauples, sõbrutses Paigaline müüjatariga, kes ei keeldunud avaldamast

oma nime ja elukohta. Ta elavat samas tänavas, kus asetseb äri, ainult aguliosas. Lubas end isegi külastada pärast äritunde mõnel eelseisval nädalal, imestades ise Paigalise maitset enese suhtes, kuna ohtralt tarvitatud puuder ei katnud ometi rõugete künnist ta näol. Või oli mees lühildase nägemisega?...

Ei. Paigaline oli teadlik selle tutvuse valikust. Selles inimvagliakeses tahtis ta leida sõpra, kes jääks varjatuks ja kaitstuks ligimeste himutsevate pilkude eest.

Uus idee peas, uus kuju silmis ja vastne kaabu paberikotis, sammus Paigaline kodu poole. Ta ristis mõttes oma uue tuttava Meteoriks ja unustas sootuks muti, kel andis pingutada, et püsida poja kannul.

— — — — —

Külastades esmakordselt Meteoori leidis Paigaline ta käsipõsekiil laua juures mingisugusest raamatust pettekujutusi lugemast. Paigalise sisse astudes heitis ta vilka pilgu oma toa sisemusele ja teise nagu andestust ja vabandust paluva Paigalisele: ega tema pole oma kehvuses süüdi.

„Olen nii rõõmus, et tulite,“ tervitas ta Paigalist. „Mind ei külasta keegi peale kaasteenijate, ja sedagi juhtub harva.“

Paigaline istus ilma vabandamata voodile. Meteor muutus julgemaks.

„Mida te lugesite?“ päris Paigaline.

„Lugesin kahte raamatut korraga, vaheldumisi kummastki peatüki. Ühes kirjeldatakse meiesuguste vaeste elujärge ja labast keelt, teine raamat on aga ilus, sest selles räägitakse suurtest aadetest ja kahe noore inimese armastusest,—ah, nii ilusast, et kardan,

kas nii ilusat armastust ongi... Aga tahaksin küll, et oleks... Äris lobiseme tihti raamatuid... Mu sõbratarid ütlevad, et raamatud teenijate ja tööliste elust neid ei huvita... Selles elame meie ise, selles pole ilu... Säärane kirjandus kõlbab vaid sakste ärritamiseks... Ilusaist raamatuid saad aga ilusaid mõtteid ja võtteid, õpid isegi peenutsema ja kombeliselt käituma.“

Meteoor rääkis seda aeglaselt ja veendumusega, inimesena, kel on tung paremuse järele, kuid kes ei oska enesele selget pilti anda sellest, missugune see paremus on. Jah, ta võis ju jäljendada suursuguseks peetud daamide maneere, aga nende mõtlemisviisi — seda ometi mitte.

„Aga teie, kas olete armastanud?“ küsis Paigaline. Meteoor raputas pead.

„Olen sellest ainult unistanud. Armastus olevat ju ainult üksikute õnnelikkude päralt... Ma pole ka ilus... Keegi pole tikkunudki mind armastama... Mu sõbratar Hilda Vares ütleb, et see, mis meie juures on armastus, polegi armastus, vaid jõhkru... Kuid ega meie, tüdrukud, pole süüdi, kui poisid on säärased tormajad...“

„Kas nad seda nüüd igakord ongi... Aga vahest on teil ilusad mõtted?“

„Ma ei tea. Olen näinud palju inetut; ilusast olen võinud ainult lugeda. Lugemisest olen saanudki vahel tõukeid püüdlemiseks millegi parema poole, kuid mul pole veel kindlaks arenenud maitset mõista, mis on parem, ja üldsuse tasemele tagasi kiskujad on ju ikka enamuses...“

Meteoris oli lihtsust, armast lihtsust ja teesklematut naiivsust. Ta oli jäänud varakult vanemaita, kuid ometi polnud sattunud laiale tänavale. Kui Paigaline püüdis talle tagamõttega läheneda, tõrjus Meteor ta õrnalt tagasi.

„Abiellume,“ tegi Paigaline ettepaneku.

„Te mõtlete — üheks ööks?“

„Ei... Tulge mõni päev minu poole, tutvustan teid oma emale.“

„Ma tulen,“ lubas Meteor, „aga abiellumisest peame küpsemalt järele mõtlema. Seda ei tehta nii uisa... No küll saaks hullu,“ pahvatas ta järsku naerma pärast kõnekäändu, mida mõned peenutsejad nimetavad teatava halvaksanuga rahvalikuks väljendiks. Mõistes aga oma liigset lobisemist ja häbenedes oma väljendatud heameelt püüdis ta end ohjeldada ja muutus tagasihoidlikumaks.

„Süütan nüüd priimuse ja keedan pärnaõieteed, et näeksite, kas ma teile perenaisena meeldin, kuna teie jutustage seni, millised kitsendused ja isikuvabaduse piiramised käivad koos abieluga, nagu teie seda saate nõudma oma tulevaselt naiselt.“

„Piiramatud vabadused ainukese tingimusega, et kumbki pool ei solvaks teist füüsiliste suhete faktidega väljaspool abielu...“

„Kuidas?... Ah jaa... Ma mõistan... Aga kuidas vaatate möödunule?... Ma mõtlen, ega teiegi pole seiklusteta...“

„Minu eas pole see teisiti mõeldavgi. Avameelne olles: on juhtunud üht-teist. Olen oma kergemeelsusega ühes hüpates isegi kord haige olnud, nii — süütult, ilma tagajärgedeta...“

„Ja mida arvate selles suhtes minust?“

„Ma mõtlen, et teil pole kogemusi...“

„Kes teab,“ ütles Meteeor väga kavalasti.

„Mh... See pole ka tähtis... Arvan, et nii on kogu-
guni parem...“

„Teie kõlblusetunne pole siis mitte just väga kind-
lal alusel?“

„Kindlal alusel kindlais suhteis... Olen truu...
Aga kui olen vaba, siis ei seo mind miski endale nii
mõndagi lubamast... Kuid seiklusi väljaspool abielu
pean ma liiderlikuks...“

Kaminpliidil hakkas priimus lärmikalt vuhisema.

XXI

MUTT

ei saanud toakoristamisega enam hästi toime. Kuigi ta püüdis taoti oma korraarmastust ilmutada, pidi Paigaline seda ikka täiendama, eriti neil eelpäevil, mil ta Meteoori külla ootas. Et mutti mitte solvata, võttis Paigaline ta äraolekul ette põhjaliku puhastamistöö, põhjendades hiljem oma hoolsust igavuse tõttu tegevuse otsimisega.

Savist lillepottidele pani ta ümber rukkilille värvi paberi, seinakellaketi otsa kinnitas raskuseks lagunenud triikrauakaane, mis oli ometi ühtlasem kui kõrvaldatud poolik hobuseraud ja ühed vanad tangid. Kärpsetapri, mis koosnes kepikese otsa köidetud paberikotist, viskas ahju peale. Põrandale poetas seebitükikesi, puistas liiva ja soola ning hõõrus seni luuaga põrandalaudu, kuni need vee ja seebivahu all valendasid. Meteoori esimene pilk ei pidanud põrkama mustuse vastu. On ju tähtsad just esimesed muljed...

Kuid Meteor ei tulnud ja Paigalist hakkas tüütama igapäevane hooles-olek. Ühel laupäevaõhtul võttis ta varuks ostetud pudeli koduveini, kaks õlleklaasi ja sada grammi kompvekke, pakkis need tühja papist saapakarpi ja läks Meteoori poole. Seisatades viivuks

ta ukse taga kuulis ta toast kõnelust. Ta ei jäänud kuulatama, vaid koputas uksele.

„Kes seal on?“ küsis ukse tagant Meteor.

„Mina, Paigaline!...“

Ta jäi ootama Meteoori meeldivast üllatusest ker-
kivat rõõmuhüüdu, kuid vastuseks oli vaid pikk paus
vaikust, liigagi pikk. Kas Meteor ei tundnud teda
tõesti häälest? Ta kordas pisut valjemalt:

„See olen mina, Paigaline.“

„Kahjuks ei saa ma teid praegu vastu võtta,“ vas-
tas nüüd Meteor. „Mul on tualett käsil.“

„Võiksin ju veidi hiljem tagasi tulla...“

„Veidi hiljem olen ma kuhugi külla palutud.“

Meteoori hääles oli jahedust. Paigaline ei ütelnud
enam midagi. Ta laskus tasakesi trepist alla... Läks
kinno, kus jooksis helifilm naise plastilisest truudu-
setusest... Milline tõsielu! Kas polnud Meteor veelgi
halvem naine kui too linal kujutatav... Ah, naised!
Kõik ühest luust ja lihast!

Nii, kihutatud ühest kiivusehetkest ja oletades, et
Meteoori pool oli keegi mees, langetas Paigaline hal-
vustava otsuse. Oli ta selleks õigustatud? Kui sageli
aga meie isiklik egoism küsib seda! Niikaua kui maa-
ilm on lugenud oma olemasolu aastates — kas pole
kestnud alati võitlus vabaduse eest? Ent kui ükski
vabadus väärib eluõigust, kas ei pea see siis olema
südamevabadus?

Selle tõe võttis Paigaline hiljem omaks. Oli väik-
lus solvuda, et Meteor ei võtnud teda vastu. Ta
polnud ju oma tulekust ette teatanud. Meteoril võis
olla kutse mõnele sünnipäevale. Miks pidi ta sellest

lõbustusest loobuma oma nigelas elus, kus rõõmu-
päevi juhtus nii harva...

Inimesed peavad toimima tõesti nii, nagu tunnevad
parema olevat, mis sest, et mõni üksik sellest kannat-
tab. Milleks kanda viha nende vastu, kes meid peta-
vad? Nad elavad ju oma sisemisi kutsumusi... Jää-
des õiglaseks meie vastu sääraselt, nagu meie seda
soovime, petaksid nad iseendid.

Meteoor külastas Paigalist siis, kui teda enam ei
oodatudki. Ta tuli lõbusana, kuid kohtles Paigalist
teenimatult sõjakalt, nagu see on omane naistele, kui
nad teatavil põhjusil on närvilised. Viimaks sundis
ta end imetlema kõike, mida ta Paigalise juures nägi,
ilma et oleks tekkinud kahtlust ta imetluse ehtsuses.

„Ka mina armastan lihtsust,“ tunnistas ta, „kuid
teie juures on kõik põhimõtted läbi viidud palju järje-
kindlamalt...“

Paigaline ei tabanud selles pilget, sest Meteoor
jatkas:

„Ja miks olete hoidnud end minust nii kaua
eemal?... Kas tookordse ukse taha jäämise pärast?...
Kas teie siis ei tea, et naised on kord säärased —
hõõruvad endid igasuguste kreemidega, tolmutavad
enestele puudrit ja piserdavad endid lõhnaeetritega.
Kui säärane toiming käsil on, siis ei saa seda nii jär-
sult katkestada. Kunst püüda meeldida — kas pole
see arusaadav ja inimlikult mõistetav?!“

Seega oli lepitatud vahejuhtum, mis oli põhjusta-
nud Paigalise tagasitõmbumise. Mõne nädala pärast
asus Meteoor Paigalise juurde elama. Seegikord pol-
nud noorpaari vahekord ametlik, kuid Meteoori soovil.
Ta ütles, et paberid ei kõida inimesi. Ja kuigi ta seob

end Paigalisega, jätab ta enesele alatiseks vabaduse sõbrutseda nendega, kes ta huvi köidavad. Muidugi, ta ei mõtle oma vabameelsuses niikaugemale laskuda, et ta solvaks oma meest.

Oma monotoonset elu tulevat osata huvitavaks teha. Aegagi tulevat selleks näpata sellest vähesest, mis ärimehele müüdnud päevast üle jääb. Raske olevat olla teise teenija — sellepärast tahtvat ta katsetada, kas tekitatud igatsus oma kodu järele toob kergendust.

Paigaline omalt poolt ei katsunud põhimõtteid üles seada. Ta lootis, et Meteor aja jooksul kohaneb ja küllap saab ta mõttekäikki juhitaavaks.

XXII

KUUNO

Pitea tuli orelile harjutama.

„Tulge ja kuulake, mis ma täna mängin,“ kutsus ta Meteori. Rohkem huvist Pitea isiku kui muusika vastu Meteor nõustus. Kuid helide puhkedes ta tundis, nagu viibiksid nad kloostri ja kõnniksid vaikes, müüridega ümbritsetud aias, kus tuuleilid riivavad vaid paplite kõrgeid latvu. Okasroosipõõsaste kohal lendlesid mahedas suminas mesilased ja kerged, kirevad liblikad. Orelimäng kostis nagu kloostrikirikust ja keegi nunn naiseliku küpsusega hääles nagu laulis *Ave Maria*'t... Aga nemad kahekesi, Pitea ja Meteor, olid ilmlikud. Ah, kuidas maitseid just siin patused mõtted!

Mingisuguses õndsuses sulges Meteor silmad ja tundis, kuidas ta suule kleepusid kauaks himurad huuled. Ja selles, kuidas Pitea lähendas teda enesele, oli oskust! Kas ei lõhnanud ta vanast lahtilöödud piiblist? Kas ei kandnud ta pikka mungakuube, puusade ümber vöö ja pigimüts kuklas?

Meteor oli unistanud ju ammu armastusest, mida armastavad haritlased. See on kindlasti midagi teist ja teisiti... Selles pidi olema puhtust, magusust, ilu... Kas teadiski Paigaline midagi nendest õrnustest, mida igatses armastav naine? Kas ei peitunud

siin põhjus, miks Meteoori eelkäijad olid Paigalise hüljanud?...

„Kas olete mõtelnud,“ küsis Meteoor, „et petame kedagi kolmandat?“

„Need, kes ei tea, et neid petetakse, polegi petetud,“ vastas Pitea, kuid aimates, et naine otsis vahest oma virgunud südametunnistusele tuge, ta lisas: „Ma ei usu, et see oleks pettus. Meie tundmustes teineteise vastu on nii palju otsekohest, et petaksime endid ise, keeldudes teineteisele kuulumast... Meie kohusetunne ei saa olla suurem kui meie armastus, mille käsutada oleme...“

Meteooril oli ükskõik, millest Pitea rääkis. Vaevalt ta mõistis, et see oli õigustamine ja julgustamine veelgi rohkemaks... Aga nii hea oli kuulata.

„Miks pole meil vastik teineteist sallida,“ jatkas Pitea, „kuigi teame, et oleme kuulunud ka teistele?... On tõesti ka sääraseid, kes valmistavad ette oma „langust“ kestva tutvusega ja eelmänguga, otsides sellest vabandust... Nii toimivad arad ja salalikud... Mina usun hingede sugulusse ja ma ei näe paha meie igat-sustes, sest kas ei või meie eksinud olla oma eelmisis valikuis? Olen suurem süütu süüdlane kui teie... Peaksin olema tugevam ja valitsema end, — ometi, kui mitu korda olen olnud nõrk ja olen seda veelgi...“

All kooride kolonnide varjus kahvatas Paigalise nägu, sulades valgete sammastega ühte. Nähes Meteoori ja Piteat õrnutsemas tahtis ta sajatada ja koorile söösta, kuid valitses end ja väljus kuuldamatult kirikust...

Sellest lähtudes, kuidas seadus ja kombed suhtuvad abielusse, ei saavuta see oma loodetud tähtsust.

Harilikult on selle aluseks omakasu, mitte armastus. Või on see omavaheline leping, aga mitte vastastikune veetlevus. Ja sellest tekibki armastuse mäss, mida nimetatakse abielurikkumiseks. See on muidugi ekslik, sest nähakse abielu seal, kus seda pole. Ja paljudel juhtumitel see, mida peetakse abieluks, on vaid abielurikkumine, ja see, milles nähakse abielurikkumist, ongi abielu... Tõeline abielu — see tekib looduse ja südamete sunnil...

Kui Meteoor hiljem õndsaliku naeratusvinega suunurgis tuppä tuli, ei lausunud Paigaline head ega kurja... Kui punased ja verd täis huuled olid praegu Meteoril!... Kuid mitte neid huuli ei tahtnud Paigaline näha, mitte nendest mõelda... Mutile, kes teda sööma kutsus, vastas ta leigelt ja jonnakalt, et tal puudub isu.

Mutt vaatas küsivalt Meteoori otsa, aga Meteorigi silmist peegeldus süütut imetlust: ei tea, mis sel Ruudokesel peaks siis olema? Ent Ruudoke trummeldas sõrmedega kurjaennustavalt aknaruudule.

Naised — sannamaod!...

Aknast paistsid Ruudole vaid vastashoone — vangla hallid seinad ja mööduvate inimeste küürud. Isegi noored ja lapsed polnud vabad neist seljakühmudest. Nad kandsid kõik pisikesi muresid, murekühmukesti, mis aastatega kasvasid turjal suuremaks ja suuremaks, kuigi need polnud nähtavad...

Õhtul tuli vana vaimulik Pitea, kes armastas tihti Paigalisi külastada.

„Oh, lapsed, lapsed! Mul on nii armas siia tulla ja siin olla, sest omaaegse koguduse hingekarjasena on mul siin ju nii palju mälestusi. Näen vastu oma

ootusi, et maailm on muutunud tõesti paremaks ja kristlikumaks ka Jumala elava sõnata. Aga mis ime, kui jumalasõna elab rahvas. Oskavad ju nüüd kõik ise lugeda, mõtelda ja mõista... Ometi oli aeg, mil arvasin, et massi võib ohjeldada ainult kartuse kasvatamisega Kõigevägevama vastu, kes näeb läbi kõik ja kes võib nuhelda iga kurjategijat, olgu avalikul või salajasel teol...“

„Aga kuidas suhtusite tol ajal oma teenistusse?“ küsis Paigaline. „Kas olite siis ka siiras selles, millest kantslist pajatasite?“

„Mu poeg, kuidas võid sa minult nii naiivselt küsida? Mis oli minul tegu selle sisuga, millest jutlustasin... Mu ülesandeks oli vaid tundelistes inimestes esile kutsuda meeleliigutust, kihutada neid vähemaikegi heategudele, äratada lootust, kasvatada usku taevalikku õndsusse, lohutada kurbi... Kui rahvas vajab tol ajal Jumalat, kui ta vajab usku temasse kui ülimesse voorusesse — mis oli selles halba?! Mu koguduses võis olla usklikke — ma ei naernud neid, nagu ei pannud pahaks ka uskmatuile nende silmakirjalisust... Usk oli paljudele ainult automaatne komme, mõnede juures paisunud usuliseks sugestiooniks... Minu ideaalne jutlus oleks olnud filosofering elust ja tööst, kuid ma polnud nii tugev, et võidelda dogmade vastu ja kasvatada inimestes usku nende endi võimetusse, kuna see oleks mulle tähendanud teenistuse kaotamist...“

„Usute ju veel praegugi ülestõusmisse!“ pilkas Paigaline.

„Nagu mädanev seeme kasvab kõrsviljaks, nõnda tõuseb kord laibast uuesti kehaline elu!“ vastas Pitea

tõsiselt, kuid ta varjas oma mõtteid. „Oleks labane teha seda üldsusele teatavaks, mida meist keegi tõesti usub. Pigem võiks näidata saavutustele — seda on mulle andnud mu usk, see on mu usu tulemus...“

Kui Pitea oli lahkunud, läks Paigaline kirikusse ja lukustas enese järel ukse. Ta tundis suurt meeoleharmust. Laskus altari ees põlvili, et palvetada, sest ta lootis ammutada endale rahu võõrastest varasalvest.

Kristuse käed altarimaalingul olid sirutatud kutsuvalt ette ja ta maalitud silmadestki kiirgas heldumust: Tulge minu juurde kõik vaevatud ja koormatud!

„Olen eitanud sind,“ pihtis Paigaline, „sest ma pole sind mõistusega tajunud, aga kui sa oleled, kas seisan siis minagi sinu kirjades? Miks peavad mõned kannatama raskeid katsumisi ja südamepiina? Miks ei saa mina sellest osa, mida ma nõnda ihkan? Olen tundnud seni ainult õnne aimu ja armastuse puhangu hõngust, mitte millalgi aga armastust ja õnne enast... Miks on need maiustused minule lukkus?...“

Aga mitte keegi ei vastanud. Kaugusest nagu oleks kajanud naeru ja siis jäi kõik vaikseks... Selles vaikuses mõistis Paigaline oma naeruväärsust. Ta oli nõrkusehetkel laskunud ja alandunud ühe väärjumala tunnustamiseni. Tõelised jumalad ei vaja ju tunnustamist. Nad on valitsevad...

Meteor, kes oli juba voodis, kui Paigaline tuppä tuli, imestas ta kauast äraolekut ja päris, kus ta oli viibinud.

„Olin nii nõrk, et käisin Jumalat palumas,“ vastas Paigaline rõhutult.

Meteor tõmbas ta voodiservale istuma ja püüdis teda lohutada.

„Mul on sinust kahju... Oled lapsik Ruudoke. Tahad olla õnnelik... Kannad ise kahte palet, kuid oled ometi nii mahajäänud, et sinust on hõlpus pea võrra ja veel rohkemgi targem olla. Avastad teiste nägemusi, kuid jääd ise pimedaks... Sina tahad armastada, kuid sind hüljatakse... Kas saan mina sulle nõu anda, milline sa peaksid olema?... Sa ei rahuldu sellest, mis sul on, sest sa usud teistel rohkem olevat... Sa otsid sügavusi sellest, mis teistele on madal ja läbikäidav vesi... Ihkad hinge suurust ja leiad karikatuure. Sa ei näe millalgi teiste teesklust, kuid oskad ise seda meisterlikult... Oleme ju inimesed... Meis on head ja kurja. Saame hakkama kõigega, kui meile miski meeldib, kui ihkame midagi tõsiselt... Sina unistad armastusest, aga teised tunnevad selle tehnikat... Ruudoke, kes hakkab sind selles siis õpetama?! Kellel jätkub selleks huvi? Sinul on koguni narrust olla veel nõudlikki, tahta seda ja säärast, millele sa ei leia nime... Kas ei püüdnud algul minagi huvitav olla, kuid hiljem olen suhtunud sellesse arvustavalt. See pole üksnes minu kohus. Vajan minagi hellust ja ilusat vastuarmastust, kas või head mängugi, kui mitte tundmuste ehtsust. Sa tundud mulle liialt ükskõiksena — mis ime, kui selja taga seikluste seeria! Unistajana olen ma ruttu pettunud. Küsimus, kas ongi tõelist armastust, piinab mind veel ikka. Ainult Nälg jaatab seda oletust, kuid tema kui luuletaja arvamist tuleb võtta väga ettevaatlikult. Mõõduandvaks siin saavad olla ikkagi isiklikud kogemused... Unustad, nagu sa ise oled ütel-

nud, et sõbralikud aastad on kiskunud sind enestega kaasa...

Ka naine tahab olla külluslik ja jagada seda paljudega, mis tal on... Millised olete siis teie mehed, kelle juhtida oleks naise siseelu puhtus? Nagu... ükski võrdlus poleks siin jäme... Oled märganud, et mul on Kuuno Piteaga mingisugused suhted... Kuid leppisime ju, et meie teineteise enesetunnet ei solva võõrastega vahekordadeni laskumise-ga... Mina ei taha olla rohkem kitsendatud kui sina... Aga kui juhtume murdma antud lubadusi või kui me ei sobi, eks me lähe siis lihtsalt lahku..."

XXIII

MUTT

tundis end haiglasena, Meteor oli äris. Paigalise ülesandeks jäi lõuna keetmine. Ta pidi ostma turult supiliha, maitseaineid ja kiisudele kakssada grammi loomakopsu.

Teel turule kohtas Paigaline Lõngest, kes peatas teda ja kutsus lähemasse kõrtsi, et teha kähku mõned napsid. Paigaline ei keeldunud minemast. Ta pidas küll kergemeelsuseks kulutada raha joomiseks, aga kui leidis inimesi, kes võisid ja tahtsid pillata, nõustus ta kaasa tegema.

Istunud lauda, andis Lõnges kelnerile tellimise ja seletas Paigalisele, et see on ainus kõrts, kust saab alati värskaid sooje seajalgu.

Saanud viina ja suupiste, süvenesid sõbrad vestlusse, mille hiilgeosa kuulus Lõngesele kui arve maksjale.

„Olen täna heas tujus,“ seletas ta. „Mina ei võta viina mitte selleks, et siis saab kergem, nagu ütlevad mõned, vaid mina võtan viina, et oleks lõbusam vestelda. Vaata, olen koolihariduseta, kuid olen andekas näitleja. Mingisugune haridus ei tee mind esinemises jõulisemaks kui olen seda loomupäraselt. Tunnen alati oma osa, nagu oleksin elanud seda tõelisuses, ja elan mõnikord niivõrd oma osasse, et kipun lahen-

dama olukorda laval nõnda, nagu see vastaks tõelisuses mu iseloomule. Suflöör ja ametivennad on pidanud mind mitmel korral pidurdama...“

Määrdundud laudlina, suitsuküllane õhk, kelneri võidunud kuub ja ta tursunud alkoholikunina pidanuksid mõjuma eemaletõukavalt kõrtsilistele ja kiirustama neid lahkuma, aga vastupidi — nad tundsid endid küllalt mugavalt.

Kõrtsi tuli veelgi lõbusat seltskonda naeru ja lauluga. Kõrtsmik tundis end kohustatud olevat tulnukaid keelama ja manitsema mõõdukad olema.

See solvas üht külalist.

„Kuulge, kallid mees, ega me pole siia magama tulnud! Uskuge, meil on endil kodus kaks voodit!“

Ja nad lahkusid üksmeelselt. Lõnges jätkas:

„Paremini ja innukamalt mängin ma siis, kui näen läbi eesriide mulgu naisi, keda olen armastanud... Millise hoo annab see mu mängule!... Üldse naised — sul mehel on nendega kah tegemist olnud ja saab veelgi olema —, mida sa võid ütelda nendest head? Ütle, mis sa kostad?... Sind on ju alati petetud, kuid peta sina ka! Ela seda tundmust, et oled petnud, ja katsu, kas tunned seesmiselt häiritud olekut või rahuldust...“

Lõnges polnud just püsiv jutu loogilises arendamises, kuid rääkides ta levitas enese ümber kodusust, kuigi hüples mõttelt mõttele. Et sõbrad õige tihti jutu vahele viina võtsid, venis aeg pikale. Paigaline kippus küll juba mitu korda tulema, aga Lõnges ei lasknud.

„Räägid mulle mingisugusest supist, kopsust ja kassidest... Kärvaku kõik su kassid ja koerad — kui aga meil hea oleks... Paigaline, sõber, meie ei räägi

tihti sääraseid asju südameilt. Pead võtma veel niipalju napsi, et su kannatamised sees keema hakkaksid ja et sa südame kergendamiseks mulle üle mulitaksid... Enda ette sa haud, kuid tean, et üksi on raske koormat kanda... See võib prahvatada suuresti... Hädade jaoks on arstid ja usaldamiseks on sõbrad, sest parim rohi südamekipitusele on avameelsus sõbra vastu.“

Jutlemise sissejuhatav osa ei tundunud Lõngesele eneselegi veel kauakestnuna, kuid juba ta usaldas küsida õige süütult, läbemata oodata paremat silmapilku:

„Mis sa arvad poliitikast? Minule on see üks tume täpp, tume täpp sellepärast, et ma pole sellest mõtelnud, et mul ei jatku selleks aega... Ongi vahest parem meiesugusele, et poliitika keerdkäikude õppimine pole nii kerge... Näiteks kommunism — mida taipan ma kommunismist? Ma tean, et vaesed ja töötud on kommunistid, kuid miks nad vaesed ja töötud on, seda ma ei tea... Täna me joome, joome hõbedasi seekleid, mida ma saan kahelt poolt, aga kummale poolele ma ise tõsiselt kaasa tunnen, seda ma lihtsalt ei aima... Must mäng... väga must mäng!... Ja tuleb kaval olla... Kas ma rääkisin sulle praegu midagi, midagi säärast, millest sa aru ei saanud?... Seda parem! Minul ei ole tõekspidamisi... Minul ei ole ideaale... Minul seisab teenistuse küsimus esikohal... Ent sina, kui ma õieti mõistan, oled idealist... Eks ole?... Ma ei pane seda sulle pahaks... Lase aga käia... Lõhu aga seni rusikaga tuult, kuni sa väsid või kuni sa arusaamisele tuled... Minu ettekujutus, kuidas mina maailma kombin, on mulle selge: see on olnud ikka nii, et ühed kihihuvid on lämmatanud teisi

oma põhimõtete pärast, ja see jääbki nii. Mina muutusesse ei usu. Rõhutatud või rõhujad — kumbki tahab teostada vägivalda, mis olevat õigus, ja keelab seda teistele. Võim on valitsenud alati õiguse üle, kuid nüüd tahab saada see võim õiguseks! Et sellest kupatusest üle olla, et selle üle naerda — selleks teeningi mõlemat laagrit...“

Kuigi Paigaline oli jooonuks jäänud, ei lasknud ta end avameelseks meelitada. Tal oli hoiatusi Lõngese suhtes.

Hilissügise päevast oli saanud hämar õhtu. Lõnges tasus arve ja tellis auto. Paigaline ei vaielnud millelegi vastu, puges esimesena autosse ja jäi kohe tukastama. Alles siis, kui sõiduk veeres ebatasasel silutisel ja ta süda läks rappumisest pahaks, avas ta silmad. Nähes enese kõrval Lõngest meenusid talle jälle kassid, ostmata jäänud ained ja kodused kohustused, aga see kõik jäi siiski mälestuste tagamaale...

Auto peatus. Nad väljusid. Sõidu eest tasunud, õpetas Lõnges Paigalisele sõrmi kurku ajama ja pärast kergendust andis talle suuloputamiseks kaasavõetud sidrunisoodat. Pistes Paigalisele isegi paberossi suhu ta patsutas talle julgustavalt õlale ja ütles:

„Oled korras!... Kas sa tead, kuhu ma su viin?... Ühe kena „lapse“ manu!“

Nad sammusid ühte pimedasse õue. Plangu ääres lõhnas tõrvatud prügikast; selle peal põlesid kasside rohelised silmad. Ühest uksest paistis hetkeks valgust ja hoovas ajalehepaberis küpsetatud heeringa lõhna... Keegi pumpas vett ja vandus puuvargaid...

Palju muljeid mahub veel teadvusse... Ma polegi

nii joobnud, mõtles Paigaline, kobades pimedas koridoris Lõngese järele, kes koputas ühele uksele.

Kui nad olid viivu jalgadel tukkunud, avati neile uks, mille raamis Paigaline nägi tüdrukut, kes ei lausunud sõnagi, vaid halvustas Lõngest pilguga ja läks voodit varjava sirmi taha. Kui ta sealt tagasi tuli, oli tal käes poolik pudel pomerantsi ja karp omatopitud paberosse, mis ta pani lauale, kuhu kolksatas üh-teaegu istet võtnud Paigalise pea. Paigalise nõrk katse seda tõsta ei õnnestunud. Kui ta juba norskas, küsis tüdruk Lõngeselt etteheitvalt:

„Miks sa surnuid siia vead?“

„Lase olla! Kisu ta riidest lahti. Küll ta põõnab viinaauru välja...“

Lõnges asuski Paigalist lahti riietama, mis oli tükk rasket tööd. Kui see tal viimaks õnnestus, tõstis ta väsinud sõbra diivanile ja kattis vaibaga.

„Ega ta enne hommikut end liiguta... Jätame talle peaparanduse lauale. Tulen siit varakult läbi...“

Tüdruk, lukustanud Lõngese järel ukse ja kuulatanud vähe, kuni sammud koridoris kaugenedes sumbusid, tuli Paigalise juurde ja vahtis ta lõtva, rohekasvalgesse kahvatanud näkku, vangutas pead ja naeratas: sääraised on siis kangelased tuhvrites!... Ta süütas paberossi ja pani selle suitsva otsa Paigalise ninajuure lähedusse, nii et Paigaline suitsu sisse hingas, paar korda mehiselt aevastas ja silmad avas.

„Mis on minuga juhtunud?... Kus ma olen...“ päris ta peaaegu ärevalt, nähes võõrast tüdrukut, kes vahtis talle naeratades otsa.

„Mis juhtub meestega, kes tahavad õhtut täielikult lõpule viia?... Olete aga kavaler!... Tulete külla ma-

gama!... Aga nüüd, palun tasuge arve ja rutake koju!
On juba väga hilja!...“

„Arve?“ imestas Paigaline.

„Ärge mängige matsi! Kas teate, see on alatu, kui jäetakse sääraised arved õiendamata. Millest siis meie elame? Kui teil raha kaasas pole, siis andke allkiri!“

Milline siga! mõtles Paigaline enesest, et ta on ei tea millega hakkama saanud, kuna tüdruk oli rõhutanud sõnu: „sääraised arved“.

Tüdruk valas apelsinkollast vedelikku õlleklaasi.
„Kosutage end mõne lonksuga!“

Paigaline maitses: jook oli kange, aga elustav.

„Lähnen nüüd sirmi taha. Hüpage seni pükstesse!“

Saanud rutates riidesse ja kobanud oma kuetaskuis, leidis Paigaline raha, mille eest ta oli pidanud oste tegema.

„Olen valmis, preili. Missuguse summa peale pean ma allkirja andma?“

Tüdruk tuli sirmi tagant välja ja naeris:

„Saagem enne tuttavaks, härra Paigaline. Minu nimi on Magneeto. Ja allkirjaga pole ruttu. Teie ei võlgne midagi. Tegin ainult nalja, et teile selguks, kui joobnuks võisite enda juua... Tulles polnud teil mütsigi... Arvatavasti unustasite selle kõrtsi või autosse... Saate kätte vahest leiubüroost... Kojuminekuks võin laenata teile ühe kaabu, mis on küll vähekeese suur, kuid kaitseb siiski pead külma eest... Kui tulete seda tagasi tooma, siis tulge varajasemal tunnil ja paremas tujus...“

„Tõesti, mina pole süüdi,“ püüdis Paigaline vabandada. „Sõber on mu siia toonud ja ka jätnud...“

„Noh, ikkagi parem, et olite siin, kui et oleksite heitnud tänavale pikali... Ja — veel midagi. Kui teil on poliitilisi saladusi, siis ärge jääge Lõngese üska magama!“

Magneeto ei seletanud pikemalt. Ta saatis Paigalise väravani, laskis ta tänavale ja muigas järele, kui mehekogu kadus liikuva hernehirmutisena õhe, pea sügavalt liiga avaras kaabus. Selles kohmakuses oli midagi abitut, mis anus nagu kaastunnet ja poolehoidu ning juhatamist sirgemale teele.

XXIV

VÄIKE

tuba avardus, seinad taganesid, ruumi tekkis uusi ruume. Nägematud kandsid tuppa rohkem valgust, rohkem sügisest päikest kui seda oleks mahtunud läbi akna.

Nälg lebas lamamistoolil, vaip põlvedel. Kuulatas: pisikud istusid ta kopsuservadel ja kihistasid naerda. Ta tundis kopsus õõnsust. Ta katsed kopsuhaavu lubjastada polnud õnnestunud. Tal olnuks võimalus pääseda sanatooriumi, kuid seal tuli alistuda valjule korrale. Ja surra tuli niikuinii... Milleks heidelda siis lõpu venitamiseks?!

Ta võttis laualt oma luuletuskogu käsikirja, hakkas seda lehitsema ja lugema. Iga luuletus meenutas üht elamust, üht mälestust, lõpuks üht juhtumit, kus ta oli uskunud ühe varema käsikirja vormi- ja rütmitudetuis ridades, nende sisutute ridade sisus oma seesmist sädet ja oli usaldanud selle käsikirja ühe kirjandust harrastava proua maitse otsustada.

Maitse — eriti ärge usaldage oma sümptaatiate maitset, kui te ei soovi pettumusi. Nii looja kui ka maitaja peavad olema teineteisesse sisse elanud. Võidakse vastamisi pettuda, kuid see ei tähenda veel siiski kummaski pooles eelduste puudumist loomiseks ja loodu mõistmiseks.

Päeval, mil Nälg oli läinud vastust saama, ta hindaja oli alustanud nii:

„Oh-jaa, ma lugesin teie luuletusi... Luule-elementi neis ju on... Kuid vaadake korraks neid ilusais kõiteis raamatuid põrandast laeni riiulitel! Nende autorite hulgas on palju andekaid inimesi, kuigi nendegi noorpõlveotsinguis on olnud eksikäike, pettumusi, kobamisi... Ometi nad on tunginud kuulsuse, au ja tunnustuseni, mis sageli seisneb küll vaid selles, et loetellakse nende nimesid kuskil tähtsate lahtris, harvem lehitsetakse nende teoseid... Nende mõistus, vaim ja vaimukus on surutud kaante vahele, nende kerjatud tunnustus koitab tolmunud riiulitel... Et oma rahvale midagi ütelda, selleks peab eeskätt midagi ütelda olema oma haritlaskonnale!... Ja see pole kerge — anda lihtsuse sügavust... Teie luuletused on nõrgad!... Püüda rohkem kui me suudame, kui meie jõud kannab — see on teatava määrani naeruväärne, sellest tuleb hoiduda... Tuleb rakenduda oma võimete kohaselt...“

Varsti pärast seda ühel päeval jalutas Nälg tolle prouaga viimase kutsel linnalähedasse metsa — võib-olla tagamõttega, et pehmen dada antud hinnangu oletatavat järelmõju. Matkast väsinud, nad istusid ühe vahtra alla. Proual oli paberist kotikeses võileibu, kooke ja kaks värvieredat apelsini, mida ta pakkus. Aga Näljale ei maitsnud seekord miski.

„Siin on nii ilus, et isegi söömine tundub labane,“ oli ta ütelnud.

„Meie, inimesed, ei tohi olla nii esteetitsevad,“ noomis proua. „Vaadake, konn selles lombis püüab putukaid, sisalik vilksatab samblas ja otsib toitu, sipel-

gas orjab, tirides ülejäu käivat kandamit... Kõiges on looduse- ja tööroõmu... Kasvate meheks, valite endale töö, ja mõtelge, kui tore! — leiate endale armastuse — neiu, kes on täiesti teie oma!... Muidugi sinnani on veel hulk aega, kulub veel palju püsivust ja tööd, et seda endale lubada, enne kui sellest unistada... Armastus on ilus! See on palju väärt!!“

Kas mõtelda nüüd punastades nendele naiivsustele? Ta on meheks kasvanud, on heidelnud raskustega, vähemasti sellega, mida tavalistes mõõdetes raskusteks peetakse, kuid nüüd tunneb ta väsimust... Ta on armastanud... Ta on püüdnud tundma õppida haritlaskonna maitset, et eeskätt ütelda midagi just nendele, kuid ta oli nende maitsets väga pettunud, kui ta seda maitset oli õieti mõistnud...

Hiljem ta oli kohanud sageli seda prouat, ja proua oli küsinud alati, kuidas ta käsi käib, saades alati ühe ja sama vastuse, muretult kõlava: „Hästi!“ Ütlus „halvasti!“ paljastanuks ta rahulolematuse enesega ja eluga... Kuid inimene, kes kõrgemale püüab kui ta jõud kannab — eks ole säärane teatava määrani naeruväärne... Peame tundma oma võimeid!...

Veel hilisemalgi kohtamisel olid rääkinud ainult nende pilgud.

„Kuidas käsi käib?“

„Hästi!“ Ja ta oli vastanud seda „hästi!“ vilunud valetaja jultumusega, et mitte pilku langetada, kuigi ta äraandlikust välimusest ja näoilmeist paistis midagi muud. Tillukeste elude viltu jutukeste kaudu oli vaadeldud tedagi piskasju suurendava läätse all, hinnatud ja nähtud kõike inimlikku.

Nälg ei olnud tänulik, et talle oli õpetatud usaldust elu vastu. Teadnuks ta juba algusest peale rohkem vales ja kavalusest... Mis oli olnud kasu ta pingutatud püüdmistest?... Kuid sedasama küsivad nii paljudki... Ja ta ei tahtnud enam sellest mõelda... Sammume kõik oma elurada ja kellelgi pole kellelegi etteheitmise õigust...

Ta ring oli käidud. Ta oli jälle tagasi rööplikul külavaheteel, mis oli kasvanud kummelisse... Tee ääres pihlade all oli majake, ta lapsepõlvkodu, ümbritsetud käokingadest ja moonidest. Räästa all kuivasid köömnevihud, aiateibas piimakurn... Ei, see oli kunagi ammu... Nüüd haukus ketis võõras peni...

Tee lookles heinamaale... Kaasiku kohalt kerkisid taevasse suured valged pilved... Kuuldus äikese müminat... Kuid Nälg ei viitsinud silmi avada, sest ta teadis, et see on linnamüra... Ta rännanuks nagu edasi, edasi, ja kaugemalt näis paistvat valge kalmistuvärv; see manitses leplikuks ja järeleandlikuks: siin lõpevad meie kõigi rännakud!... Tõstes selles nägemuses pilgu ta nägi enese kõrval Jeesust!... Kuidas tundis ta teda? Ta oli säärases rüüs, nagu teda on kujutatud maalinguil...

Nad kõndisid ja vaikisid. Nälg mõtles: Jeesus on siin kandis võõras; oleks sünnis teda kõnetada, rõõmustada ühegi meeldiva mälestusega.

„Vabandage, kas te ei võiks mulle ütelda, kuidas oli tole lühikese mehe nimi, kes teie tulles Kapernaumast oli roninud teeäärse puu otsa, et teid paremini näha, ja kellele te ütlesite: „Tule maha, mees, sinu usk on sind aidanud!““

„Peetrus,“ vastas Jeesus.

„Kui mu mälu mind ei peta, kas põlnud ta Niko-deemus?“ julges Nälgi pärida, aimates ühteagegu Peetruse nime varjul ütelda tahetud tagamõtet.

Jeesus vangutas eitavalt pead.

Nad kõndisid rahulikult edasi, nagu surematud, kel pole kuhugi ruttu, kelle ülesandeks on rahvast õpetada. Oli mingisugune kaugusetunne, imelik rahulolu.

Kalmistule jõudnud, nad seisatasid ühe sissevajunud kääpa juures. Ei risti ega nimega tahvli. Ainult rohtunud plats ja luitunud, värvimata pink.

„Oled unustanud ühe haua!“ ütles Jeesus.

„See pole tõsi,“ vastas Nälgi. Millest järeldatakse seda? Ah, et mind pole nähtud sel haul juba kaua? . . . Siia on maetud ju Iilia Korl!

Agas imelik, pingil istus Elo Kaurin, kes tõusis tuli Nälja juurde, pani oma käe ta õlale ja häälega, milles oli armsust, ütles:

„Siin pole su koht! Eemale õhkjaist kujudest! Tule minuga, ja kõik rõõmud, mis peituvad minus, peavad sinu päralt olema. Olin ju millalgi sulle nii ihaldatav . . . Võta mind nüüd! Olen ometi rohkem kui see, keda pole . . .“

Ent Jeesus, kes oli moondunud ingliski, tugevaks ja süngeks tiibadega meheks, noomis:

„Naine, haudmaal peab valitsema rahu. Ei tohi solvata neid, kes on surnud, sest ehk küll inimene sureb, elab ta ometi. Eemale siit teie mõlemad oma mõtetega!“

„Mõtlen ainult head,“ ütles Nälgi.

„Ja mina ka,“ kinnitas Elo Kaurin ning pöördus ingli poole: „Ütle sinagi sellele norutajale, et pole mõ-

tet igatseda selle järele, keda pole. Elagem ometi elavatega!... Või — on see tõsi, nagu sa ütlesid, et tema elab? Vii meid siis tema juurde, tee meile see erand! See tooks rahu meie südamesse.“

„Mälestus elab igavesti,“ ütles ingel, „kuid et selles veenduksite, tulge mu järele!“

Nende ette tekkis käiguavaus haudkambrisse. Nad laskusid hämarasse ruumi, mille keskel kirstus magas Iilia Korl. Magajale lähenedes lõi ingel ta kätte tekkinud mõõgaotsaga kolm kajatut lööki muldpõrandale, võttis siis Iilia käe ja, muutudes imelik-õrnaks, ütles:

„Iilia, on tulnud su sõbrad!“

Iilia tõusis istukile. Ta vahtis algul klaasistunud silmil, kui aga Nälg ta juurde tuli ja ta kõrvale põlvili laskus, tekkis Iilia näole roosakas jumi. Ta silmad elustusid; ta tõstis käe ja silitas Nälja juukseid.

„Sina, mu armas, armas poiss! Kuidas elad sa nüüd? Tänan, et sa pole mind veel unustanud. Kui õnnelik olen ma alati, kui sa mõtled meie ühiseid mälestusi... Ja... aga kes on tema?“ osutas ta Elo Kaurinit... „Ah, mõistan, olete sõbrad! Tule siia,“ kutsus ta Elo Kaurinit. „Ära karda!... Andke mulle oma käed!... Olge õnnelikud! Elage elu!... Kui te mind heaga mälestate, siis on mul nii kerge... Eks ole, mu sõbratar, sa ei kadesta ju mind?“

„Oh ei, möödunud ei kadestata,“ vastas Elo Kaurin, „kuid siin on veidi õudne... Palun, tule meiega!...“

„Meeleldi, ma teen seda mälestustes!...“

Mälestusmaa: ühele on see terve rida helgeid kujutelmi, teisele piina, kolmandale piinlikkust. Õnnelikud, kes elavad mälestustest, veelgi õnnelikumad, kes

elavad õnnest! Ükskord sulab õnn mälestuseks, muutub kauniks viisiks...

Armastus — kas pole see ilusaim illusioon? See jõub küpseks saades astmeni, kus ohvri toomine on valus meelega. See asub piiril, kus egoistlik isik sureb valmina kõigeks selle armastuse nimel. Ja ilus on teekond sellele tundmuste maale... Algul on see vajumine läbi soovide soo, siis himutsemisrutt ja pakitus. Kord-korralt võtab aga maastik selgema joone, ilutunne kruusatab konarused...

Ent mälestusmaal lahkuski poeedi hing. Viimaste piinajatena möödusid tast suurvaimud, tammelehtedest vanikud peas. Igaüks neist seisatas Nälja ees ja õpetas midagi oma kogemustest... Paraku hilja!...

Esimesena leidis koolnu Tarakan. Ta ajas käe Nälja põue, et laenata kaht krooni ta rahataskust, kuid pidi panema selle põlastades tagasi: tühi!... Siiski, Nälja külgtaskust ta leidis ühe kirja Oleviste postitempliga: 13. VIII. Täpselt kaks kuud avamata seisnud kiri. Tarakan rebis kõhklematult ümbriku lahti ja luges:

„Armas Nälg,
mul on nüüd rohkem seda, mida Sina alati vajasid, seepärast panen Sulle ümbrikusse mõned rohelised kopüürid. Ole siis mõistlik ja ära edvista, vaid võta vastu. Jumal tänatud, raha ei haise, nagu ütleb seltskonna moraal. Kui sama seltskond ka ise kord niisama kaugele jõuaks, siis oleks kõik korras!...

Mina oma praeguses olukorras ei nurise. Mul on kõike. Ainuke asjaolu, mis mind häirib, on see, et Sina kannatad puudust... Kui ma ei teaks seda, oleksin õnnelik. Kõigele muule ja võõrale kisendavale ülekohtule võiksin olla kurt...

Ära häbene siia sõites meie uksele koputamast. Minu mees talub kunsti ja kunstnikke. Tema arvates on kunstnikud küll suured logelejad, kuid ta ütleb, et pidavat olemagi üks säärane kiht, kel on aega kõike näha ja tähele panna.

Otsekohele ütlede — ära mõista seda kirja nii, nagu oleks see kutse intiimsusteks. Mul ei olnud oma mehele tuua mitte midagi kaasavaraks, sellepärast, arvan ma, on mul truuduse mõttes kohustus.

Mu mees on küll veidrik, aga ma sallin teda. Süda on tal hea ja arukust on tal ka. Kuid temaga õnnelikki olles ei saa hõljuda sääraistes kõrgustes kui Sinuga. Inimese isiksus — oi, küll see on eriline nähtus! Selles on tõesti suurt salapärasust...

Ära karda, et mu maitse jõukuses oleks labastunud. Olen ümbritsenud end meeldivaist esemeist, mitte niivõrd hilpudest, mis olid ühel ajajärgul mu nõrkuseks...

Ja Sina, ja kuuldused Sinust? ... Ah, kas tead, sõber, tulin alles hiljuti mõttele, et sotsiaalne ülekohus üksiku vastu ühiskondades ei luba meil kellelgi arvustada kellegi kõlbelist elu või selle taset...“

Tarakan edasi ei lugenud... Kergendustundega pists ta nii kirja kui ka raha endale taskusse. Nälg ei vajanud ju enam raha, aga tema küll!...

Mh... Missuguses veidras olukorras kohtad sa teise, tundmatu inimese õiget mõtet!...

XXV

TAEVAST

kühveldus lund. Paigaline pühkis kõnniteed ja vaatas taoti vihaselt üles — pilguga, nagu hoiatav isa vaatab vallatuile lastele. Kui aga taevas ei näinud sellest suuremat hoolivat, siis summutas temagi oma tundmused ülevõimu ees ja kuulas mõistuse kainet häält. Rahu, rahu! manitses ta end. Taevaga ei asuta sõjajalale. Kui sajab ka kaks, kolm, isegi neli päeva — viimaks ometi lakkab.

Lömm vahtis oma vahipostilt vaikides Paigalise tööd, pingutades oma aju mõneks tonkavaks pilkeks, et Paigalist rabada, aga olla ainsaski ütluses algupäraselt teravmeelne polnudki nii hõlpus.

Lömmil oli olnud Paigalisega alati vaidlust. Huvitatud oma teenistuse kestvusest ta väitis, et vanglad olevat paratamatud ja et vahialuseid tulevat kohelda karmilt ja neile nende elu kibedaks tegemisega tunda anda vangipõlve raskust, et nad hiljem vabadena sunniksid ise endid seaduspäraselt elama.

Paigaline, pidades oma silmaringi avaramaks, uskus võivat küsimusse teisiti suhtuda. Ta nägi iga päev, kuidas vanglasse toodi vahialuseid, kuidas neid käeraudu pandult paariviisi kohtusse saadeti valvureist ümbritsetuina, või kuidas oma aja istunud mehed ilmusid tänavale, umbusklikud vabaduse vastu.

Vahialused — eks nad ole ühiskonna enese häbi ja peegeldus ta enese tõelisest palgest, arvas Paigaline. Kui uskuda inimsoo ja ta kõlbluse arengusse, kas ei jää siis vaid aja küsimuseks, millal kõik kongid vahialustest vabanevad? Sest mis on kuritegu? Kuritegu on psüühiliselt haige inimese tegutsemine, milleks ühiskond ise sageli annab põhjust ja otse kihutab seda korda saatma, mis on maksvate seadustega keelatud.

Sääraseid väiteid kuuldes Lõmm vihastus, ei nõudnud näidetegi esitamist, vaid ütles kahetsevat, et ta tunneb inimest, kelle vabameelsus võib vanglas piiramist leida. Ta võivat eksimatult ennustada, et ta veel omaenese silmadega näeb, kuidas Paigaline „ülikooli“ tuuakse, aga millal ta sealt vabaneb — kes seda teab!

Et vältida ebameeldivusi, kõnetas Paigaline esimesena Lõmmi, kasutades seda aega väheseks puhkuseks, kuna ta tundis kummargil olekust seljas valu.

„Noh, naabrike, missuguste haruldaste „puurilindude“ poolest olete rikastunud?“

„Eks neid saabu siia iga päev ja igast seisusest,“ vastas Lõmm. „Siit peab ju läbi käima avalikkude tegelaste kaader ja mõlema nendest raskustest, mis on ühenduses rahva heakäekäigu eest hoolitsemisega... Eelseisval kevadel ehitame vangla pahemasse tiiba kuuskümmend üksikkongi juurde koorekihile... Aristokraadid eelistavad ju ikka üksinduse meeolusid... Nii et sinu oletus, kulla mees, nagu võiks siin tegevus raugeda, seisab nõrgal alusel... Praegu on suurtel tegelastel võimalus veel paragrahvi varju pugeda, kuid peagi täiendatakse nuhtlusseadust vastavas osas lõikega, mis kõlab hästi: avalikku tegelast, süüdlast sel-

les, et ta tahtlikult või teadlikult rikastumise sihiga või ka saamatuse või rumaluse pärast või tegevuseta olekuga tegi ühiskonnale kahju, karistatakse kõige sügavamasse vangitorni heitmiselega mitte alla kümmet aastat!... Kuidas meeldib?... Kuid ah-jah, mis ma pidin sulle ütlemagi, — vaata, oleksin unustanud, — Vinkel palus, et sa lähesid teda vaatama... Mees on omadega läbi... Üleeile öösi oli jälle rängalt lakkunud ja koju tulles läinud pumbale vett jooma... Oli seal nilvastunud ja kukkunud, ja nii õnnetult, et oli jäänud teadvusetult lamama... Mõistusele tulles oli leidnud end juukseidpidi jää külge külmanuna... Öövaht oli ta appihüüete peale teistega päästnud... Nüüd on mehega niikaugel, et anna aga minna!...“

Seda jutustanud, ei suutnud Lömm oma meeleliigutust varjata. Pisarad tikkusid talle silmi.

„Oli vana kena mees!“

„Sa räägid nõnda, nagu poleks teda enam...“

„Kauaks mitte...“

Paigaline, lõpetanud lume kuhilasse ajamise, läks kohe Vinklit vaatama ja leidis ta voodis lamamast, terves silmas eriline palavikuline läige. Ta tihedaks kasvanud habegi ei varjanud põskede õhetust... Kuid näivalt polnud ta kaotanud oma heast tujust mitte midagi.

„Kas tead, vanapoiss, mul seisab ees ärasõit,“ naljatas ta oma tõsisest seisukorrast hoolimata. „Vähe enne sind käis arst. Kui ta mind küllalt oli katsunud ja kuulanud, esitasin talle mõned küsimused ja vahtisin teda oma terve silmaga — selge pilt!... Lõpparve!... Sa ju tead või võiksid vähemasti aimata, et kõik, mis minuga on sündinud, on mu oma taht-

mine... Ma ei saanud tervisest võitu üksnes joomi-
sega... Tuli ka külmetada... Oli küll juba mõningaid
hoiatavaid tunnusmärke, kuid mul tekkis tuju jon-
nida, kiusu ajada, ja võit ongi minu... Võit — olen
selle üle peaaegu uhke... Ja nii ongi parem!... Kas
usud, et see suremine loob otse piduliku meeleolu!
Kõik olev saab korraga liiga mõistetavaks ja pole mul
mingit hirmu saabuvast hetkest, mil mu organism
jätab pooleli kõik tehingud ja mina isiklikult lakkan
olemast... Ometi, mu mõistuse- ja vaimukoed elavad
edasi pärast mu surmagi, nagu kasvab mu habe, kuid
ma olen vist säärases arenemisastmes, et nende eda-
sielamisest pole suuremat tähtsust... Minuga kärvab
lihtsalt vähe halba ja vigast maailma... Ja hea,
et ma pole pidanud nägema seda maailma kahe sil-
maga. Sina vahest arvad, et ma näen kõike kõõrdi.
Ei, mu kõõrdsilm on kottpime... Aga mis me nüüd
minust... Palju on inimesi, kellede isiksus ei kerki
esile või kel seda sootuks polegi... Tahtsin sind
ainult näha, sinuga juttu ajada ja hüvasti jätta, sest
ma ei usu, et me veel kohtaksime... Ja ma suren
siiski suure heameelega, sest ma näen, et linn on tel-
linguis. Käib suur ülesehitustöö. Kõik ehitavad ja
igäüks iseenese kallal, nagu keegi oskab... Kui palju
tellinguid oleme püstitanud meigi — sina, Nälg,
mina, ja isehakanud müüri-seppadena oleme juhtinud
tõeliste arhitektide tähelepanu põhivigadele, aga näe,
noh, kõrgid ei alandu alandlikkude nõuandeid omaks
võtma... Ja mis me sellestki siis... Peaksin tegema
juttu vabandamisest, et ma sind oma sünnipäeval
sõimasin, aga vabandamine ei kuulu minu tegude
hulka... Sellega tegeleb silmakirjalikkude elutar-

kus... Ära sa solvu... mul on intelligentsemat taipu kui sul... Mul on seesmine peenetundlikkus, kuigi sõnades olen sageli jäme... Sestsaadik kui ma mõistan inimese otstarvet maailmas, usun ma jumala olemasollu, kuid seda rohkem vihkan ta iseloomust... Tema on ka ainult iseloomuta iseloom... Ja jumalal tuleb minuga tegemist... Mina pole see kangem, kuid ära ütlen ma talle nii mõndagi!... Mis ma sulle siis mälestuseks annan? Karbi sprotte tomatid?... Need pistad sa kinni... Õige, võta see super-raadio!... Võta, võta! Võta nüüdsama kaenlasse, sest kui sa pärast mu surma sellele järele tuleksid, näitaks Selma sulle ust... Praegu olen veel mina siin peremees... Kuula õhtuti ja öösiti maailma saatejaamu, ja sinulgi on seltsim olla... Vahest kuuled kusagilt minugi hallootamist, sest kuhu mujale kui salapärasesse ruumi hajun minagi... Minu ettekujutus hauatagusest elust pole kuigi algupärane, kuid minul pole ka eeldusi algupärasemaks kujutluseks... Ma kibelen sinna tundmatusse riiki... Seal peaksid olema avaruste rannikud ja alatine kõrgpäike... Olen läbematu seda kõike näha... Kas tahad, et viin tervitusi Iiliale ja Näljale?... Noh, hüvasti, vana-poiss! Mine nüüd pealegi, mulle tükib meeleliigutus kallale...“

Paigaline surus Vinkli kätt. Kurat — tõeline elamus! Võttis siis raadioparaadi kaenlasse ja lahkus sõnalausumata.

Proua Vinkel pühkis esikus silmi.

XXVI

VINKLI

peiedel oli rohkesti ta sõpru. Lesk polnud ihne. Prasigu ja mälestagu sõbrad kadunukest! Proua Vinkel jõi ka ise veini ja oli rõõmus. Miks pidigi ta kurb olema või leina teesklema, kui Eliase surmale järgneb vabadus ja iseseisev jõukas elu, mida saab oma soovide kohaselt juhtida.

Peiedest oli tundnud Kits peapööritust ja heitnud diivanile. Ta tarvitas harva alkoholi ja sellega seletuski ta väsimus. Pealegi oli keegi ta viinasse suitsu puhunud. Nii leidsid naised ta magamast ja hakkasid ta ümber askeldama. Kellelgi tärkas idee ta sokuhabemest pool maha lõigata; küllap ta säilinud habemetutiga peab oma vabal tahtel samuti toimima. Ja see mõte teostati, ilma et Kits oleks ärganud.

Jultunud naised, tiivustatud teo õnnestumisest, võtsid Kitse lähemale ülevaatusele ja leidsid ta taskust märkmiku. Keegi kirjutas sinna: Eliase matusepäeval pöetud pool habet!...

Märkmikku lehitsedes satuti huvitavale tähendusele: „Mu naine märgib kalendrisse kõik meie intiimsused. Märgates meie suhteis ebaregulaarset pausi ta teeb skandaali ja kahtlustab mind truudusemurdmises...“

„Ahvimise väärt!“ kihistasid naised naerda.

Keset üldist kohanatud meeoleu ohkas proua Vinkel:

„Nagu kadunukese viimsel sünnipäeval ei pidanud keegi talle pidukõnet, nii ei hõika ka nüüd ükski sõber talle mälestusemõtteid...“

Kuid peelised olid juba niivõrd tujus, et viiped tõsisusele neid häirisid. Mõni koguni pahandus:

„Tule siia teiste halisemist kuulama!...“

Peelised läinud, tukkus vaid Paigaline voodi juures ja Kits norskas diivanil. Neid polnud keegi kaasa kutsunud. Võib-olla unustati nad meelega lesele seltsiks.

Proua Vinkel raputas Paigalist õlast:

„Hei, külaonu! Tee on sul pikk ja keeruline. Hakka aga pealegi liikuma...“

Ent samas Paigalise pea üles tõstnud, lõi ta käed ümber ta kaela ja sosistas:

„Kui sa soovid, jää siia!“

Paigaline tõrjus ta enesest eemale. Proua solvus. Ta püüdis siiski end õigustada.

„Ma pole tõesti variserlikult kurb oma mehe surmast. Meie vahel polnud tõsist sõprust. Varem või hiljem oleksime pidanud lahku minema, kuid tema tahtis rutata ja ette jõuda... Tean, et teie, ta sõbrad, vaatate nüüd minu peale kõõrdi, nagu oleksin mina kõiges süüdlane... Kuid olen minagi inimene ja ka minul on oma siseelu. Sain ma olla tugevam kui mees? Tema läks rahulolematusest surma, aga mina pidin selles rahulolematuses elama ja elan veelgi, sest minul on siiski rohkem kannatust...“

Küünlad lühtrites olid juba alla põlenud. Proua Vinkel võttis ühe kuuseoksa ja hoidis seda küünlatale kohal. Oks hakkas praksudes põlema. Toas levis vaigulist suitsulõhna. Lakke tekkis okasnõeltest teravaid varje. Paigaline tundis, nagu torgiksid need ta keha. Ta võttis palitu õlgadele ja väljus külma õhe.

Kuu paistis läbi hõredate pilvede, majade varjustikud olid nagu liikvel. Oi, see polnudki enam valguse ja varjude mäng... Paigaline tundis, nagu varitseksid teda mingisugused musta mantliga mehed. Ta seisatas tornijalamil. Tuppa ta ei tahtnud minna. Eemaldus kirikust ja peatus tänavanurgal nagu kaalutlemiseks, kas teha pikem jalutus pea selgendamiseks või... Pöördus siis otsustavalt üle Vabadussilla Soolapuhujate tänava suunas, kuhu ta polnud saanud juba kauemat aega...

Möödudes paigast, kus oli vanasti Kiisapurutiik, leidis ta selle kinniaetuna. Majakese asemel, kus ta oli elanud, seisid nüüd vaid kivi- ja liivakuhilad. Isegi elamu alusmüüri ase oli kinni aetud ja tänavaga ühtlaseks sillutatud.

Kuid Paigalist ei peatanud siin vanad mälestused. Ta ruttas edasi, vahtides taoti taha, kartes nagu mõnd jälgijat. Tänav oli tühi. Siin aguli-linnaosas polnud kordnikke ega öövahte, sest siin valitses kehvus, mis ei vajanud valvet. Nii mõnigi viltuvajunud värav oli pärani ja haigutas tühjusest.

Raekoja kell lõi rahulikult ühe kumiseva kõla — veerand kaks! Must kass läks risti üle tee vasakult paremale. Paigaline seisatas, sülgas ja mõtles, kas poleks vahest parem tagasi pöörduda, kuid teda nagu kisti edasi, kisti edasi saladusest, mida ta nii meisterlikult

oli osanud varjata kõikide eest, kuigi teda peeti avameelseks... Ja — tõelised aumehed vaikivad! uhkustas ta endamisi...

Ta pöördus üle õue, kus asetses ühekordne madal maja, kust kostis lõõtspillimängu ja toorest naeru. Üks aken oli katmata. Selle raamistikus istusid laua ümber joobnud mehed, õllepudelid ees. Teine aken oli poolenisti ajalehepaberiga kaetud.

Paigaline ronis akna juures olevale puusaagimispukile ja vaatas tупpa...

Mülgas... Ja siin oli ta lapse kodu!... Kas söösta majja, peksta naist ja kihutada toast välja kõik need lurjused?! Kuid see kõlbeline vaenuhoog oli vaid hetkeline. Mis õigusega? Elada tahavad kõik! Kuidas nad seda oskavad ja peavad — eks olnud see iseküsimus. Mil viisil ta oli toetanud seda naist-ema, kellelt tahtis nüüd voorust nõuda?... Nõuda voorust — see tähendaks teha heaks oma eksimus ja aidata neid mülkasse vajunud inimesi... Oli ta selleks suuteline läiluses, milles tundis end osalisena?...

Olen unustatud, lohutas ta end. Vaevalt mõeldakse säärases elus minule.

Keegi mees, kes oli seina ääres soristanud, pani raskelt oma käe Paigalise õlale:

„Mis sa kõõlud siin?“

„Võin vahtida, kui tahan... See on mu enda elu!...“

Mees jõllitas Paigalist, mõistmata tema mõtet, kuid muutus siis jälle jõhkraks:

„Ära põrise! Lops kinni! Ja tee, et sa kaod, või muidu näitan sulle Abrahami!...“

Paigaline teadis, et säärase žargoniga koos käivad teod. Ta taganes leplikult. Ta oli saanud tõelise, vapustava elamuse, mis teda kainestas.

Ma ei pea tikkuma siia, kuhu ma ei kuulu! ütles ta endamisi. Ma ei saa parandada viga siin, kus see on osutunud hiljaks. Kainena on meenunud mulle väga harva see kõrvalehüpe... Olen arg seda lahendada...

Vari saatis Paigalist tumma kaasteadjana. Võikalt kõlasid nende paarissammud tühjal tänaval. Eemaldusid nagu kuriteolt...

XXVII

PAIGALINE

seisis akna juures ja vahtis õhe. Väljas akna taga, selle peegelduses nägi ta oma teisikut, kelle hallide juuste alt, millede esialgne värving polnud kindlakstehtav, tikkus esile kõrge laup. Helehallid rahulikud, kuid läbitungiva pilguga silmad pesitsesid kulmude hõredas varjus. Nina — juurest pisut lame ja vähenõudlik, suu — mehe kohta liiga väike, lõug — terav. Ta kõrvad hoidusid nagu hirmunult kikkis. Leidus veel muidki ebakõlalist ta olemuses, kuid oli ju ka vaid üks Paigaline, kelle isikut iseloomustas ta täpselt kirjeldamatu välimus.

Ta nägi oma närvilist, rahutut, mõtisklevat teisikut. Kumb oli neist õnnelikum? Kahtlemata too kujutus väljas. Ta ise kompas oma närvilisust aastate poolest liigagi varakult. Tajus eneses ruumi ja aega, tundis, nagu oleleks ta tuhat aastat tagasi ja tuhat aastat edasi. Oli ikka alles laps ja oli ühtlasi rauk. Aeg seisis ta kõrval. Selles ei vananenud ega noorenenud miski. Ja seda tundes tundus olevat ka rahulolu võidetud. Tema ise oli kõige keskuseks. Keegi ei eksitanud, küsitelnud ega kõnetanud teda. Ta ei pidanud kellelegi vastama ega lahkust teesklema, olgugi et ta polnud rikas, kes võinuks end tõkestada meeleoludega mitte sallida inimesi.

Ta väsitas end tavaliselt mõtlemisega, mis oli suur töö ja lõbu ühtlasi. Täna katkestades on sul ülevaade tehtust, homme alustades näed sa, kuidas pikkamisi valmib see suur — looming. Tunned sest rõõmu. Kuid paljud magavad sügavat und, paljud ei mõtle ega ehita üldse, paljudes jääb see pooleli, paljudel on tegu teiste tööga. Inimesed nagu ei teaks, et vähem tarvitades on neil vähem kohustusi. Nad vaid ahnitsevad kõike saada ja sellepärast köidetakse neid kõige külge, sellepärast on jäänud nende omad tööd ehitamata, kogu ni alustamata. Nende silmaring võib olla avar, kuid nad on värvipimedad ja sellepärast peetakse neid maitsevaeseks. Nad ihkavad läikivaid asju ja kõlavaid nimetusi. Nende ahnelt vahtimine kiirgavaile esemeile on hävitanud nendes ilutunde, nende pilk on laokil nagu kutsikal...

Ent mida oli ta saanud või saavutanud ise mõtlemisest? Kirikuvaht, kes mõtleb! Kellele oli seda vaja? See võime sobiks riigimehele. Ta oli tahtnud ju pühendudagi poliitikale, kuid ta polnud leidnud mahhinatsioonide keskel, kust algab peale poliitika ja kus lõpeb šarlataansus. Teiseks olid ta eluteele sattunud naised, kes olid aidanud libistada teda õigelt aluselt ja kõigist eesmärkidest eemale.

Ta oli õppinud ju selleks, et targemaks saada ja et kasutada omandatud teadmisi, kuid ta ei leidnud suurt organisaatorit, kes ühendanuks kõik töövõimelised. Need, kel oli amet käes, põdesid haigust kõike ise teha, ka siis, kui nad seda ei jaksanud. Võib ju olla, et see haigus oli auahnus või kartus vähem silma paista või hirm saada tõugatud vähem tähtsate ülesannete täitmisele.

Kas teha midagi väljaspool tunnustatud nõiaringi, seda nõiaringi, mis isoleerib tegevushimulised tagaplaanile ja laseb sellel langeda kasutamata kosena, kuni mõni jõukomitee selle energia avastab, või tõmbuda tagasi oma isiku kitsasse olekusse vaikivaks targaks, kelleks tegutsejad teisi pilkavad, ja leppida suure enami ku õuepeniks peetava osaga: tunne rahulolu, kui sind rahule jäetakse, kui sinult isiklikult ei nõuta seda, mida peaksid ülekohtuseks...

Aga vaata, kui õnnelikult elavad need, kel on aega, kel on mehiste meelt uskuda, et kõik areneb ja edeneb ettenähtud aegluses. Läbematu inimese meeesiputus pidada end tulevlaseks ja loota end tähtsa mehena massi eesotsas — milline lõpmatuseni korduv narrus!...

Kas pole palju mugavam tõusta hommikuti väsinuna liigestest magamisest ja karastada end liikleva olevuse vajadustega: natuke laisalt süüa, hooletult mõtelda, muretult kuhugi minna, jutelda mõne varem tuntud omataolisega ja imestada isegi, kui palju võib siiski korda saata inimene, kel on aega!

Kuid liigne aeg ja rahulolu nagu magaksid revolutsionäärideski. Tarmukamadki mehed on vajunud uneepideemiasse. Liiga varakult tahavad saada kõik nendeks, kel on aega vaadata teiste ponnistusi. Kui nad ainult vastu tahtmiste jõuaksid täita oma kohustuste alammäära, nii et ei võidaks ütelda, nagu jäänuks nende normitöö tegemata.

Keegi ei vaja ju kiitust ülennormidega uhkustamiseks, pigemini kardetakse ülepuudmise naeruväärsust. Niikuinii nimetatakse neid väsimatuiks töömeesteks, kes on teeninud üldise seltskondliku lugupidamise.

Ent Paigaline nõudis eneselt kangelast. Ja kuigi ta eesmärgid peaksid jääma saavutamata, siis tahtis ta olla vähemasti tubli sõdur, kes langeb võitluses ja sulle uhkeldades oma silmad. Tal oli isegi lause oma surma puhuks valmis mõeldud: Nüüd algab elu meelepärasem ja vaimsem osa!... Ja ta soovis palavasti, et tal surses oleks aega seda väarika rahuga väljendada ja et ta juures oleksid inimesed, kes seda kuuleksid...

XXVIII

MERI

oli täis valgeid, jooksvaid uttesid. Tuult täis purjedega libises „Tormirand“ sadamasse. Heleda päikese paistel oli see uhke vaatepilt. Oleviste vanalinna lossitornid paistsid tervitavalt kaugele ja laeva meeskond tundis ärevust, rõõmsat ootust; nende karedad kõrid janunesid loputamist alkoholiga, nad ihaldasid sülelda odavalt ostetavaid naisi.

Erandiks oma mõtetega oli sädetelegrafist Kandi. Kauemat aega kestnud teenistusest saadud palga mõistliku jaotuse juures piisas teenitud dollaritest suurteks mõnudeks, mida oskab lubada enesele inimene, kel on haridust, maitset ja silmaringi. Kõigepealt hoolitseb ta oma välimuse eest ja sõidab siis Suigulinna — kolka, kus elavad ta ema ja õde, ja kui nimetada — ka sõbrad. Tal oli nende jaoks salakaupagi kingituseks — naistele siidi, sõpradele merivaigust paberossipitse.

Merele minnes oli Kandi lootnud sealt leida palju ainet, kuid oli teatava määrani pettunud. Ainult palju vett, taevast ja teenistuskohustusi. Sellepärast ta oli veetnud oma vaba aja võõrkeelte õppimisega, katsetega retoorikas ja käe harjutamisega artiklite kirjutamiseks, et juhuse korral osutada suurt teenet rahvale ja vahest ka endale.

Kandi poliitiline fanatism oli tasakaalustatud välise tagasihoidlikkusega. Ta võis küll elada teatavale ideele teoorias, kuid mitte tegutseda aktiivselt seal, kus tuli panna mängu isiklik julgeolek. Ta polnud arg, kuid võitluseks teatava aate eest kõlbas rahvas väga hästi ise toormaterjaliks, kui olukord seda nõudis. Juhtide isikuid oli selleks liiga vähe, et neid otsarbega või ka otstarbetult raisata.

Maailma revolutsioonis, uskus Kandi, jääb väikerahvas ikka sabassõrkijate ossa. Üldisse voolu kistakse nad alles hiljem, mis ongi nende enesekaitseks, kes omaenese nõrga jõuga ei või katsetada ühiskondlikke vorme tähtsat pööret tähendavas ulatuses. Kuid pind pidi olema rahvas sondeeritud, et katsumise tunnil...

Kandi mõtles nii sageli oma nimekaimule Mahandas Karamšand Gandhile. Tolles lühikeses, suurte, pea-aegu tolknevate kõrvadega veidras mehes oli ometi nimetamisväärt tahtejõudu varustada kolmesajamiljoniline rahvas relvastusega, mis koosnes armastusest, usust ja eneseohverdamisest. Ja siiski eelistas see mees tuhat korda enam vägivalda kui argusest memmes-tumist...

Ent sellal kui Kandi „Tormiranna“ pardal mõtiskles, arenes Paigalise pool jupike igapäeva-komöödiat. Magneeto tuli laenatud kaabu järele, mida Paigaline polnud veel ära viinud. Kuna Meteoor juhtus kodus olema, läks naiste vahel sõnavahetuseks. Mis eksemplar külaline on? Hm — milliste kommetega!!

Meteoor ütles veel muidki samakaalulisi pisteid, sest harva suudab ka suurima intelligentsiga naine end armukadeduse kihkudel pidurdada.

Paigaline nägi ja kuulis esmakordselt säärast duelli, kus oli mängus naiste kiivus — mõtelda, tema isiku pärast!

Magneeto jäi sõnasõjas ülekaalu. Et Paigaline jäi erapooletuks ja Meteoori ei toetanud, siis sellest järgnenud pahandusest Meteoor jättis Paigalise maha ja Magneeto asus vähe hiljem oma eelkäinute kiilvette, iseteadvuselt häirimatu. Temagi oli omaks võtnud päevatõe, et kõigile ei jatku valiku õigust ega võimalustki.

Ja Paigaline, see kolmest kurnatud mees, kelle potents raiskus peamiselt aeglase mälu treeninguks, mõistis, et ometi oli parem olla hoitu ja hoolitsetu kui et ise põdeda tundmuste hellust säärase vastu, kes on mõtlematult järsud tegudes ega ahastagi kaotuse puhul, nagu seda on mehest ilmajäämine.

Ühel õhtul, kui Paigaline ja Magneeto jalutasid rahvusmuuseumi pargis, küsis Magneeto:

„On sul veel meeles see Nälja arvamine positiivseist inimestest, mille oled kirjutanud oma päevikusse? Kas sa saaksid ja tahaksid teiste silmis totakas olla ja tööd rühkida? Juba sellepärast, et meie kõik ei mahu tüüri juurde, kuid elama peame ometi. Eelduste püüdmine teeb inimese viletsaks. Usaldame seda ühte, kel on parajasti õnne olla juhiks... Tark on see, kes mõistab oma osa ja lepi sellega!...“

„Mina ei tunnista olukordadele alistumist... Peame võitlema parema tuleviku eest...“

„Kellele?“

„Rahvale!“

„Kust sina tead, et ta tahab paremat?... Tal pole oma põhiõigustest ettekujutustki...“

„Siis tuleb teda õpetada ja juhtida...“

„Jäta rahvas!... Katsume endiga toime saada...
Meie kodu olgu meie riik!“

„Nii võid mõtelda sina kui naine oma isiklikust
heaolust ja mugavusest, kuid mina ei tunne elust
rõõmu, kui tean teisi kannatavat...“

„Üksiku ülejõu rabelemine ei too veel üldsusele pa-
remust. Peame tundma ja tunnistama oma nõrkust,
olgugi et tahaksime olla suured isandad-emandad ja
olgugi et võimu kehastajate järeleaimajaina oleksime
võrratult andekad.“

„Milleks oleme siis mõistuslikud olevused, kui me
ei protesti ülekohtu vastu, kui me ei püüa luua
paremat süsteemi? Milleks oleme loonud siis sellegi
süsteemi, mis meil on?...“

„Jäägu sulle su veendumused, kuid nõuan sult mi-
nuga võrdset totakust — tööd ja rühkimist. Aga kui
sa ei taha, siis otsi endale naine, kes jagab su meelsust,
või leia varandus, mille varal võiksime elada ühele
uhkele ideele!...“

Üksi, absoluutselt üksi aadetes, mõtles Paigaline
nukralt. Naine — ta on su elus nagu tolmulapp, mis
pühib siit ja sealt ja tahab sind ennastki olematuks
pühkida, olematuks, tillukeseks inimeseks: upu oma
igapäeva-rahulollu, mõtle vagatsejana, lepi kõigega,
mis su ümber sünnib, ja ära hüüa sekka. Pane maga-
des padja alla Zarathustra asemel piibel ja kohe tun-
takse suuremat lootust su hinge ja isiku päästmiseks,
kuid ometi on kumbki raamat vaid arv lehekülgi ja
laotud ridu.

Enamik inimesi on nagu vahipostid, väikesed mo-
raalitoed, ustavad oma ülesannetele nagu valvur Lömm
oma pähetuubitud määrustikuga: kui võõras su va-

hipostile läheneb, siis hoiata teda! Kui ta ei kuula — tarvita relva! Kui vahialustest keegi pääseb põgenema, siis käsi tal seista. Kui ta ei kuula — tulista!...

Õeldakse küll, et ainult nõrgad hädaldavad õiglustest, kuid vaadeldagu võrdluseks tugevaks peetuid, kelledelt on kärbitud nende teenimatut kuldtiibade kandejõudu, — kõige rohkem vajavad õiglust just need, sest mis oleks nende tugevus nõrkade hulga vastu?...

Ah, mõtles Paigaline, loodus on määranud naistele sootuks erisugused ülesanded kui poliitika...

Rahvusmuuseumi uhke fassaad peegeldus üle põetud puude ja põõsaste tiigis, kus ujusid luiged. Paigaline tundis jahedust, aevastas ja haistis sõpruseaatomeid. Vaatas parajasti mööduvale mehele ja tundis tas ära Kandi.

„Sa meenutad mulle,“ ütles ta tervituse asemel, „et on olemas meri, lained ja kauged rannikud... Valendav puri merel — milline romantika!“

„Nii see on. Tulen avarustest... Pole inimtõugu, kelle naised poleks puhanud mu käsivartel ja rinnal... Viimane võluv tantsitar Mahesa jättis mulle nii mõnedki mälestused, mis oleksid sulle unustamatud!...“ uhkeldas Kandi.

Lisaks oma pruunide silmade võlule ta oli riietunud valgeisse pükstesse ja tasarohelisse kuube. Mustiklillad kingad ja õlgkaabu täiendasid veelgi ta moodsust. Hammaste vahel püsis kindlalt piip.

Paigaline tutvustas Magneetot oma sõbrale ja Magneeto ulatas meremehe pihku oma käekese...

XXIX

ÕHK

virvendas linnamajade kohal. Tuulepuhangud kandsid kaugete aasade ja metsade leitsakuid. Paigaline unistas merest, kuid ta ei rääkinud sellest Magneetole. Nagu kummiga venitati nähtamatult ta taskust välja viimsed sendid. Ikka ta pidi leppima jõekallastega.

Seepärast ta lubaski enesele luksuse: ostis Magneetole ja endale supelkostüümi. Kuid Magneeto tingis ka rannakingi. Paigaline ei andnud järele. Ta nägevast selles pillamist. Naiste kergemeelsusel polevat piiri. Mis sest, et Magneeto ise teenib. Raha üle peab olema kontroll. Ja ons siis Magneeto nii õrnake, et ta jala all isegi peent liiva ei kannata? Rannakingad — see pole muud kui peenutsemise ahvimine!

„Olen varjanud su eest üht saladust... Ei, see on rohkemgi, see on lausa pettus... Ma pole veel tihanud avaldada, et mu vasemal jalal on kuus varvast!...“ pihtis Magneeto.

„Kus mure!“ imestas Paigaline. „Sul pole ju siis mitte midagi vähem kui teistel, vaid rohkem. Peaksid uhke olema! Mina näiteks ei salligi inimesi, kes üks teisest millegi erakordsega ei erine... Meil kõigil on palju rohkem varbaid kui seda osatakse näha, ja õnnetuseks meie tigidad naabrid armastavad meie liigvarvastel nii meeeldi sõtkuda...“

„Kuidas julgen ma nõnda jõe ääres liikuda? Te-
kitan vaid soovimatut tähelepanu ja pilkeid...“

„Pead liikuma üleolekutundega!...“

Rannakingad jäid ostmata.

Magneeto evis veel ühe vastuvõtmatu soovi — tahtis
last! Lastetu abielu olevat tuim ja mõttetu ning rõõ-
mutu oleskelu. Tal oli varuks veel muidki põhjendusi.

Paigaline aga väitis, et nende majanduslik seisu-
kord polevat soodus vastsele maailmakodainkule. Ole-
vat isegi ülekohus, kui laps peaks puudust kannatama.
Tõsi, lapsi pole nälga surnud, kuid nende nimel palu-
mine ja kerjamine ning enda orjastamine — juba üks-
nes see mõte olevat talumatu.

Hiljem Magneeto ei rääkinud enam lastest, kuid ta
muutus Paigalise vastu jahedaks ja nägi teda kui pel-
gurit eluraskuste ees, kes ebamugavusi kartes võis pii-
rata end nii paljuga.

Mõne aja pärast teadis mutt Paigalisele kaevata,
et Magneetot nähtavat liiga sageli Kandi seltsis ja-
lutamas ja isegi kinodes. Paigaline ei uskunud. Mees
nagu Kandi, kel seljataga nii palju seiklusi, ei haka-
nud juba huvituma tema ainukesest Magneetost, kes
oli samuti küllaltki kuulnud Kandi muigavaid iseloo-
mustusi naistest ja pidi oskama järeldusi teha, kui
kõrgelt ja kõrgilt vaatas Kandi naiste peale alla.

Kohates Kandit esitas Paigaline talle siiski küsi-
muse, — „sest räägitakse,“ ütles ta ise vabandavalt.
Kandi ainult muigas, ütles koguni:

„Siiski, väike äärmärkus ka minu poolt: see oleks
minu isiklik asi. Ma olen võimeline oma tegude eest
vastust kandma...“

Kannatajailt nõutakse nende viimset sitkust. Pidades leppima mitte midagi ütlevate, ainult viipavate lausetega, otsustas Paigaline senist taktikat muuta — oma egoismile kindlad raamid tõmmata. Liiga vähe oli ta teinud oma armastelude heaks. Tema tähelepanematus võis tunduda neile tõesti solvavana. Edaspidi ta ei tohi lähtuda ainult omadest tõekspidamistest... Mis oleks, kui ta soetaks Magneeto voodi ette neljaraamilise sirmi, mille riidest katteile maaliks ise nelja aastaaja kujutused. Vastavaid šabloone saaks ta Kitsilt.

Keegi ei teadnud ta mõtet naerda.

Minnes Kitselt šabloone saama leidis ta proua Kitse hajameelsena teda tabanud õnnetuses. Mees oli ta hüljanud, elades kusagil möbleeritud toas, kus tal toimuvat kohtamised kellegi naisega. Oma vanemailegi ei julgevat proua Kits sündinud tõsiasja avaldada. Hommikul vassivat ta mehe voodi ja seletavat vanemaile, et mees läinud varakult tööle... Kuid kauaks säärane varjamine saladuseks jääb. Ja jumal, kui saamatu olevat ta mees ettevõtteis! Enamikus juhtumeis võtvat ta vähempakkumisega tööd külge ja tegevat hiljem laene, et saadud kahju katta. Ah, milline unistaja, milline laps olevat Kits!... Et selgusele jõuda oma tuleviku kohta, otsinud ta mehe redupaiga üles. Helistamise peale avanud ukse keegi „krihveltante“. „Jawohl, härra Kits elab siin. Keda võin talle nimetada? Tema pool on praegu keegi daam. Kas tohin küsida, kes te olete?“ — „Olen ta naine!...“ Oh, kuidas pildus siis käsi kokku... „Milline skandaal minu katuse all!...“ Ja ta juhatas mind ootamatult neile peale... Kui tuppa ilmusin, istusid nad lahus... Mu mees kahvatas... Suured higipisarad tekkisid ta laubale. Mu võistleja

puhkes nutma, võides vaid masinlikult korrata: „Kits pole süüdi!... Kits pole milleski süüdi!“

Paratamatult pidi Paigaline kuulama õige palju Kitsest, kuigi see kõik teda ei huvitanud, kuigi ta tundis piinlikkust neist intiimsusist, mis said talle teatavaks vastu tahtmist.

Oli see kõik tõsi? Kas polnud see solvunud emalõvi kättemaks iga hinna eest vaest Kitse tõrvata? Kas ta ei ülistaks teda taevani, kui ta tuleks tagasi, kui ta nõustuks tagasi tulema?

Paigaline mõtles enesest, millise atestatsiooni võisid anda temast need naised, kellega tal oli olnud sidemeid. Oli kuulnud niigi ringkäiguga tagasiulatuvaid jutte, kuidas ta kohvitassis habemeajamisvahtu klopivat, pesukaussi sülgavat, üle ämbriääre vett joovat ja taskus märga närtsu kandvat, millega puhastavat oma kummikraed. Tarvitses see kõik tõsi olla?

Kuid nii on see inimlik: kus iganes kaks või kolm inimest koos, seal käib halastamatu kriitika. Veel halvem, kui arvustamine on sõpruse poolest õigustamine ja kiitmine. Öeldakse: ta on tore mees! Kuid nõrkustega... Kui võtame temalt ta toreduse, jäävad järele vaid nõrkused... Niisugune ta on: nõrk inimene!... On olemas mitut liiki nõrkusi: nõrgad nõrkused ja pahelised nõrkused... Ja nõrkused, mis on andekate eesõigus...

Kitse poolt tulles rääkis Paigaline nähtust-kuuldust kõigile, keda kohtas. Olles sellega juba toime saanud, meenus talle, et see oli ebasünnis ja ebamehelik iseloomujoon. Andis enesele töötuse edaspidi seesugustest teguviisidest hoiduda.

XXX

PAIGALINE

ei teadnud, et Kandi oli rakendunud võrgutaja ossa ta sõprade ülesandel. Et mängule ei järgneks armumist, oli Kandi andnud töötuse, et ennemini toob endale Aafrikast neegritari kui armub Magneetosse või naib mõne valge naise. Ent on ajajärke, mil kuningadki ei pea oma antud sõna.

Kandi oli enese Magneeto silmis üles puhunud suureks tööliste huvide kaitsjaks ja klassivõitlejaks. Paigalise süüdistamiseks piisas, et ta oli nimetanud töölisi vesipeadeks, kuigi ta oli ka ise tööline.

„Lähen ära,“ teatas ühel päeval Magneeto.

„Mine!“ nõustus Paigaline, austades inimese vaba tahet.

Kandi oli unustanud oma lubaduse, kuid kartis siiski liiga järske kontraste. Alles kuu aja möödudes asus ta Magneetoga ühte elama. Katusetuba mingisuguses hiiglaelamus oli nende esimeseks seitsmendaks taevaks. Nende viienda korra pessa ei pääsenud mitte midagi häirivat, tõepoolest, mitte midagi peale Magneeto poolt kaasatoodud kassi, keda Kandi vihkas mitte kui jumalaloomakest, vaid kui tunnistajat. Kiisu suured ja targad silmad — oli võimatu, et need silmad, mis nägid öösiti niisama hästi kui päeval, ei mõistnud Kandi koomilist olukorda. Kuid naine tahab ju ikka,

et ta armujagamisel oleks kaasteadjaid. Ainult mees püüab seda vältida, kui ta pole just edev.

Kiisu armastas lesida laial aknalaual lillepottide vahel päikesepaistes. Näis, nagu võiks ta lõpmatuse ni vahtida ja imetella neid punaseid katuselaike, mis paistsid linna roheluse keskelt. Säärastel puhkudel tekkis Kandil ikka mõte: lendaks Kiisu aknalaualt alla! Teda võiks ju järsku lükatagi, kuid Kiisu oli loomadele omase vaistuga väga umbusklik Kandi vastu, nagu aimates ta mõtteid; isegi tukkudes jälgis ta teine vidukil silm igat Kandi liigutust.

Kuid inimene ületab looma kavaluselt. Ühel päeval Magneeto äraolekul, kui Kandit haaras jälle kiusatus kiisust lahti saada, kõndis ta mööda tuba ja teeskles head meeolu. Lähenedes aknale ta häälitset kassi ja silitas teda. Kiisu vastas samasuguse teesklusega -- ajas nurru ja tõusis jalgadele, et hüpata ohtlikult positsioonilt põrandale ja pageda tärviduse korral voodi või kapi alla rettu, kuid just sel hetkel sasis Kandi Kiisul turjast, tõukas akna lahti ja lükkas Kiisut, kelle teravad küüned ei leidnud tuge libedal akna veelaul.

Loomake pildus õhus hulga tiire, kukkus jalgadele, taarus ja vaarus uimasena, turtsus, raputas pead ja jooksis järsku kuuride alla, nagu taibates alles nüüd mingisugust ohtu. Aga oh imet! Lõunaajal, kui Magneeto töölt tuli, puges Kiisu ukse vahelt tuppa, vahetides Kandile pilkavalt silmi. Kui Magneeto peale lõunat väljus, läks Kiisu temaga ühes ega tulnud enne õhtust Magneeto saabumist. Kiisu tembud muutusid nii demonstratiivseks, nagu vältinuks ta hirmu pärast Kandi seltsi.

„Mis see Kiisu peaks sind kartma?“ päris Magneeto. „Lööd sa teda? Isegi toitu ei võta ta sinult vastu ja kui toas on üle poole ämbri vett, siis tikub ta vägisi välja, nagu kavatseksid sa teda uputada...“

Kandi kehtas õlgu...

Visa kassihingega Kiisu pidas vastu kaks nädalat ja lõppes alles siis — tõenäoliselt kukkumisest saadud vigastusse, aga Kandi sai pimesoole-põletiku. Nende kahe eri juhtumi vahel polnud küll sidet, kuid need leidsid aset ühes perekonnas. Ja Kandile näis, et Magneeto nuttis rohkem kassi kui tema pärast. Aga eks ole — kass oli ju lõpnud, kuid Kandi läks alles lõikuslauale...

Kui Kandi oli niivõrd paranenud, et ta võis haiglast lahkuda, polnud Magneetol temale kedagi vastu saata, kuna ta ise ei saanud teenistusest puududa. Säärastel puhkudel võis aga kindlasti Paigalise poole pöörduda. Magneeto teadis seda. Kui kaaskodanik vajab abi, kas saab siis kurdiks jääda see, kes isegi oli abi vajunud?

Magneeto läks õhtul Paigalise poole ja palus, et ta läheks järgneval hommikupoolel Kandile haiglasse järele.

„Vahest on tal raske seda teenet mult vastu võtta,“ arvas Paigaline. „Eks ta ole mänginud mulle ju komistust... Hea küll, ma lähen. Ma ei paku ju ise seda abi, vaid teen seda sinu soovil... Kuidas ta sul muidu on?...“

Ja nad laskusid kahe koduse inimese kõnelusse kolmandast. Üks täiendas pisiasjadega teise vaatlusi, kuni kõnealuselt kujunes kah keskpärane inimene, kel pole erilisi voorusi ega pahesid...

Sellele keskpärasele inimesele läks Paigaline vastu. Kolmanda klassi haige viibis haigla kolmandal korral. Ta oli habetunud ja ilmsesti kõhnenenud. Jah, aga millest temaga rääkida? Ah õigus — haigusest. Millised olid haige esimesed tundmused pärast voodist tõusmist?

„Nagu kotitäis kive kõhus!“

„Jaa-jaa, see polnudki nii väga ammu, kui pime-soolt peeti epideemiliseks nakkushaiguseks...“

„Narkoos pole nüüd moes. Möödas on need ajad maguslääge kloroformikutiga. Harukorral tarvitatakse eetrit...“

„Operatsioon ärkvel olles — kuidas oli?“

„Tühja ta oli... Lantsetiga kõditati ja aeti tõsisel veerandtunnil naerma...“

Siis kaldus jutt teisale. Kuidas Kandi oma eluga muidu rahul on? Kuidas ta Magneetoga läbi saab?

Need küsimused vihastasid äsjast haiget. Tõsiste meeste jutt pidavat haarama kõrgemaid probleeme. Kas ei ole nii Paigalisele kui ka temale ükskõik, kes neil kodus naisteks on või mitu neid on. Naine peab olema vaba. Lase ta läheb, kuhu teda tõmbab. Kui ta sulle ei meeldi, aja ta enesest eemale, hülga ta, kuid ära tema pärast halise!... Ma ju tean, et mõned on suutelised seevõrra armastama, et peavad end vihkama... Ütle mulle lausa, mida sa tahad, mida sa hiilid! Kui oled võimeline teda tagasi võtma — võta! Mina ei seisa sinu tee peal, mina ei takista. Peamine asi — mina ei halise!“

„Aga sina ärritud. See on ju ka halisemine. Kui naine peab olema vaba, siis mille puhul sa ärritud, kui mind huvitab ühe vaba naise elukäik? Kälimees,

ole mu vastu õiglane, ütle, et sa armastad seda vaba naist, ja minagi surun maha oma halisemise. Tunnista mulle oma nõrkust!...“

Nad laskusid ettevaatlikult haigla trepist alla, aste-astmelt, kuni jõudsid tänavale. Taevas oli pilves. Vihmapiisad kuivasid telefonitraadidel. Kandi hingas lõhnadevaba, veidi rõsket õhku ja unustas Paigalisele vastamata. Lootus tervenemisele, täie jõu kättesaamisele ja tegutsemishimu rakendamise võimalusele oli koondanud ta huvi. Isegi see tigusammul liikumine võrdlemisi tavalist käimist, kuidas täitis seegi teda tänutundmusega kellegi vastu...

Jõudnud Tööstuse tänavasse, elamuni, milles Kandi elas, ta soovis, et Paigaline läheks tagasi. Olgu terve abi eest. Ent Paigaline tõrkus.

„Ma ei või lubada, et sa kannad üksi viiendale korrale oma kividega täidetud kõhu. Olen võtnud endale ülesande sind koju saata ja pean selle ka täitma. Sa võid trepilt kukkuda, su haav võib rebeneda... Sul peab olema abi käepärast... Tõemeeli, ma ei täida oma ülesannet selleks, et sind piinata... Ma saan aru, et sul on minu ees pisut piinlik, et sa ainult minu järelkäija oled, — kuid näed, kui naine peab olema vaba loom sinu ütluse järele, siis meeski on loom, kes käib tema järel aheldatuna... Räägin enesest... Kui see sind riivab — vabanda. Ma ei saa parata. Inimeste väärarvamisi tuleb jultunult õiendada. Ära vaata kõike linnulennult, kui sa ei seisa kõigest üle... Ma ütlen, ära räägi seda minule. Teeskle teistele, niipalju kui süda kutsub... Mina olen idealiseerinud oma suhteid, sina labastad omi sõnadega... Sinu suhted peavad siis ka labased olema... Arvan seda ütelda võivat!“

Kui nad olid jõudnud viiendale korrale, takistas korridori paks õhk nende liikumist. Viimaks ometi — Paigaline avas toaukse nr. 99 — puhas nelinurk, kodune, armas. Natuke mööblit, raamatuid, järelmaksuga õmblusmasin. Postkaartvaateid seinal. Savist moosipurgis haigele tervituseks toodud lilled. Värvitud akna veelaul õnnetu Kiisu jäljed, kes oli lootnud küünte varal rippuda elu küljes, mis on kõigile libe nilvas- tumiseks.

XXXI

SALAKODA

pidas oma järjekorralist istungit. See oli Paigalise asutatud instituut, mille koosolekud toimusid tavaliselt Jaanikeste kirikus. Siin harjutati vaidlust, koostati riigi plaanimajanduslik eelarve, esitati arupärimisi, vastati sääarastele arupärimistele, arvustati valitsuse tegevust ja kaaluti, kas näilised vead riigielu juhtimises olid tehtud oskamatusel, sihilikkusest või saamatusest; tegutseti selle tõepärase vale õhutusel, et vanem ja valitsev põlv on tõsiselt huvitatud võimelisist järglasist oma lahkumisel tegevusareenilt.

Oli jällegi aeg, kus rahva huvide nimel tegutseti oma heaoluks, sest tööta ja teenistuseta olek oli sundinud suuremaid rahvahulki tänavale ning tegutsema poliitikaga, mis oli igaks juhtumiks keelatud. Mass umbusaldas juhte, sest sõna „kriis“ ei ütelnud läbilõikeinimesele mitte midagi sisulist. See oli enamiku arvates säärane olukord, mille tekitajaks peeti valitsust. Pukki upitatult või pukis olevalt nõutakse ikka kõikvõimsust.

Juhid, kes pidid harjumuste kohaselt arvestama varakate soove, ei julgenud ette võtta mitte midagi radikaalsemat... Ah siiski — olles tekitanud rahulolematusest rahvalikumise, isoleerisid nad rahva omakootud või isehakanud eestvedajad eri laagrisse. Ava-

likkuses veeretati aga kõik vähearenenud ühiskonna-
teaduse süüks ja seletati suureneva takerdumise põh-
juseks organiseerimatus. Sõnade ja tegude kooskõlas-
tamiseks katkestati nendegi organisatsioonide töö, kes
olid seni riigi juhtimises kaudsemalt kaasa mänginud.

Salakoda oli illegaalne. Et selle koosolekuil ei toi-
munud midagi seadusevastast peale loata koosolekute
pidamise ja et millegagi ei mindud aktiivsuseni, siis
oli salaselts jäänud võimude poolt avastamatuks, aga
võib-olla just sellepärast, et siitpoolt polnud haista
mingisugust ohtu.

Salakojalasil oli isegi kavatsus end juriidiliseks isi-
kuks registreerida, kuid salajasil koosolekuil oli oma
võlu ja asjaosalised tundsid endid nagu mõne vande-
seltsi liikmeina. Arenenud isiku seisukohalt oli aga
siingi võrratu jälgida seda lihtsameelset saamatust,
kuidas inimesed heast tahtest kaasa aidata asusid la-
hendama küsimusi, milleks neil polnud eeldusi ega
kündinud nende mõistus. Peamiselt rääkis mitte-
teoinimese fantaasiast ohjeldamatu mõte.

Et sügisene istungjärk oli nii varakult kokku tul-
nud, see oli Kandi teene. Ta oli käinud läbi kõik sa-
lakojalased ja mõjutanud neid kokkutulekuks. On väga
tähtis aktiivseks muutuda, oli ta rõhutanud, sest aja-
looliste isikute suurus seisvat olukordade õiges hin-
damises, momendi tabamises ja otsustavas tegutsemi-
ses. Kas nüüd või mitte niipea! Ja kes suudaks vastu
seista kiusatusele saada ajalooliseks isikuks!

Paigaline oli asunud kantslisse. Ta laskis libiseda
oma pilgu üle kokkutulnud liikmete, kellede hulgas olid
talle tuttavad, olgugi et nad kandsid maski. Maski
kandsid nad avalikkuseski, nagu kõik. Salakojalaste

hulgas oli isegi surnuid, kellede siluette jätkub ju kõikjale.

„Salakojalased, tõsised nõunikud, oleme tulnud sügisele istungjärgule, mis meie koduses elus algab jälle tööpuudusetondiga ja elukalliduse tõusuga. Mitmeid aastaid oleme lootnud oma elujärje parandamist nende poolt, kes on võtnud selle lahendamise endi kanda, — kuid asjata! Aga puudust kannatame ju ikkagi meie, see on — rahvas... Kas pole meil küllaldaselt pilku selle kopeerimiseks, mida suur maailm ees mängib — veel vähem aga selle mõistmiseks. On veider ja imelik, et nii raske ühiskondlikus olukorras, nagu viibime, on keelatud mõtlemise ja ütlemise vabadus. Ja et me ei taha labaselt pinnalise üksmeelsuse lipu all tasalülitatud avalikkusele kaasa kaagutada, sellepärast peamegi oma mõtteid vahetama siin vaeste kirikurottidena. Te näete, et siin pole koht, kus lööksõnad saavad suure ovatsiooni osaliseks... Oleme inimesed, kes oskavad hinnata vaba mõtte juhtivat tähtsust avalikkuses, kuid mitte kujul, millele on antud juba ette suund, piirid ja raamid. Midagi halba peab see tähendama, kui litsutakse need tagaplaanile, kes tahavad olla kaastegureiks paremate eesmärkide saavutamisel... Olles... või oleksime väiklased, tõmbuksime meiegi solvunult tagasi vaikivaiks tarkadeks, aga kui vaba mõte on keelatud, siis ei hakka meie võimalikult jaatavas toonis kiitma neid, kelledele võlgname kitsenduse... Oleme juhitud kuristiku servale ja — meie ei või siin mitte unistada, kus meie juhid magavad. Kui nad astuksid meie ees, võiksime järgneda neile ausas rumaluses, kuid nad kõnnivad meie taga ja meie peaksimme hukkuma esimestena!...“

Kasutades Paigalise puhkuseks kavatsetud pausi võttis sõna keegi koosolijaist:

„Kui meil on vähekenegi taipu, siis otsigem oma ebaedukuse põhjust endi juurest. Ekslik on pidada iga võimaliku edu takistuseks ikka teisi. Mõne hoogu sattunud fantaasia luiskab kogu rahva ikke alla ja meie ristiusuga juurdunud valmisolek eneseohverdamiseks sunnib hakkajamaid tegelema rahva vabaduste ja õiguste põhiküsimustega. Olude surve all kannataja osa sobib kõigile, isiklik saamatus suurendab aga veelgi opositsiooni kõige ja kõikide vastu, kuid solvatud enesetunne kasvatab harva teguri, mida ollakse sunnitud arvestama. Tööpuudus sunnib meid küll tegelema poliitikaga, kuid poliitika, nagu olete võinud kogeda, ei anna kellelegi tööd ja teenistust...“

„Aga mispärast?“ haaras keegi teine vahele. „Sest et seda poliitikat ei juhi meie, töötud, vaid varakad lõbutsejad... Mida raskem meil, seda kergem neil...“

„Ärge tulge oma vanade võtetega meie üksmeelde ja ühistundesse lahkhelisid külvama... Tööpuudus? Mis see on? Minul on ainult siis tööpuudus, kui ma tööd teha ei taha... Oleksin ise meeleldi säärane mõtetark, kes õpetab inimestele eluosavust, aga minul puudub selleks aeg... Olen töödega seotud!... Olen ju niigi ütelnud nii mõnegi kaaluva lause rahvama-jandusse puutuvas küsimuses, kuid keegi pole neid kommenteerinud. Ikka kirjutatakse ja öeldakse, et see ja see ütles seda, olgu ütleja kas või ajutise ametniku kohustetäitja asemik, kuid millalgi ei korrata seda kaalukat, mida olen lausunud mina... Olge töökad ja hoidke kokku! Sööge silku ja leiba! See on kõik. Kokkuhoidlikkus on intelligentsuse tunnus!...“

„Et kokkuhoidmine muutunud olukordades oleks intelligentsuse tunnus, see arvamine ei pea paika. Kellel on, see tarvitagu rohkem, sest nõnda tekib suurem läbikäik, mis tarvitaja enesegi lõpuks rakendab...“

„Õpeta aga õpeta lihtrahvale pillamist! Ise veeretad näppude vahel igat senti, enne kui selle põlgusega saaja ette viskad...“

„Te lähete küll isiklikuks, kuid nii ongi õige, nagu ütlesite. Raha peab enne väljaandmist hulga aega näppude vahel veeretama, siis tunnevad sellest nii saaja kui ka andja lõbu... Kui mina kohe raha lauale viskan, siis teen seda põlgusest raha vastu, sest raha eest on kõik ostetav... Mõtelge, kui palju kurja tehakse raha pärast!...“

„Kuid miks ei põlga sa seda raha, mis sinu taskusse jääb?“

„Rumal inimene võib rohkem küsida kui kümme tarka jõuavad vastata... Mis on raha? Raha on terve rida pingutusi, mille vastutasuks seda saame. Raha vastu saame omakorda väärtusi, kuid kas need väärtused kaaluvad üles meie pingutused? Rahal pole kattet. Käibel oleva raha arvu katab arv kujuteldavast kullakattest. Kullakate läigib... Kulla väärtus on niisama ebamäärane nagu iga teiseigi materjali hind, mis oneneb olukordadest. Täna ja homme võidakse hoida kullakatet kunstlikult, kuid siis võib järgneda mingisugune ebareeglipärasus ja mina, kes olen harjunud tundma jõukuse mõnusid, oleksin samasuguses olukorras nagu teiegi... Veel halvemaski. Sellepärast olen ma töökas ja soovitan seda teile kõigile, sest meieigi väärtpaperite kattteks kõlbab kulla kõrval ka valmis kaup...“

„Säärast joba oleme juba kuulnud, kuid see pole õige, kui öeldakse ainult: olge töökad ja otsige igaüks ise tööd! Kellel on selleks kõrgetasuline teenistus, et mõtelda rahva ajuna rahva eest, et muretseda tööd, mis ei ripu igamehe käepärasest varnas?...“

Ja nii veeres sõnavõtt nagu jalgpall ühe käest teise kätte. Paigaline ei mõtelnudki vaidlejate hoogu pidurdada. Inimesed on ägeduses huvitavad. Nii rääkis, kes sai, otsimata sidet eelkõneleja mõttekäiguga.

„Sõbrad, me ei vaidle ju võimu pärast, vaid vormi väärtustest... Ma tean, et nii ütlevad ka auahned isikud, kuid usun siiski, et üksikud on võimelisemad rahva saatust juhtima kui suur kogu, kelle juhuslikult hea tahte taga ei seisa mitte alati vastavate võimetega isikud. Riigimees ollakse nagu kunstnikki oma andekuse kohaselt... Neid ei kasva seentena... Toon näite: miljonilises elanikkonnas leidub vaid üks andekas luuletaja... Või teate nimetada kedagi teist peale minu, kelle kunstipärane looming oleks kantud rahva vaimust?! Tõstame ühe isiku kõrgele, vastavalt ta võimetele, kuid ärgem pidagem teda millekski, vaadeldes rahva ja maa huvide tipult... Säärasel ei tohi tekkida muljet, nagu oldaks temast vaimustatud...“

„Oleme demokraadid ja peame nendeks jääma! Peame võitlema oma kodanikuõiguste eest, sest meie vajame ka tulevikus mõtelda oskavaid inimesi... Kust me neid siis vajaduse korral saame, kui me arvustamata kõik omaks võtame ja lubame ühel kõigis asjus eneste eest mõtelda... Ausus...“

„Poliitikas on rumal ausus palju kardetavam kui tark kahepaiksus ja omakasutaotlemine kokku. Ausumalad lasevad rahvast tüsata oma rumaluse arvel,

kavaltargad rikastuvad ise rahva arvel, mis mõnesugustel kaalutlustel on rahvale ometi kasulikum... Ja kui pääseksite teiegi valitsema, siis võite olla küll au-samad, mitte aga targemad ja kogenenumad...“

„Millekski? Kui oskaksime olla targad, pääseda võimule ja kasutada seda tarkust — millal jääks meile siis aega mõnu tunda oma tähtsusest, tähtsaist postidest ja positsioonidest ning rahuldada oma auahnust? Või usute, et meil seda pole?“

„See on alatu elada ainult oma heaolule. Peame soovima ülesannet elus ja selle lahendust...“

„Teile, noormees, tundub see kahtlemata nii, kuid on inimesi, kes peavad petma ja kelmid olema, et säilitada oma vaimset ausust... Sotsiaalne ühiskond pole veel seevõrra korraldatud, et tohiksime kaaskodanike eluviiside kõlbelist külge ja taset arvustada... Ja vaevalt saab suurte ülesannetega hakkama see, kes oma isikliku eluga ei saa asjalikult toime... nagu teie...“

„Loba! Populariseerite siin kõik ajakirjanduslikke väljalõikeid ja teete ette tähtsad näod... Olen teie keskel vist ainuke mees, kes Marx'i idee kandjana on surma mõistetud, kuid kui saatuse pilge tabab märki, võin saada maetud mähituna haakristiga linikusse... Olen olnud alati tööriist... Olen teinud seda, milleks olen saanud käsklusi, kuid teie ainult targutate... Minu eriala on poliitilised atentaadid... Andke mulle tööd! Andke mulle idee, mille eest maksaks surra, ja ma ei kohku millestki tagasi... Sirge nagu ma olen, tahan ma, et juhid usuksid sellesse, mida nad õpetavad... Tegelikult kas ei käi aga hangeldamine poliitiliste maailmavaadetega ja kas ei tehta demagoogiat praegu rohkem kui vanasti jumalaga?“

„Õige! Õige!... Olgem halastamatud igaühe vastu, kes pooldab meie õiguste kärpimist... Avalik, suust-suhu sõna jääb. Kui seda kannab rahvas, siis kahetsegu kõik, kes isiklikes huvides toimides salgavad maha või tallavad rahva põhiõigusi...“

„Ükski idee pole väärt, et selle nimel kannatada, et vahetada seda oma õnne vastu, erandina, kui see õnn ei peitu idees eneses. Tunneme liiaks hästi neid tege-lasi, kes parema söödamaa nimel on vahetanud ilma seesmise veendumuseta oma poliitilist värvingut... Ah nüüd siis päästku meid kõiki ühistunne ja üksmeel?! Mitte meid, vaid neid!! Küsimustes, mis on puutu-nud rahvatervikusse — kas pole ta pidevalt avaldanud alati üksmeelt ja ühistunnet, juba vaistlikultki... Säärased manöövrid ei lange manööverdajate diplo-maatia arvele, vaid isikute odavusele...“

„Kes seal räägib nii vastutustundetult? Oleme juba niigi näinud, et kõigile ei või kindlustada suupruuki-misvabadust. Kerge on provotseerida ükskõik kelle vastu meeolelu, kuid arenematud isikud võivad sellest kinni haarata ja peavad kandma nii sageli oma mõt-tetu räuskamise raskeid tagajärgi...“

„Õige sõna õigel kohal,“ ütles keegi Lõngese kasvu pikk mees: „Austatud härrad, ärge ehmuge, olen nuhk! Mu süda tuli teie sekka hõisates ja masurkataktis. Milline suurepärase teenistus minule: kõrgendus au-astmes ja palgas, kuid kuulates teid tundus, nagu po-leks teie sõnavõttude taga isiksust... Ma ei saa pal-jaid mõtteid arreteerida... Lõpetage see jant!...“

No oli alles põgenemise kabinat, paanikat traksi-deta ja kuueta...

XXXII

KUULATES

Vinkli kingitud raadioaparaadiga saatejaamu tärkas Paigalises idee loenguga esinemiseks. Ta saatis ringhäälingule käsikirja tutvumiseks ja jäi vastust ootama. See saabus jaatav ühes märkusega loengu pidamise tähtpäeva ja kellaaja kohta.

Esinemise päeval tundis Paigaline närvilisust. Teadmine, et nägematud kuulajad saavad talle lähedases sadade kilomeetrite kauguses, kuulevad ta häälest võib-olla ärevust või selle ärevuse pingutatud taltsutamist ja kuulevad ta mõtteid, tekitas tas lavapalaviku.

Lähenedes saatejaama stuudiole ta kordas enese ette mingisugust labasust, et end rahulikuks sugereerida, ja sai seesmise tasakaalu tagasi. Ta astus stuudiosse. Loengu alguseni oli veel viis minutit aega. Saatejaama juhataja kohtles teda lahkesti, andis talle käsikirja kätte ja juhatas, kuidas ta peab kõnelema, et ettekanne areneks kindlas ja ühtlases tempos, et see ei lõpeks enne ettenähtud aega ja et ajast ei tuleks ka puudus; lülitas siis mikrofone, ütles mõnelauselise saatesõna ja andis märku alustada.

„Lugupeetud kuulajad! Kogu tsiviliseeritud maailmas on saanud heaks kombeks varemini tutvuda nende härrade iseloomuga, kelledele usaldame mõne tähtsa

ameti. Tänapäeval kahjuks ei taga kellegi seltskondlikult kõrge positsioon isiku usaldusväarsust. Peame silmas pidama kõrgete isikute eraelu, et vältida üllatusi rahva arvel. Esinemisega võib ju isik jätta enesest väga meeldiva mulje, sest inimesele on omane oma tõsist mina varjata ja peita end laitmatu käitumise taha, kuid isiku tõelist iseloomu aitab paljastada üksnes grafoloogiline uurimine, tema käekirjast...“

Monotoonne sissejuhatus tüütas saatejaama juhatajat. Veendunud Paigalise rahus ja esinemiskindluses, jättis ta Paigalise üksi ja läks kõrvalruumi.

Paigaline jatkas:

„Seepärast enne eelseisvaid riigipresidendi valimisi pole ülearune tutvuda kandidaatide iseloomu põhiomadustega... Ent — kas huvitab meie kroonitavate peade psüühika meid, kes vajame jälle teovõimsaid isikuid?... Enne kui meid kutsutakse valimiskastide juurde, kas ei kutsu tööta olek ja puudus meid tänavale?... Riigivastase elemendi poolt on poetatud rahva hulka provokaatoreid, ja rahvas, kibestunud oma mäsandavast elujärjest, kisendab maha valitsust ja ennast vanglasse!... Ahvime järele isegi tööpuudust, millest meie rahva töökuse ja tegemata töö juures ei või olla juttugi... Tööline on maa ori, kuid töötuna on ta asetatud santija ossa, mis ongi tas süvendanud hooletust ja muretust, aga ka alaväärsustunnet... Pidage meeles, kerjus pole millalgi tänulik oma nimelise hooldaja vastu!... Peame rakendama oma vaba tööjõudu, et tõsta rahvuslikku sissetulekut kas või eeldusega toota lattu. Mida rohkem meil töötuid, seda rohkem vaesestume... Peame hoiduma järgimast neid

eeskujusid, kus vaimne ja valitsev kiht tegeleb ainult selle hüvangu jaotamisega, mida töölismesilased toodavad ja kokku kannavad, kiskudes lõviosa endile, ja kus isegi kultuuri peab kandma kehvikute mure loputamiseks võetud naps!... Oleme iseseisev rahvas oma ühistunde tõttu... Oleme lõõnud oma juhid sanga-reiks, aga ennäe — meil endil läheb haprasti... Rahulolematus pole tekkinud, vaid see on tekitatud... Aeg on olnud liiga lühike, et anda nooremast põlvest riigimehi. Ühed on saanud nendeks tarvidusest tingituna ja mõned on õppinud oma positsioonidega äritsema... Teised aga pole selleks sugugi ette valmistatud peale halva eeskuju... Või millal juhtuvad inimesed olema nii peenetundelised, et nad küsiksid enestelt: kas sobin ma seda osa täitma? On mul vastavid võimeid? Nähakse ikka ainult vaba kohta ja enda tegevuseta olekut... Aga riigi juhtimisele kaasa rääkides ei tohi midagi ehitada õnnele või juhusele. Hea, kui need tegurid võtavad osa statistidena... Mulle meenub praegu mees, kes avalikkusele deklareeris, et tema on seadusandluses informatsiooni saamise korras. Kas tema ja teised laiali saadetakse, see olevat talle ükskõik!! Adra tagant olevat ta tulnud ja sinna minevat ta tagasi!... Vaadake, kui me säärase isikute kätte usaldame demokraatia või ükskõik missuguse riigikorra kaitsmise, siis oleme omadega läbi... Mehed, kes ei seisa oma ülesannete kõrgusel, tüdinevad tööst kui ülejõu käivast ja põgenevad...

Iga riigikord on küllalt hea, kui seda õiglaselt ja oskusega juhitakse. Saab valitseda põhiseadusega ja dekreediga, kuid parim on ainuvalitsuslik kord, mis ei tähenda kaugeltki piiramatut võimu isiklikes huvi-

des, vaid lasutab võimu esindajale palju suurema isikliku vastutuse... Aga kui mõnele hakkab võim pähe, eks ta esilekutsutud reaktsiooni kaudu ihub ise mõõka, mis võib kerkida tema pea kohale... Kõik suured riigimehed on olnud reamehed. Sellepärast otsige neid reameeste hulgast, ja kui leiate, nimetage ta häbene-matult kuningaks... Eks ole see teie uhke ja salajane südamesoov: oma kuningas!... Küll ta siis pöördub vastutasuks teie kõigi poole manifestiga: Meie, Jumalast kutsutud ja inimestest seatud, anname teada oma rahvale...“

Aeg oli läbi. Tuli saatejaama juhataja. Ainsa pilguga märkas Paigaline, et tulija polnud sündinust teadlik.

„Praegu kuulsime loengut härra Ruudo Paigaliselt teemal: „Presidendikandidaatide iseloomust nende käe-kirja analüüsi valgustusel“. Mõne viivu pärast kuuleme ringhäälingu orkestri ettekandel popurriid operetist „Kasaritsa ööbik“...“

Paigaline kirjutas rutates honorarikiitungile alla ja surus lahkumiseks inimese kätt, kes vallandatakse võib-olla juba homme ametikohuste hooletu täit-mise pärast, usaldamise pärast...

Mis see oli? küsisid jahmunud kuulajad enestelt. Mis see oli? helistati ringhäälingu stuudiosse ja saadi süütud vastused... Oletati salasaatejaama... Mis see oli? küsis ka Paigaline eneselt. Milleks ja mis tarkust oli ta mikrofoni kõnelnud? Oli see üleskutse, ässitus? Kuid ta eneseuuristamine ei andnud vastuseid... Olen haige, mõtles ta. Selle oletuse tõeks-osutumine pääs-taks ta küll karistusest, mida ta kartis, kuid mille hirm polnud pidurdanud teda seadusevastasele teole mine-

mast. Kas polnud see, mis ta mikrofoni oli hõiganud, tema veendumus? Ta sõnad olid tulnud ju spontaanselt...

Haaratud enesekaitsevaistust võimalike tagajärgede vastu, meenus talle hingelise ravi eriarst dr. Enmeln. Nüüdsama läheb ta tema poole, et selgusele jõuda oma vaimse seisundi kohta.

Dr. Enmeln oli kodus. Nähes Paigalist ärritatuna, pakkus ta talle sigaretti ja küsis:

„Mida arvate põdevat?“

„Olen laiali!... Otsin oma olemust, võib-olla kogu rahva olemust... Mul ei ole und ja ma teen seda, mida ma ei taha... Mis on selle põhjuseks? Kõige hullem on, et ma pole usutav oma tuttavaile. On minus vähe inimest?... Ma tundun teistele veidrikuna... Niipalju kui mina oskan vaadelda, mõtlevad teised ümber nurga... Tajun seda närvilise inimese erksusega, et nad mõtlevad samuti nagu minagi, vähemasti ei võõrista mu mõttekäiku, kuigi see areneb taoti sääraseks, et selle ohjeldamine tekitab minulegi raskusi. Kuid nemad, need teised, ei pea arukuseks nii ütelda, nagu mõtled... Kas on igas inimeses vastolu ta mõtete ja tegude vahel? Ja millele tuleks järele anda? Mis on tahtejõud ja tasakaalukus? Kas tasakaalukus on juhitav tahtejõust? Kui nii, siis kuidas tahtejõuline inimene saab olla tasakaalukas, kui säärane hingeline seisund on ju apaatia?...

„Olete sügavasti solvunud inimene! Kõik teis te gutseb selleks, et kätte maksta ühiskonnale, keda peate oma vaenlaseks... Selle vea me ravime... Tulge homme kell kaheksa!... Kaks krooni!...“

Paigaline lahkus hajameelsena. Homme kell kaheksa!... Kui haigus on ravitav, miks siis mitte täna kell kaheksa?... Kas närvid? — See on ju ettekuju-tus haigusest, see on ju sakste haigus...

Jõudnud koju, läks Paigaline torni. Ta mõtles alla hüpata, kuid iga tõustud trepiastmega see soov kaha-nes. Mul on ju vana ema, kelle pean enne matma — leidis ta põhjuse elamiseks. Alles siis jäävad mu käed vabaks mu enese jaoks... Päriselt hea, kui meid tei-nekord kohustused seovad. Nüüd nagu ei tahakski muud, kui et jõuaks oma kohustusi täita, kui aga jõuaks... Kuid selleks tuleb leida end inimeste hul-gast, kellede hinnangus pole meil väärtust...

Ta vahtis tornist alla. Tänavavalgustuses säras lumi. Lõmm kõssitas oma vahipostil.

„Olen ma tõesti hullumeelne, kes mõistusele ja teadvusele tuleku viivul tahab tappa end sisemise tu-gevusega?... Sõbralikud aastad, kuhu olete mind tas-sinud? See, mida ma tõsiselt olen tahtnud, on: saada kõlbelise inimesena paremaks, mõistlikuna kõrge-maks, materialistina õnnelikumaks. Nii see järjekord ju on: enne headus, siis suurus ja viimaks õnn!... Ja elada — elada mitte rutates...“

Ta haaras köiest ja hakkas tõmbama. Rasked löö-gid kajasid kumisedes üle linna... Ta tagus oma sü-dame hellust, matuseid sellele hellusele. Ta tahtis saada teovõimsaks, reaalseks inimeseks nagu tei-sedki...

Lõmm võpatas vahipostil. Kui kella kallal pole ton-did, siis on Paigaline hullunud, mõtles ta.

Tornijalamile kogunes inimesi.

HIND KR. 3.—